

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА

С. С. Бульбенюк, Ю. М. Манелюк

ОСНОВИ КРАТОЛОГІЇ. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

Навчальний посібник

УДК 321.01(075.8)

Б90

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою КНЕУ
імені Вадима Гетьмана
Протокол від 31 жовтня 2024 р. № 3*

Рецензенти

Лушагіна Т.В., канд. політ. наук, доцент
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили);

Приходько С.М., канд. політ. наук, доцент
(Полтавський державний аграрний університет);

Артеменко С.Б., канд. соц. наук, доцент
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана).

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: Кожура Л.О., д.ю.н., професор, директорка інституту

Відповідальний секретар: Чорна В.Г., д.ю.н., професор

Члени редакційної колегії: Богдан Б.В., к.ю.н., доцент

Власенко В.В., к.ю.н., доцент

Гапоненко В.А., д.політ.н, професор

Кузьменко О.В., д.ю.н., професор

Омельченко А.В., д.ю.н., професор

Тітова О.С., к.е.н., доцент

Шульженко Ф.П., д.політ.н, професор

Бульбенюк С. С., Манелюк Ю. М.

Б Основи кратології. Політична влада [Електронний ресурс] : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2024. 132 с.
ISBN 978-966-926-510-4

Навчальний посібник «Основи кратології. Політична влада» знайомить здобувачів з основними традиціями у вивченні феномену влади, концептуальними підходами до аналізу та інтерпретації цього складного і багатопланового явища; сутністю і специфікою політичної та державної влади; механізмами, принципами та процедурами державного управління і місцевого самоврядування як практичних виявів політичної влади.

Для здобувачів закладів вищої освіти.

УДК 321.01(075.8)

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу авторів забороняється*

ISBN 978-966-926-510-4

© Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М., 2024
© КНЕУ, 2024

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	5
Тема 1. Історія, теорія та методологія науки про владу	7
1. Історичні та методологічні витoki науки про владу	7
2. Психологізм у кратологічних дослідженнях	9
3. Маніпулювання та політична влада	11
4. Форми політичної влади	13
Тема 2. Огляд дослідницьких підходів, концепцій та теорій політичної влади	19
1. Основні дослідницькі підходи до розгляду влади: історія і сучасність	19
2. Сучасні кратологічні концепції	25
3. Системна теорія політичної влади	27
4. Кібернетичний напрям у дослідженнях політичної влади	29
Тема 3. Дискурсологія про політичну владу	34
1. Базові поняття дискурсології	34
2. Професіоналізація політики та владні відносини	38
3. «Глобальне управління» і політична влада	40
4. Дослідження парадоксів владних відносин крізь призму кратологічних концепцій	41
Тема 4. Психологічні виміри політичної влади	53
1. Владарювання як феномен та підходи до його розуміння	53
2. Особистісний вимір політики та потреба у владі	57
3. Психологічні ефекти політичної влади	60
Тема 5. Вольове тлумачення влади та владарювання	65
1. «Людський потенціал» політичної влади	65
2. Воля як основа політичної влади	71
3. Семантичний аналіз поняття «влада»	77

Тема 6. Система державної влади та її ключові елементи	82
1. Управлінсько-бюрократична система та політична (державна) влада.	82
2. Прийняття та реалізація політико-управлінських рішень у контексті розгляду політичної стратегії та тактики.	87
3. Альтернативні погляди на дослідження прикладних аспектів функціонування політичної (державної) влади	91
ДОДАТКИ	98
Додаток 1. Загальна інформація про владу: дефініції, пояснення, схеми та таблиці	98
Додаток 2. Ділові ігри.	117
Додаток 3. Політична маніпуляція як технологія політичної (державної) влади. Кейси	132

ПЕРЕДМОВА

Політична влада — одна з центральних категорій політичної науки, яка взаємопов'язана з багатьма політичними явищами, інститутами, процесами, відносинами. Це пояснюється тим, що саме влада є осередком політики, квінтесенцією політичного життя. Особливістю політичної влади є її властивість особливого типу впливу — здатність впливати на думки, жадання, потреби та вчинки людей навіть поза їхньою волею та бажанням; впливати таким чином, що влада перетворюється із засобу досягнення певних цілей, реалізації соціальних та політичних завдань на самоцінність, постаючи як самодостатній політичний і соціальний феномен.

Навчальна дисципліна «Політична влада» (в частині ЗВО України — «Основи кратології») є обов'язковою для опанування майбутніми фахівцями-політологами, які навчаються на освітніх програмах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Знання про владу, природу її становлення і розвитку, закони та механізми її функціонування, цілком логічно вважаються важливими у системі політологічного знання. Навчальна дисципліна «Політична влада» знайомить здобувачів з основними традиціями у вивченні феномену влади, концептуальними підходами до аналізу та інтерпретації цього складного і багатошарового явища; сутністю і специфікою політичної та державної влади; механізмами, принципами та процедурами державного управління і місцевого самоврядування як практичних виявів політичної влади.

Однак, у політичній науці бракує системних, комплексних досліджень влади як складного явища. Багато в чому цей евристичний парадокс пояснюється неоднозначністю феномену політичної влади, неможливістю вироблення уніфікованої методології здійснення кратологічних пошуків теоретичного та прикладного характеру. Представлений посібник покликаний систематизувати дослідницькі пошуки у царині кратології теоретичного і прикладного спрямування.

Провідною метою навчального посібника «Основи кратології. Політична влада» є сприяння в оволодінні здобувачами систематизованими, цілісними і комплексними знаннями як про саму владу, так і про її різноманітні галузі, природу, підходи, концепції, теорії, а також про прикладні вияви реалізації політичної та державної влади на різних рівнях функціонування сучасного політико-правового простору, формування у здобувачів вмінь та навичок цілісно аналізувати суспільно-політичні явища та процеси в Україні та світі.

Авторський внесок становить: С. С. Бульбенюк — 4 друкованих аркуші, Ю. М. Манелюк — 2 друкованих аркуші.

Тема 1

ІСТОРИЯ, ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ ПРО ВЛАДУ

Вивчивши матеріали теми, здобувач знатиме:

- базові поняття «дискурсу влади» і способи їх операціоналізації;
- основні концептуальні підходи до інтерпретації феномена влади;
- теоретичні перспективи і напрями у вивченні політичної влади.

Після опанування матеріалів теми здобувач умітиме:

- аналізувати та інтерпретувати явище влади з позиції різних наукових парадигм;
- виявляти особливості феномена влади в наукових підходах різних учених;
- екстраполювати теоретичні конструкти стосовно явища влади на сучасні суспільні реалії.

Навчальні питання:

1. Історичні та методологічні витоки науки про владу.
2. Психологізм у кратологічних дослідженнях.
3. Маніпулювання та політична влада.
4. Форми політичної влади.

1. Історичні та методологічні витоки науки про владу

Наука про владу — кратологія — виникла на перетині філософських, політологічних, соціологічних та психологічних досліджень. Посилилася увага як до праць, які поєднували у фокусі предмети різних наук, так і до праць міждисциплінарного характеру у межах однієї науки. Одночасно у другій половині ХХ століття почали активно розвиватися міждисциплінарні напрями наукових досліджень у сфері політики: політична культура, політична етика, політична психологія, політична кратологія.

В Україні кратологія як системна вчення про політичну владу почала розвиватися в останні десятиліття ХХ ст. Одним з перших

комплексних досліджень стала монографія вітчизняного науковця *Є. Цокура* «Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи» (2009 р.в.).

Історичні витoki науки про владу сягають часів античності — це, зокрема, славетні праці «Держава» *Платона*, «Політика» й «Афінська політія» *Аристотеля*. Дослідження феномену влади простежуються у «Державці» *Н. Макіавеллі*, «Левіафані» *Т. Гоббса*, «Метафізиці вдач» *І. Канта*. Окремо варто відзначити працю «Політика як покликання і професія» *М. Вебера*, від якої бере початок соціологія політики. Соціологічний вимір вивчення політичної влади було розгорнуто у працях «Практичний глузд», «Соціологія політики» та «Соціальний простір: поля і практики» *П. Бурдьє*. «Воля до влади: досвід переоцінки всіх цінностей» *Ф. Ніцше* та «Свобода волі і моральність» *А. Шопенгауера* започаткували волюнтаризм як окремий напрям філософських пошуків. Як бачимо, аналіз дослідницького концепту влади, у тому числі специфіки вияву політико-психологічних складових у кратосфері, — це ті питання, які завжди цікавили найвидатніших інтелектуалів в історії людства та які залишатимуться актуальними і в майбутньому.

Серед авторитетних представників сучасної політичної науки (період з другої половини ХХ ст. та дотепер), які розглядали проблематику політичної влади *Х. Арндт*, *С. Аронович*, *П. Бахрах* та *М. Баратц*, *Д. Белл*, *П. Блау* та *В. Маршалл*, *Д. Болдвін*, *М. Дюверже*, *М. Фуко*, *Ю. Хабермас*, *Г. Лассуелл* та *А. Каплан*, *С. Люкіс*, *Т. Парсонс*, *Б. Рассел*, *Д. Ронг*. Зокрема суттєве наукове значення мають роботи *П. Бахраха* та *М. Баратца* «Влада і бідність: Теорія та практика» (1970 р.в.), *Д. Болдвіна* «Парадокси влади» (1989 р.в.), *Д. Белла* «Влада, вплив та авторитет. Нарис у політичній лінгвістиці» (1975 р.в.), *Д. Креспина* «Влада та її форми» (1998 р.в.), *М. Дюверже* «Ідея політики: використання влади в суспільстві» (1966 р.в.), *М. Фуко* «Влада — знання» (1980 р.в.), *Б. де Жювенеля* «Чиста теорія політики» (2000 р.в.), *Г. Лассуелла* та *А. Каплана* «Влада та суспільство» (1950 р.в.), *С. Люкса* «Вступ» (1986) та «Влада й авторитет» (1978), *Б. Рассела* «Влада» (1985 р.в.) та *Д. Ронга* «Влада: її форми, основи та використання» (1992 р.в.). У зазначених працях влада є центральним предметом наукового розгляду крізь призму вивчення проблематики загальної теорії політики або у межах спеціальних політологічних досліджень — досліджень у царині політичної психології, політичної модернізації та власне кратології.

У вказаний період формуються загальні методологічні підходи до теорії політичної влади. Відома американська дослідниця *М. Херманн* у 1986 р. виділила такі позиції:

- 1) фокус вивчення має бути зосереджений на взаємодії політичних і психологічних феноменів;
- 2) об'єктом дослідження мають стати найбільш значущі політичні проблеми, до яких притягнуто увагу громадськості;
- 3) приділяти більше уваги політичному та соціальному контексту аналізованих психологічних явищ;
- 4) вивчати не тільки результат тих чи інших психологічних впливів на політику, але і намагатися зрозуміти процес формування тих або інших політичних переконань;
- 5) методологічний плюралізм як основа дослідницьких пошуків.

Виходячи з вищезазначених властивостей політичної влади, вітчизняні вчені *В. Соколов* та *С. Ханєєв* виділяють наступні завдання кратологічних досліджень:

- розкриття змісту сучасних методологічних підходів до розгляду феномену політичної влади;
- вивчення внутрішнього змісту об'єктів дослідження з врахуванням їх взаємозв'язку та взаємовпливу;
- презентація моделі політичної влади у комплексі.

2. Психологізм у кратологічних дослідженнях

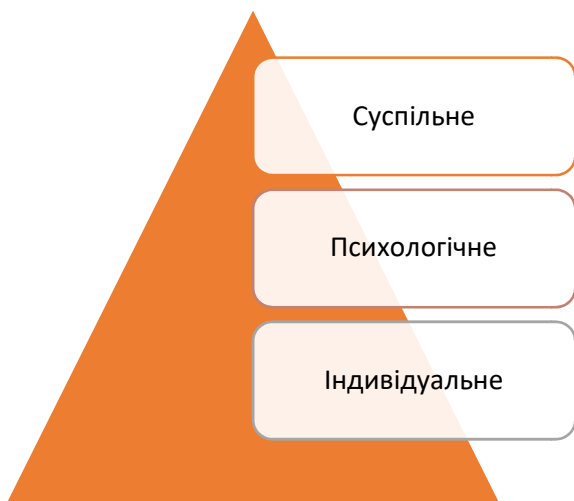
Психологізм стає однією з ключових методологічних позицій кратології.

Польський дослідник *Є. Вятр* при вивченні психології політичних явищ наводить наступні аргументи на підтвердження тези про те, що влада — це психологічне явище. По-перше, той, хто здійснює владу, та той, хто їй підпорядковується, мають певні, суспільно сформовані схильності і нахили, які мають такі наслідки. І владарюючі суб'єкти, і підвладні суб'єкти більшою або меншою мірою прагнуть зайняти таке становище у суспільстві, яке забезпечить їм владу та дозволить зберегти максимально можливу автономію щодо влади, чи, насамкінець, підпорядкує їх чийсь владі. І ті, й інші суб'єкти більшою або меншою мірою пристосовані до того місця в ієрархії влади, яке вони посідають, і внаслідок цього краще чи гірше виконують функції, що обумовлюються політичною роллю, приписаною їм суспільством.

По-друге, при визначенні природи влади необхідно обов'язково підкреслити тісний взаємозв'язок між психологічною та су-

спільною природою влади. Адже прагнення влади, гостра потреба у ній або, навпаки, свідомий відхід від влади, добровільна відмова від неї — це, з одного боку, психологічні явища, але, водночас, й явища суспільного, соціального характеру. Це пояснюється тим, що доступ до влади, спрямування відносин у царині політичної та державної влади, методи її здійснення та засоби її утримання — це соціальні, суспільно значущі явища. Причому, названі явища детерміновані цілою низкою причин та факторів: типом політичної системи та політичного режиму, рівнем політичної і правової культури суспільства, специфікою функціонування його економічної підсистеми, його соціально-стратифікаційною структурою.

ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ЗА ЄЖІ ВЯТРОМ

Політична влада як суспільне явище виявляється через дію об'єктивних законів соціального і політичного розвитку суспільства, що не залежать (абсолютно або переважним чином) від особистісних прагнень й уявлень, ідеалів та цінностей, однак спричинені впливом складної системи чинників і факторів політичного, соціального, економічного, культурно-духовного, світоглядного характеру. З іншого боку, влада як явище соціального функціонує у вкрай суб'єктивованій царині особистісних уявлень, переконань, ідей, сприйняті та переживань, що обумовлює її залежність від особливостей рис характеру і темпераменту конкретних індивідів, які залучені до кратосфери (царини політичної

влади). Як бачимо, з впевненістю можна вести мову про діалектику природи влади, повноцінне дослідження специфіки якої забезпечується розкриттям як психологічних та індивідуальних, так і суспільних, соціально значимих властивостей і виявів феномену влади.

Є. Вятр формулює наступні, ключові для розгляду психологічних аспектів влади, питання.

Які психічні нахили призводять до того, що одні люди прагнуть влади, а інші ухиляються від неї? Які саме суспільні умови й особистісні чинники формують такі нахили?

Якою є залежність між методами здійснення влади та методами боротьби за владу, з одного боку, і рисами психіки людей, котрі беруть участь у цій боротьбі, — з іншого? Чи є певні риси психіки функціональними щодо існуючих політичних умов та як це впливає на відбір людей, які здійснюють владу?

Якими є механізми і психологічні джерела політичних конфліктів та як вони співвідносяться з тими суспільними умовами, що породжують ці конфлікти?

3. Маніпулювання та політична влада

Політика як специфічний різновид соціальної взаємодії передбачає формування такого особливого напрямку психологічного впливу одних суб'єктів політики на інших як **маніпулювання**. **Політичне маніпулювання** — це комплекс психологічних дій, спрямованих на приховане коригування масової свідомості з метою стимулювання суспільної активності у потрібному маніпуляторіві напрямку у боротьбі за політичну владу. Маніпулювання як своєрідна політична технологія спирається на наукові розробки міждисциплінарного характеру — на дослідження як фахівців у царині політології, так і на рекомендації професійних психологів. Саме тому розгляд сутності, принципів, об'єктів, механізмів, методів та прийомів, а також форм захисту від політичного маніпулювання сьогодні є одним з найбільш затребуваних напрямків розвитку політичної психології.

Процес політичного маніпулювання базується на здійсненні впливу на такі механізми психічного відображення і регулювання, як: відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, увага, емоції та почуття, уява, воля, темперамент і характер. Український дослідник *О. Бойко* виділяє такі послідовні фази процесу маніпулювання:

- 1) пробудження інтересу в потенційного об'єкта маніпулювання до дій (слів) маніпулятора;
- 2) входження маніпулятора в довіру;
- 3) зацікавлення інтригою (можливість виграти, дізнатися, отримати тощо);
- 4) відволікаючий маневр (переведення уваги об'єкта маніпулювання на другорядну деталь);
- 5) підміна або приховування слів, предметів, дій;
- 6) констатація сфабрикованого матеріалу;
- 7) приховане або відкрите спонукування об'єкта маніпулювання до необхідних маніпуляторів дій, слів, поведінки, вчинків.

ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ І ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Маніпуляція є унікальною, тому що є одним із засобів, що дозволяють підпорядкувати волю та навіть людині не тільки певні думки, але і скерувати її на виконання певних дій без жодного фізичного примусу.

Платон

Макевіалізм -

стратегія поведінки, спрямована на досягнення власних цілей шляхом маніпулювання, коли приховуються справжні наміри особи-маніпулятора.

Таким чином, політичне маніпулювання є складним соціально-психологічним явищем, яке, маючи на меті реалізацію політично значимих цілей і завдань, спирається на знання психологічних механізмів і факторів поведінки окремих індивідів та соціальних груп. Політичне маніпулювання є особливим різновидом *політичної взаємодії*, що пов'язана зі здійсненням спрямованого комунікативного впливу.

ШЛЯХИ ПРОТИДІІ МАНІПУЛЯЦІЇ

4. Форми політичної влади

У кратологічних дослідженнях розглядаються шість основних форм політичної влади, що поєднують властивості психологічної, соціальної, політичної природи.

Перша форма влади — **сила**. Застосування сили або загроза її застосування з найдавніших часів були найбільш поширеними засадами функціонування влади, перш за все, державної.

Переконання (за термінологією авторів «Короткого оксфордського політичного словника») або **переконання** як форма влади базується на принципі висування певних ідей, які здатні створити своєрідну психологічну залежність у суспільстві — ґрунт для здійснення подальших маніпуляцій суспільною свідомістю і громадською думкою.

Третьою формою влади є **повноваження**. Це можливості та права влади командувати, віддавати накази, а також обов'язок підвладних суб'єктів коритися таким наказам владарюючих акторів. На думку американських дослідників, повноваження є «відокремленими від влади, хоча становлять ресурс для влади».

Примус є четвертою, взірцевою формою влади, яка заснована на контролі над людьми за допомогою погроз (відвертих, неприхованих або невисловлених, але таких, що мають на увазі, й сприймаються у цій якості громадянами). Примус у політологіч-

них дослідженнях чи не найчастіше пов'язується з феноменом влади. Причому, примус у владі, як правило, розуміється у формі нав'язування волі владарюючого суб'єкту підвладним суб'єктам. При цьому вкрай необхідно розмежовувати два поняття та дві форми влади — *силу* і *примус*, адже сила є більш примітивною засадою здійснення влади, тому деякі вчені (скажімо, *Т. Болл*) переконані у тому, що влада, заснована на силі, — це псевдовлада. Примус, у свою чергу, базується на необхідності застосування більш складних соціопсихологічних механізмів. Так, примус надає символічного змісту застосуванню сили, насильства. Фактично примус виступає формою політично і соціально регламентованого насильства, яке сприймається підвладними суб'єктами як легітимне. До того ж, примус може розумітися в якості індивідуального способу здійснення влади, що вказує на особистісні властивості владарюючого суб'єкта.

П'ята форма влади — *маніпуляція*, яка має свою специфіку, що відрізняє її, у тому числі, від політичного маніпулювання загалом. Маніпуляція як форма влади, по-перше, є однією з найдавніших її властивостей і характеристик; по-друге, вона пов'язаним з таким різновидом контролю, який здійснюється і забезпечується без погроз, за переконанням американських науковців, «здебільшого використовуючи ресурси інформації та ідей». Як бачимо, значення маніпуляції як особливої форми влади зростає за умов становлення *інформаційної цивілізації*. Окрім того, маніпуляція сьогодні може використовуватись як один з найефективніших, найдієвіших засобів здійснення влади, мобілізації суспільних ресурсів з метою виконання тих чи інших завдань, стимулювання політично та соціально активної або пасивної поведінки підвладних суб'єктів. Причому, в основі маніпуляції можуть лежати найрізноманітніші засоби і механізми соціопсихологічної природи.

Шоста форма влади — *авторитет*, яка найтіснішим чином пов'язана з такою важливою властивістю влади, як *легітимність*. Авторитет у найзагальнішому вигляді є зосередженням (локусом) влади, з одного боку; та феноменом, що означає самопородження влади, з іншого боку. При усьому розмаїтті форм, методів і способів здійснення політичної та державної влади авторитет необхідно досліджувати особливо детально. Саме авторитет як форма влади, її зміст і результат спирається на свідомі та конструктивні основи політичної і соціальної діяльності. Авторитет може розглядатися як символічна міра легітимності влади.

Резюме за змістом теми. Знання про владу, її закони та механізми функціонування займають чільне місце у царині політологічних досліджень, адже влада виступає осереддям політики. Проблеми політичної влади і владних відносин завжди залишаються актуальними, адже вони торкаються усіх аспектів не лише політичного, але й соціального, економічного, духовно-культурного життя будь-якого суспільства та, водночас, як публічної, так і приватної сфери життя кожної особи. Політична влада охоплює своїм впливом всі рівні та виміри функціонування і суспільства в цілому, і кожного окремого індивіда зокрема, причому від неї залежать як сьогоднішнє, так й майбутнє. До того ж, політична влада є тією цариною, яка найтіснішим чином торкається такої суб'єктивно-психологічної сфери, як мотивація та ієрархія потреб особи.

Терміни та поняття до теми

Легітимність політичної влади — здатність політичної влади досягати суспільної підтримки, визнання і виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади; виправдання правомірності застосування влади і здійснення правління державою або окремими структурами і інститутами.

Криза легітимності — зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму загалом, яке впливає на якісні зміни їхніх ролей і функцій.

Політична влада — реальна здатність політичних суб'єктів (держави, партій, еліт, політичних лідерів, народу тощо) проводити свою волю стосовно суспільства, окремих його груп і індивідів, використовуючи різні методи згідно до правових і політичних норм цього суспільства.

Політична воля — здатність політичного суб'єкта до послідовної реалізації постановлених цілей у сфері політичної влади.

Політична діяльність — індивідуальна чи колективна, спонтанна чи організована діяльність соціальних суб'єктів, яка прямо чи опосередковано впливає з інтересів суспільних груп і цінностей, які вони поділяють.

Поділ влади — принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу і судову гілки,

які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.

Суб'єкти і об'єкти влади — сторону з переважним впливом називають суб'єктом, а сторону, яка цього впливу зазнає, об'єктом владного відношення. Влада — це властивість не тільки суб'єкта, а і об'єкта. Вона виступає як відношення між ними і не існує як без суб'єкта, так і без об'єкта.

Запитання. Завдання

1. Чому суспільство не може обійтись без влади? Якими є, на ваш погляд, головне призначення влади в суспільстві? Аргументуйте свою відповідь.

2. Яке визначення влади: влада як сутність або влада як відношення — в більшій мірі відповідає дійсності?

3. Дайте визначення поняттям «влада», «політична влада», обґрунтуйте співвідношення між цими поняттями.

4. У чому полягає відмінність політичної влади від економічної, ідеологічної, релігійної?

5. Визначте, чим відрізняється політична влада від влади державної? Чи всяка політична влада є державною і чому? Наведіть приклади.

6. Американський політолог і футуролог Е. Тоффлер висловив думку про те, що *влада* — це *«стілець на трьох ніжках: насильстві, багатстві й знанні»*. Прокоментуйте цей вислів. Чи можна погодитися з таким твердженням?

Теми рефератів та доповідей

1. Сутність феномена влади та еволюція інтелектуальних поглядів на явище влади.

2. Основні проблеми концептуального аналізу влади.

3. Класичні і сучасні концепції влади: порівняльний аналіз.

4. Поняття і політологічні характеристики влади.

5. Сутність і модель політичної влади.

6. Шляхи досягнення політичної влади: історія і сучасність.
7. Природа і джерела влади через призму сучасних політологічних концепцій.
8. Особа та влада: соціально-психологічні аспекти політичної діяльності.

Література

1. Береза А.В. Реформування публічної влади: сучасні концепції та політична практика. Київ: Логос, 2012. 360 с.
2. Бульбенюк С.С. Соціопсихологічна природа політичної влади: монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2013. 215 с.
3. Висоцький О.Ю. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації. Донецьк: Інновація, 2012. 130 с.
4. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. / І.О. Воронов. Монографія К.: Генеза, 2005. 288 с.
5. Свтушенко О.Н. Державна влада і місце самоврядування в політичній системі суспільства: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. 516 с.
6. Кухта Б.Л. Політична влада та її рішення / Б. Кухта. Л.: ЦПД, 2006. 240 с.
7. Перегуда Є.В. Виконавча влада України. Політико-правові аспекти модернізації: монографія. Київ: Логос, 2013. 408 с.
8. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні: монографія / Кресіна І.О., Матвієнко А.С., Оніщенко Н.М., Перегуда Є.В., Скрипнюк О.В. та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.
9. Політичне лідерство: навчальний посібник / В.А. Гапоненко, та ін. К.: КНЕУ, 2021. 324 с.
10. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник. / В.Ф. Смолянок, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Манелюк та ін. К.: КНЕУ, 2021. 328 с.
11. Пролєєв С. Метафізика влади: монографія. К.: Наукова думка, 2005. 324 с.
12. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету і легітимності. Київ: Національний ін-т стратегічних досліджень, 2007. 117 с.
13. Теорія влади: навч. посіб. / І.М. Жаровська. Х.: Право, 2016. 240 с.

14. Теорія влади. Структурно-логічні схеми і таблиці: Навч. посібник / О.В. Талдикін. Дніпро. Дніпропр. держ. універ. внутр. справ, 2020. 164 с.
15. Трипольський В.О. Демократія і влада. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 174 с.
16. Хантінгтон С. Політичний порядок в мінливих суспільствах Київ: Наш формат, 2020, 448 с.
17. Якубовський О.П. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії: Монографія / О.П. Якубовський, Т.О. Бутирська. О.: ОРІДУ НАДУ, 2004. 198 с.

Тема 2

ОГЛЯД ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ, КОНЦЕПЦІЙ ТА ТЕОРІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Вивчивши матеріали теми, здобувач знатиме:

- основні наукові підходи до тлумачення влади;
- ключові концепції політичної влади;
- системну теорію та принципи кібернетичного напрямку у дослідженнях політичної влади;
- взаємозв'язок та застосування дослідницьких підходів для аналізу політичних процесів і функціонування влади.

Після опанування матеріалів теми здобувач умітиме:

- аналізувати основні теорії політичної влади;
- оцінювати ефективність застосування різних підходів у політичних дослідженнях;
- застосовувати системний та кібернетичний напрямки для аналізу владних структур.

Навчальні питання:

1. Основні дослідницькі підходи до розгляду влади: історія і сучасність.
2. Сучасні кратологічні концепції.
3. Системна теорія політичної влади.
4. Кібернетичний напрям у дослідженнях політичної влади.

1. Основні дослідницькі підходи до розгляду влади: історія і сучасність

В історії та у сучасній політичній науці представлена значна кількість *дослідницьких підходів* щодо розуміння сутності і місця влади у світі політики. Варто виокремити *дев'ять найбільш поширених підходів*.

1. «Силове» трактування влади.

Цей дослідницький підхід сформувався ще в античні часи. *Платон* був переконаний у тому, що влада — це сила, заснована на специфічному знанні. *Аристотель* уточнив таке тлумачення, підкреслюючи, що влада має бути організатором спільної діяль-

ності людей, стабілізуючим чинником життя держави і суспільства, тобто політики. Представлений підхід щодо розуміння влади є одним з історично перших, тому не дивно, що особливий наголос представниками означеної традиції робиться саме на такій «наочній» властивості влади, як її можливість і здатність застосування сили. Причому, дуже часто подібне трактування влади зводиться до примітивної формули «Хто сильніший, у того й влада».

«Силове» тлумачення влади залишається доволі актуальним та поширеним і сьогодні, незважаючи на ті кардинальні зміни цивілізаційних засад функціонування сучасного суспільства, які спостерігаються в останні десятиріччя. Після повномасштабного вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 р., після масштабного нападу Хамас на Ізраїль 7 жовтня 2023 р., потенційного розгортання воєнного конфлікту КНР та Тайваню і багатьох інших «силове» трактування влади набуває особливої ваги.

2. «Гуманістичне» розуміння влади.

Одним з фундаторів цього наукового напрямку був видатний німецький соціолог, історик, політолог *М. Вебер*. У межах теорії «розуміючої» або «гуманістичної» соціології науковець стверджував, що *влада є віддзеркаленням асиметричних стосунків між індивідами та пов'язана з особистими якостями її носіїв, а не з їхнім соціальним станом*. Отже, влада, за *М. Вебером*, існує виключно у відносинах між людьми і не є чимось іманентним та притаманним виключно конкретним індивідам.

Німецький мислитель одним з перших звернув особливу увагу на необхідність розкриття специфічного — *соціопсихологічного виміру* функціонування політичної та державної влади, будучи переконаним у тому, що у царині владних відносин суб'єктивні чинники є ключовими.

3. «Інструментальне» тлумачення влади.

Американські науковці *Г. Лассуелл*, *А. Каплан*, *Р. Даль* зауважували, що *влада є засобом прийняття рішень та участі у реалізації цього процесу*. Особливістю діяльності у сфері влади, на думку дослідників, є те, що суб'єкт й об'єкт влади діють за принципом «нульової суми»: суб'єкт здобуває ресурси, а об'єкт їх втрачає. Іншими словами, суб'єкт влади у процесі підготовки й ухвалення політико-управлінських рішень проявляє здатність долати опір її об'єкта. До того ж, процес ухвалення та реалізації політико-управлінських рішень означає здатність одних індивідів і груп (суб'єктів влади) нав'язувати свою волю іншим індивідам і групам у ході успішної для них конкуренції. Ступінь влади ви-

значається ступенем впливу на ухвалення політико-управлінських рішень у рамках *публічної політики*.

Ефективність, управлінська спроможність влади визначаються, перш за все, її здатністю підпорядковувати своїй волі не суб'єктів владних відносин. Влада за цих умов розуміється як «обмежений ресурс», за який змагаються, конкурують різноманітні соціальні та політичні актори. Результатом перемоги одного з них і стає поділ на суб'єкта та об'єкт влади, відповідно до якого перший набуває ресурси влади за рахунок другого.

4. «Класовий» розгляд влади.

Ідеологи та соціальні філософи *К. Маркс* та *Ф. Енгельс* писали про те, що *влада є відображенням боротьби класів*, найбільш ефективним засобом підкорення з боку експлуататорів експлуатованих ними класів і верств суспільства. Погляди на майбутнє влади в ідеальному, безкласовому комуністичному суспільстві у обох цих науковців різнилися. Так, *К. Маркс* був переконаний у тому, що явище влади і в політиці, і в трудових відносинах у безкласовому суспільстві може зникнути. Справжнє комуністичне суспільство, за його словами, — це бездержавна, а значить і безвладна форма людської життєдіяльності. *Ф. Енгельс* зазначав, що влада може залишитися у майбутньому суспільстві, тому що процес праці завжди пов'язаний з організацією і, як наслідок, — з *підкоренням*. Оскільки комуністичне суспільство — це суспільство працюючих громадян, то для координації їх діяльності цілком можливим уявляється збереження певних форм влади. Втім, за цих умов йдеться про владу державну.

5. Концепція «примусу влади за умов самообмеження».

Американські політологи *П. Бахрах* та *М. Барац* переконані у тому, що влада виступає засобом для примушування об'єкта робити щось або не робити чогось відповідно до приписів суб'єкта влади. Однак, у певних випадках влада здатна до самообмеження, скажімо тоді, коли у політичному «порядку денному» постають проблеми, що підлягають розгляду і вирішенню або вилученню з процесу прийняття політико-управлінських рішень. Представлений підхід є *модернізованим варіантом «інструментального» трактування влади*.

6. «Усуспільнене» тлумачення влади.

Соціальні і політичні мислителі ХХ століття *Т. Парсонс* та *Х. Арент* зауважували, що *влада має належати не окремим індивідам, а суспільству загалом (влада народу) чи суспільним та/або політичним групам*. Саме за таких умов влада може здійснюватися в інтересах усіх сторін задля досягнення вищого рівня розвит-

ку системи в цілому. Влада розуміється як засіб упорядкування політичних процесів, а наявність влади в руках конкретного суб'єкта дає йому можливість виконувати свої політичні зобов'язання та функції. *Т. Парсонс* був переконаний у тому, що владу слід уявляти не як атрибут акторів чи відносин, а як властивість або ресурс соціальної та політичної систем. Роль і значення влади, таким чином, полягає у тому, що політичні лідери, які від суспільства отримали мандат на прийняття політико-управлінських рішень і формування публічної політики, мають забезпечити досягнення соціально важливих цілей.

Генезу означеної традиції розуміння влади, варто проводити ще від *Аристотеля*, який називав таку мету політики і влади, як служіння суспільному благу. Втім, у минулому столітті це трактування влади дещо трансформувалося: служіння суспільство сьогодні розглядається вже не тільки і стільки з ідеалістичних позицій, скільки з *позицій утилітарно-політичних*, з позицій взаємної користі, зиску.

7. Концепція «третього виміру влади».

Автором представленої концепції є американський політолог *С. Люкс (Люкес)*. *С. Люкс* виокремлює три виміри влади. Перший — це одномірний погляд, який концентрує увагу на тому, чиї думки (тобто яких саме суб'єктів владних відносин) превалюють при прийнятті політико-управлінських рішень. Другий вимір — двомірний, він досліджує, яким чином прийняте або неприйняте те чи інше рішення. І, нарешті, третій вимір влади — трьохмірний, на ньому уважно розглядається здатність суб'єктів влади контролювати політичний порядок денний за рахунок можливості маніпулювати потребами й уподобаннями людей. Сьогодні влада набуває *«третього виміру»*, контролюючи не лише поведінку підвладних, шляхом ухвалення рішення чи відмови від нього, але й через цінності та переконання населення. Формування цих цінностей і переконань здійснюється шляхом формування у людей згоди з існуючим status quo, тобто нав'язування владою громадянам такого бачення їхніх інтересів, яке вигідне носієві влади. *С. Люкс* пропонує у структурі влади як базовий розглядати не «конфлікт вподобань», а «конфлікт інтересів», які не завжди чітко артикульовані, але задоволення котрих з точки зору і суб'єктів, й об'єктів влади має однаково велике значення. Влада за такого розуміння виступає як «функція колективних сил і соціальних механізмів».

Концепція *«третього виміру влади»* тісно пов'язана з прикладними теоріями політичної науки — політичною комунікацією,

політичною аналітикою, політичним менеджментом, політичним маркетингом, політичним консалтингом. Одним з центральних понять у представленій концепції є поняття *«маніпуляція»*, яке розглядається в якості однієї з основних політичних технологій влади, що покликана забезпечувати ефективність її функціонування, сприяти легітимізації прийнятих владою політико-управлінських рішень.

8. «Ресурсно-розподільче» трактування влади.

Один з фундаторів цього підходу — американський дослідник *П. Блау*, він пропонує розглядати владу як наслідок нерівного розподілу матеріальних, соціальних, духовних і політичних ресурсів в умовах певного їх дефіциту, що призводить до нерівних результатів *«соціального обміну»* між суб'єктом та об'єктами влади. При цьому суб'єкт влади не обов'язково є власником необхідних ресурсів — він виступає радше їх розпорядником, мобілізуючи ресурси різних соціальних груп й індивідів для досягнення спільної соціально важливої мети.

Зауважимо, що тлумачення влади як специфічної сфери розподілу тих чи інших ресурсів суспільства не є новим у політичній науці, однак, погляд на цей процес як на порушення рівноваги у системі *«соціального обміну»* з'явився тільки кілька десятиліть тому. Подібне порушення нині вже не розглядається з суто ідеологічних або навіть заідеологізованих позицій, а, радше, з точки зору ефективності такого *«соціального обміну»*. Тому й не дивно, що суб'єкти влади за цих умов постають не як власники суспільно значимих ресурсів, а лише як політичні та соціальні менеджери з чітко визначеним колом функціональних обов'язків і повноважень.

Представлений підхід має тісний взаємозв'язок також з *сучасними теоріями демократії* та спирається, подібно до них, на ідею необхідності *десакралізації влади* та її суб'єктів. Застосування ідей цього підходу щодо розуміння сутності влади є особливо важливим при аналізі функціонування системи політичної влади і державного управління за умов розгортання політичної, соціальної або економічної криз, у суспільствах перехідного типу, у країнах, які модернізуються.

9. «Потенційне» розуміння влади.

Влада — це можливість, здатність, *потенціал*, що може бути, але не обов'язково буде, реалізований у політичній діяльності. Один з прихильників такої точки зору — американський політолог *Д. Ронг* вважає, що влада є асиметричною. Дослідник трактує цю властивість влади наступним чином: існує *«цілісна»* влада, коли прийняття рішень і спонукання до дії є централізованими й

монополізованими, тобто зосередженими в руках одного владного суб'єкта, а також може функціонувати *влада «інтеркурсивна»*, коли влада одних суб'єктів урівноважується владою інших суб'єктів, а тому досягнення результату можливе лише внаслідок переговорів і домовленостей з тих питань, що являють спільний інтерес усіх причетних до влади.

Згідно з основними ідеями представленого підходу, влада тлумачиться як двовимірне явище: з одного боку, вона є монополною, з єдиним центром прийняття політико-управлінських рішень; а з іншого — поліцентричною, що обумовлює її змушений компромісний характер. Даний напрямок дослідження влади має спільний погляд на функціонування системи державної влади та управління з такою концепцією демократії, як поліархія.

КЛЮЧОВІ ІДЕЇ БАЗОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ РОЗУМІННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Дослідницький підхід	Ключові ідеї
«Силове» трактування влади	Влада засновується на особливого роду силі.
«Гуманістичне» розуміння влади	Влада як віддзеркалення асиметричних стосунків між індивідами, вона пов'язана з особистими якостями її носіїв, а не з їхнім соціальним станом.
«Інструментальне» тлумачення влади	Влада як засіб прийняття рішень та участі у реалізації цього процесу.
«Класовий» підхід	Влада як відображення боротьби класів з антагоністичними інтересами.
Влада як «примус за умов самообмеження»	Влада є засобом для примушування об'єкта робити щось або не робити чогось відповідно до приписів суб'єкта влади.
«Усуспільнене» тлумачення влади	Політична влада має належати суспільству загалом або великим соціальним групам.
«Третій вимір» влади	Політична влада як здатність суб'єктів влади контролювати політичний порядок денний завдяки можливостям маніпулювати потребами й уподобаннями людей.
«Ресурсно-розподільче» розуміння влади	Влада є наслідком нерівних «соціальних обмінів» між суб'єктом та об'єктом влади внаслідок дефіциту ресурсів різної природи.
«Потенційне» розуміння влади	Політична влада постає як двовимірне явище: вона є моно- та водночас поліцентричною.

Спільною ознакою усіх наведених вище дослідницьких підходів до розуміння політичної влади є визнання соціально-психологічної сутності влади. *Соціальна сутність влади* виявляється у тому, що вона багато в чому залежить від соціальних умов життя того чи іншого суспільства, специфіки його соціальної структури, особливостей розвитку базових соціальних інститутів у ньому. *Психологічна сутність влади* визначається, насамперед, тим, що влада завжди передбачає міжособистісні відносини, взаємодію окремих індивідів та соціальних і політичних груп.

2. Сучасні кратологічні концепції

Розгляд сучасних концепцій політичної влади дозволяє систематизувати їх у чотири основні групи.

СУЧАСНІ КРАТОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

У тлумаченні предмету досліджень політології виділяють два провідні підходи: прихильники першого з них стверджують, що політична наука розглядає політичне життя як особливу царину суспільства, відповідно до другого підходу політологія — це наука про політичну владу. Тому не дивно, що дослідження сутності й особливостей політичної влади займають одне з чільних місць у сфері політологічних напрацювань, підтвердженням чого

є виокремлення автономної галузі соціально-політичного знання — кратології.

Концептуалізація політики через владу обумовлює тлумачення політичної влади як «влади над владою інших людей». Так, авторитетні американські науковці *Г. Лассуелл* та *Е. Каплан* тлумачили політичну владу як «заснований на владі контроль над політикою владарювання», вважаючи однією з найсуттєвіших особливостей влади те, що у сфері політичного владарювання «контроль здійснюється над самими формами контролю й умовою контролю є володіння владою». Пізніше інший американський дослідник *П. Моррис* зазначав, що люди мають здатність (влади) впливати на якісь предмети і процеси безпосередньо, самі, й опосередковано, через інших людей. «Ці посередники діють в якості «перетворювачів влади», змінюючи владу зробити щось на владу зробити щось ще». Саме у дослідженнях американської політичної науки одними з перших почали розглядатися психологічні аспекти влади, були сформульовані такі визначення, як то: «контроль, заснований на владі», «контроль над владою», «влада перетворювати владу», «влада над свідомістю і поведінкою людей» тощо.

В останні десятиріччя у царині політичної науки розгорнулася дискусія щодо з'ясування сутності влади між прихильниками *неоелітаризму* та прибічниками *плюралістичної концепції демократії*.

Відповідно до постулатів *неоелітаризму*, *влада є структурним феноменом*, тобто відносини влади не залежать від конкретних її носіїв, влада функціонує у часі завдяки тому, що одні й ті самі групи, які лідирують, продовжують здійснювати владу у суспільстві. Влада спирається на розподіл ролей і позицій всередині національної соціально-економічної системи, що тягне за собою чітке розмежування суспільства на еліту та маси. Представники еліти об'єднуються навколо питань збереження функціонування політичної системи та здійснення політичної влади. Таким чином, згідно з концепцією неоелітаризму найбільш значимими є дослідження психологічних особливостей еліти у контексті аналізу влади як соціопсихологічного феномену.

Прихильники ідей *плюралістичної демократії* переконані в тому, що *влада є атрибутом індивідів* у таких відносинах між ними, які виникають у процесі вироблення та прийняття політичних рішень. Відповідно до цього твердження, кожний індивід, незалежно від власної соціальної та економічної позиції, має достатню владу для того, аби спонукати інших зробити те, чого б

вони не здійснили з власної волі. Специфікою влади за цих умов є те, що владні відносини не є постійними у часі — вони формуються на термін, необхідний для прийняття конкретного політичного рішення. У царині політичної влади спостерігається конкуренція між елітами та елітарними групами, а маси можуть відчутно впливати на процес прийняття політичних рішень елітами. **Плюралістична концепція** розглядає психологічні особливості політичної влади, аналізуючи специфіку взаємин між індивідами у процесі вироблення, прийняття та реалізації політичних рішень та акцентуючи дослідницьку увагу саме на соціопсихологічних особливостях індивідів як представників еліт та мас.

При розгляді феномену політичної влади варто враховувати те, що **сучасні кратологічні концепції** можна поділити на дві великі групи.

До першої групи належать ті концепції, які тлумачать владу як *атрибут, властивість суб'єкта*, або ж як самодостатній «предмет» або «річ». Прихильники *другої групи* концепцій трактують владу як *атрибут соціального відношення або взаємодії* на елементарних чи складних комунікативних рівнях. Спільним для більшості дослідників є розуміння того, що політична влада підпорядковується внутрішнім детермінаціям, у світлі яких постає необхідністю, котрій підкорене будь-яке суспільство.

3. Системна теорія політичної влади

Окрема увагу потрібно звернути на з'ясування **системного трактування влади**. Провідною ідеєю цього напрямку досліджень є *розуміння влади як безособового атрибуту політичної системи*.

Системне тлумачення влади не є одноставним. Можна виокремити *три основні підходи* до розуміння влади у межах зазначеного напрямку.

1. Тлумачення влади як *властивості або атрибуту макросоціальної системи* (концепції *Т. Парсона*, *Д. Істона*).

2. Розгляд влади на рівні *конкретних систем* (сім'ї, виробничої групи, організації — концепція *М. Крозье*).

3. Розуміння влади як *особливої взаємодії індивідів*, що діють у рамках специфічної соціальної системи (*Т. Кларк*, *М. Роджерс*).

Як зауважує вітчизняний дослідник *О. Дем'янчук*: «Осередком, в якому існує і діє влада, є політична система суспільства». На підтвердження цієї тези науковець наводить запропоновану

одним з творців системної теорії *Д. Истоном* *схему управління суспільними справами*. Відповідно до цієї схеми, саме політична система об'єднує всіх суб'єктів влади, наділяючи їх повноваженнями по вирішенню проблем суспільства. Способи взаємодії цих суб'єктів між собою та з іншими впливовими політичними акторами, котрі не обов'язково мають відповідні повноваження, суттєво урізноманітнюють політичні процеси всередині політичної системи та в навколишньому середовищі, а тому їх розгляд є великим важливим для подальшого розуміння суті й характеру політичних процесів вироблення публічних практик.

У *системній концепції* французького соціолога *М. Крозьє* влада розглядається у якості феномену, що співвідноситься з окремими системами та підсистемами суспільства. Науковець обмежує владу рамками соціальних інституцій та організацій. Його концепція, за словами дослідника, — це спроба подолати «статичність» марксистського тлумачення влади, прагнення віднайти певний «загальний знаменник» влади.

Слід підкреслити, що найближче до розгляду означеного дослідницького завдання підійшов інший представник третього напрямку системної концепції влади — американський вчений *М. Роджерс*, який запропонував вивчати політичну систему в цілому та *владу зокрема як сукупність соціальних ролей*. На думку дослідника, розкривати зміст і сенс функціонування політичної системи потрібно для того, аби зрозуміти, чому змінюється влада та її структури. Адже динамізм структур влади базується багато в чому саме на системних змінах. *Системообгрунтованість влади*, таким чином, є її беззаперечною характеристикою, а влада — це лише похідна від політичної системи.

У межах системного тлумачення влади окрему увагу потрібно звернути на особливості трактування *діалектики* таких понять, як *влада та держава*. Так, зв'язок влади та держави спирається, зазвичай, на принцип, згідно з яким визначення одного феномену політичного життя здійснюється через відсилання до іншого. Скажімо, німецький дослідник, один з найавторитетніших представників політичної теології *К. Шмітт* пропонував розглядати *державу як референта політичного, владного*. На користь цього твердження науковець наводить наступні аргументи.

Перш за все, феномен «держава» фіксує деяку загальність. З одного боку, як владну загальність, з іншого, — як екзистенціальну (все існує в державі). Політика і влада тут можуть розглядатись, як загальна справа, а держава — як загальний опікун, третейський суддя, спільний дім тощо (залежно від концепцій та

історичного періоду, коли та або інша функція актуалізується, як основна).

Друге приховане під «державою» відношення — розподіл суспільства на протилежності, які соціально визначені і прагнуть підпорядкувати собі один одного. Ці соціально визначені протилежності суть соціальні спільноти, що перебувають по відношенню одна до одної, з одного боку, в деякій компліментарності (у певному значенні функціональній, що пов'язано з розподілом праці в суспільстві), а з іншого — в конкуренції і ворожнечі. Необхідність для різних соціальних груп — етносів, станів, класів, корпорацій жити разом не знімає їх боротьби. Політика тут проявляється як конкурентні відносини між цими групами з приводу верховної влади. Держава — приз в цій боротьбі у вигляді публічної влади.

У третьому відношенні, «державна» виступає тією інстанцією, якій тільки й дозволено визначати свого (і суспільства) публічного зовнішнього і внутрішнього ворога і санкції щодо його нейтралізації. Це можна уявити і як легітимну монополію влади (передусім, державної влади) на фізичну силу. Політика в цьому аспекті стає процесом визначення друзів і ворогів, встановлення базових політичних і соціальних демаркацій та ідентичностей. Держава ж — інституалізація і відчуження від основної маси населення рішення найбільш екзистенціальних питань. Одночасно держава виступає символом ідентифікації і демаркації. Ці сторони держави і політики, за *К. Шміттом*, співіснують одночасно.

4. Кібернетичний напрям у дослідженнях політичної влади

Окрім системного тлумачення влади, досить поширеним й авторитетним у сучасній політичній науці є **кібернетичний напрям**. Частина науковців розглядає його у межах системної теорії, вважаючи концепції кібернетичного напрямку спробою вдосконалення класичної системної теорії *Д. Істона*. Одним з найвпливовіших представників означеного підходу є американський дослідник *К. Дейч*, який, за його словами, здійснив спробу «за допомогою кібернетики надати новий сенс старим субстанціональним поняттям *влади і держави*». Отже, спираючись на основні ідеї кібернетичної теорії, влада є лише одним з «платіжних засобів» у політиці, вирішальною її функцією є регулювання групових конфліктів та здійснення комунікацій всередині системи, в яких примус є рідкісним явищем.

У межах технологічного, кібернетичного підходу беззаперечним є визнання необхідності врахування міжособистісних відносин у системі влади, бо саме вони суттєвим чином впливають на перебіг конфліктів у політиці.

Відомий німецький дослідник *Н. Луман* у своїй теорії спирається на концепцію *К. Дейча*, підкреслюючи, що владою над суспільством володіє лише політична система як ціле. Відповідно, основу політичної системи утворює *монополія на законні рішення*, яка гарантується засобами примусу — прерогативою царини державної влади. Таким чином, *влада* тлумачиться вченим як *символічний засіб соціальної комунікації*, що надає її володарю певні переваги перед партнерами, наприклад у виборі найбільш вигідного способу соціальної дії, обмежуючи можливості інших обирати «поле гри» або навіть геть виключаючи право вибору. Для *Н. Лумана* вивчення такої соціопсихологічної складової у концепті влади, як примус, є вкрай важливим не тільки у рамках кратологічних досліджень, але й при розгляді особливостей функціонування політичної системи.

Резюме за змістом теми. У політичній науці домінує диференціація кратологічних розвідок на дослідницькі підходи, концепції та теорії. Їх основою зазвичай є роботи авторитетних науковців, які розглядали феномен влади та явища, пов'язані з ним. Найбільш поширеною залишається системна теорія політичної влади, представники якої розглядають владу з системних позицій, багато у чому запозичуючи методологію та інструментарій досліджень соціологічної науки. Елітаристські та плюралістичні концепції, кібернетичний напрям та інші є основою для розвитку сучасних кратологічних досліджень.

Терміни та поняття до теми

Влада — це можливість, здатність, потенціал, що може бути, але не обов'язково буде, реалізований у політичній діяльності.

Десакралізація — знецінення священних візріців, втрата відчуття «святого», зміна світоглядних установок.

Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних

дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

Кратологія — вчення про владу, про закономірності її походження, функціонування і розвитку, про типи і види влади, її суб'єкти, об'єкти, носії, форми, функції, задачі, механізми, норми і принципи, сутність й особливість поділу влади, взаємодії влади з іншими сферами життя і влади різного роду між собою, а також із закордонною владою.

Соціальний інститут — певним чином організована, стандартизована й узгоджена форма суспільних відносин, орієнтована на задоволення соціально значимих потреб.

Плюралістична демократія — сучасна концепція демократії, відповідно до якої влада ніби «розширюється» і здійснюється як державою, так і багатьма недержавними об'єднаннями (асоціаціями підприємців, церквою, політичними партіями, фермерськими об'єднаннями тощо), що протидіють і зрівноважують одна одну, завдяки чому нібито досягається «чиста», «вища» демократія.

Політична система — сукупність державних та недержавних політико-правових інститутів суспільства, між якими існують упорядковані зв'язки. Політична система суспільства виражає та забезпечує політичне життя країни.

Крутічна політика — це відкритість і прозорість дій влади та можливість громадян впливати на процеси розробки і впровадження державних рішень.

Запитання. Завдання

1. Які основні дослідницькі підходи до розуміння влади були сформовані у політичній науці?
2. У чому полягає специфіка «силового» трактування влади. Аргументуйте свою відповідь прикладами.
3. Розкрийте «гуманістичне» розуміння політичної влади М. Вебера та її відносини між суб'єктом та об'єктом?
4. Які риси притаманні інструментальному тлумаченню влади за Г. Лассуеллом та Р. Далем?
5. Як системна теорія влади може бути застосована для аналізу глобальних політичних процесів у сучасному світі?
6. Проаналізуйте системну концепцію французького соціолога М. Крозьє.

7. Як кібернетичний підхід може допомогти прогнозувати політичну стабільність у різних країнах?
8. Чи може силове трактування влади бути ефективним? Аргументуйте свою відповідь.
9. Назвіть приклади сучасних держав, де спостерігається домінування «силового» трактування влади.

Теми рефератів та доповідей

1. Гуманістичне розуміння влади: внесок Макса Вебера в політичну теорію.
2. Інструментальне тлумачення влади: роль рішень та опору в сучасній політиці.
3. Аналіз політичних структур через призму системної теорії влади.
4. Концепція «третього виміру влади».
5. Аналіз кібернетичних моделей політичної влади та їх практичне застосування.
6. Розвиток кратології як науки про владу та її внесок у політичну теорію.
7. Еволюція теорій та концепцій влади від античності до сьогодення.
8. Політична влада в умовах глобалізації: нові підходи та виклики.

Література

1. Бульбенюк С.С. Аналіз могутності і впливу в концепті політичної влади: основні підходи та напрями. / Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 1. С. 155-159.
2. Бульбенюк С.С. Соціопсихологічна природа політичної влади: монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2013. 215 с.
3. Бульбенюк С.С. Дослідження психології влади у системі сучасної політичної науки. / Політологічний вісник. Збірник наукових праць. К.: «ІНТАС», 2008. Випуск 38. С. 257-267.

4. Бульбенюк С.С. Дослідницький концепт політичної влади. / Сучасна українська політика. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Випуск 23. С. 44-53.
5. Бульбенюк С.С. Особливості політико-психологічної структури влади. / Політологічний вісник. Збірник наукових праць. К.: «ІНТАС», 2009. Випуск 42. С. 114-124.
6. Бульбенюк С.С. Провідні концепції політичної влади. / Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Випуск 5. С. 47-51.
7. Васютинський В. Соціально-психологічні іпостасі політичної влади. // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдьонова, Л.П. Черниш. / В. Васютинський. К.: Міленіум, 2005. Вип.4. 500 с. С. 47-53.
8. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. / І.О. Воронов. Монографія К.: Генеза, 2005. 288 с.
9. Ладиченко В.В. Гуманістичні основи організації державної влади: Монографія. / В.В. Ладиченко. К.: Київський торгівельно-економічний університет, 2007. 407 с.
10. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник. / В.Ф. Смолянюк, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Манелюк та ін. К.: КНЕУ, 2021. 328 с.
11. Пролєв С. Метафізика влади: монографія. К.: Наукова думка, 2005. 324 с.
12. Теорія влади: навч. посіб. / І.М. Жаровська. Х.: Право, 2016. 240 с.

Тема 3

ДИСКУРСОЛОГІЯ ПРО ПОЛІТИЧНУ ВЛАДУ

Вивчивши матеріали теми, здобувач знатиме:

- основні поняття дискурсології: «дискурс», «політичний дискурс», «владний дискурс»;
- проблематику трансформації природи влади;
- принципи професіоналізації політики та її вплив на владні відносини;
- класифікацію сучасних кратологічних концепцій.

Після опанування матеріалів теми здобувач умітиме:

- аналізувати базові поняття дискурсології;
- пояснювати парадокси політичної влади та її функціонування;
- оцінювати роль професійних політиків у сучасних політичних системах;
- критично аналізувати вплив глобалізації на сучасні політичні структури та владні відносини.

Навчальні питання:

1. Базові поняття дискурсології.
2. Професіоналізація політики та владні відносини.
3. «Глобальне управління» і політична влада.
4. Дослідження парадоксів владних відносин крізь призму кратологічних концепцій.

1. Базові поняття дискурсології

Уся історія світової та вітчизняної суспільно-політичної думки пронизана пошуками відповідей на питання, які стосуються *владних відносин й явищ* та які були, є і будуть актуальними стільки, скільки існує людське суспільство. Серед таких питань варто виокремити наступні:

- Якою є природа влади? Від яких факторів вона залежить передусім?
- Чим політична влада відрізняється від панування, насильства, волі, авторитету, сили?
- Які є межі функціонування влади? Чим вони визначаються?

- Чи має політична влада ціннісні засади функціонування? Які вони?

- Як можна охарактеризувати парадокси влади? Чи змінюються вони з часом?

Дискусію про природу, ціннісні засади та парадокси влади можна вважати однією з центральних в історії розвитку політичної науки. Причому, цей *політологічний дискурс* охоплював й охоплює досить великий обсяг питань, висвітлюючи фактично усі найактуальніші проблеми політичного життя того чи іншого суспільства. Це пояснюється тим, що одним з найбільш гнучких та найбільш продуктивних регуляторів соціальних відносин була і є політика, осередком якої виступає, безперечно, влада. І саме для влади властиві ті механізми, які дозволяють цілеспрямовано управляти суспільними процесами, мобілізуючи громадян як членів соціуму, котрі усвідомлюють свої взаємні права й обов'язки по відношенню до держави. Влада за цих умов може (і має) виступати одним з найефективніших оптимізаторів суспільного життя, досягнення його найвищої мети — загального (спільного) блага.

Природно постає питання: «Завдяки чому влада виконує такі складні функції?» Відповідей на це питання є безліч. Спробуємо виокремити деякі з них — ті, які, на нашу думку, можуть дати обґрунтовані пояснення, спираючись на науково вивірену аргументацію, що пройшла випробування часом.

Дискурсологія є пріоритетним напрямком сучасних наукових досліджень соціально-гуманітарного спрямування. Дискурсологія акцентує увагу на необхідності вивчення *смислового поля політики*, невід'ємною складовою якого є з'ясування специфіки царини владних відносин. Базовим поняттям дискурсології є поняття «*дискурс*», яке, в залежності від конкретного предмету досліджень, отримує додаткове змістовне навантаження (приміром, «*дискурс влади*», «*аксіологічний дискурс*» тощо).

Серед перспективних векторів розвитку *дискурсології* необхідно виділити *концепцію політичної рефлексії*. З огляду на специфіку вивчення природи політичної влади цей дослідницький напрямок є особливо цікавим. Адже функція рефлексії виводить політику на більш високий рівень абстракції, дозволяючи вирішувати фундаментальні, «вічні» проблеми політичного життя. Однією з центральних проблем політичної рефлексії є питання про визначення найоптимальніших обсягів розмежування сфер впливу влади і суспільства, держави і громадян на основі теоретичного й філософського осмислення тих політичних процесів,

які відбуваються у конкретний період у тій чи іншій країні та створюють за виразом С. Мілля «подвійну узду», що стримує і державу, і народ.

СУТНІСТЬ ДИСКУРСОЛОГІЇ

Дискурс як вербальний та позавербальний феномен

Вивчення "смыслового поля політики"

Політична рефлексія

Одним з найбільш дискусійних дискурсів останніх десятиліть є дискурс щодо пошуків відповідей на питання: «Чи має бути політична влада безперервним діалогом з суспільством?».

Відповідь на це питання намагався аргументовано сформулювати і філософ, соціолог, представник *Чиказької соціологічної школи*, один з засновників *символічного інтеракціонізму* Дж. Г. Мід. Зокрема науковець розглядає поняття «діалог» як одну з базових категорій власної концепції. Він був переконаний у тому, що діалог як провідна форма спілкування у суспільстві обумовлений самою природою людини. Діалог має універсальний соціальний характер, його дія поширюється на всі сфери суспільного життя, у тому числі й на політику, а значить — і на владні відносини. Такі взаємовідносини людини і влади Дж. Г. Мід називає діалогом з символічним середовищем. Завданням діяльності влади є створення символів, завдяки яким у соціумі мають впорядковуватися цінності. На думку автора концепції символічного інтеракціонізму, ранговий порядок цінностей, утворений у тому числі і завдяки зусиллям влади, є раціоналізацією людської поведінки у суспільстві. Специфікою політичного діалогу є те, що він протиставляється насильницькій владі та владі експертів. Подальший розвиток політичного діалогу, зростання його значення у суспільстві спричинить, на переконання Дж. Г. Міда, трансформацію політичної влади від «влади знищення» до «влади творення», перетворюючи її на більш функціональне явище.

Концепцію символічного інтеракціонізму Дж. Г. Міда сучасні дослідники розглядають як своєрідний прообраз *комунітарної*

демократії — демократії, яка заснована на пріоритетному визнанні ідей і цінностей комунітаризму, який визнає засадничим принципом побудови будь-якого суспільства універсальні відносини братерства. Відповідно, навіть суб'єкти влади, провідні політичні актори мають розумітися як рівні серед рівних. Науковець стверджував, що світ побудований на основі принципу «універсального сусідства», тому у політиці виникає ефект симетричності владних відносин, бо позиції владарюючого і підвладного не є сталими і незмінними, вони не можуть зберігати статускво постійно, рано чи пізно владарюючий і підвладний можуть помінятися своїми ролями. Подібна періодична ротація владарюючих і підвладних є можливою лише за умов розвинутої (фактичної), а не формальної демократії. Саме прозорий, відкритий, вільний виборчий процес забезпечує відповідні зміни у структурі суб'єкт-об'єктних відносин влади.

Політичний діалог, відповідно до ідей *Дж. Г. Міда*, є формою особливої «командної» влади. Чи не найбільш виразною характеристикою цього типу політичної влади є те, що за цих умов виявляється абсолютна неможливість протиставляти «взаєморозуміння» між ідентичностями людей, які вступають у політичний діалог. Усі учасники (сторони) такого політичного діалогу перебувають на певному рівні взаєморозуміння першопочатково, ще до вступу до діалогу. До того ж, ці сторони потребують одна одної для вирішення спільної проблеми — досягнення спільного (загального) блага. Таким чином, політичний діалог є виявом ситуативно-симетричної влади, яка у певній мірі суперечить владі інституціональній, може розглядатися як своєрідний виклик для неї. Отож, політичний діалог є формою функціональної влади.

Встановленню максимально симетричного політичного діалогу у відносинах влади може сприяти *політична ідеологія*. Тому достатньо аргументованим, на наше переконання, є припущення про те, що ідеологія як певна інтелектуальна схема політики може розглядатися в якості однієї з провідних засад влади. *Казахстанський дослідник Б. Карінов* визначає ідеологію як засіб спрощення політики, інструмент формалізації суспільної самосвідомості. Ідеологія являє собою нормативно-символічну складову політики й влади, вона формулює схематичні та розгорнуті картини минулого, сьогодення і майбутнього. Ідеологія, раціоналізуючи політику, через проектування політичного простору вибудовує ті чи інші конфігурації владних відносин, які становлять осереддя політики.

2. Професіоналізація політики та владні відносини

Посилення значення та впливу на суспільне життя ідеології у ХХ столітті детермінувало зростання *професіоналізації політики*. Це, у свою чергу, обумовило кардинальні зміни у структурі влади, особливо суттєвим чином трансформувало вимоги до суб'єктів політичної влади. Поняття «професійний політик» у сучасному його розумінні сформувалося саме за останнє століття під впливом багатьох чинників і факторів, одним з найвагоміших з них став ідеологічний.

З іншого боку, суттєві зміни вимог до *професійних політиків* дали імпульс до переорієнтації (докорінної або часткової) самих ідеологій, доктринальних систем як на теоретико-концептуальному рівні, так і на рівнях програмно-політичному та актуалізованому.

Проблему професіоналізації політики одним з перших почав ґрунтовно досліджувати видатний німецький науковець *М. Вебер*, який входить до числа засновників сучасних соціології та політології. Вчений у своїй відомій праці *«Політика як покликання і професія»* вказав на те, що політика, подібно до інших сфер діяльності людей, потребує високого фахового рівня, певного хисту й специфічних особистісних рис від того індивіда, який присвячує їй своє життя. Причому, на переконання *М. Вебера*, оскільки політика безпосередньо пов'язана з питаннями *здійснення влади*, то й професійний політик є тією особою, яка спрямована передусім на досягнення влади. Він писав: «Отже, «політика», судячи з усього, означає прагнення до участі у владі або здійсненню впливу на розподіл влади, чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей, які вона в себе включає». При цьому політику варто досліджувати через вивчення специфіки діяльності того чи іншого державного чиновника. Тому дослідникові політики й влади потрібно мати на увазі наступне: той «хто займається політикою, той прагне влади: або влади як засобу, підпорядкованому іншим цілям, або влади «заради неї самої», щоб насолоджуватися почуттям престижу, яке вона дає». Видатний німецький дослідник дійшов висновку: «Можна займатися «політикою» — тобто прагнути впливати на розподіл влади між політичними утвореннями і всередині них — як в якості політика «за випадком», так і в якості політика, для якого це побічна або основна професія, така сама, як і при економічному ремеслі».

Розглядаючи політику як покликання й як професію, М. Вебер фактично дав поштовх до нового напрямку досліджень влади — вивчення різновидів влади в залежності від її природи. Адже саме в залежності від її природи *владу* можна поділяти на власне *політичну* і *неполітичну*. *Неполітична влада* виникає там, де функціонує політика для інших — це влада економічна, культурна, соціетальна. Власне *політична влада* спостерігається тоді, коли політика здійснюється для себе, тобто формує власну сферу діяльності. Втім, і власне політична влада може виявитися *неполітичною*. Це відбувається у ситуаціях, коли дія влади поширюється за межі самої політики. Таку політичну владу Аристотель називав «недосконалою».

Поділ влади на власне політичну і *неполітичну*, «досконалу» і «недосконалу» свідчить про різноманітність способів і стилів владарювання, які залежать, зазвичай, від ключових особливостей тієї чи іншої політичної системи.

Іншим, не менш важливим ресурсом легітимної, ненасильницької влади є так зване «*біосимволічне*» її підґрунтя. «*Біосимволічна влада*» — це влада, яка здійснюється не шляхом насильства та обмежень, а завдяки забезпеченню таким життєвим ресурсом, як змістовний *ресурс мови*. Мова дозволяє людині стати особистістю, соціалізуватися, у тому числі політично, вона є важливим засобом й особистого самоконтролю, і контролю суспільного. Мова, надаючи людині практичні настанови того, яким чином вона повинна поводитися, що має робити у конкретній ситуації, дозволяє індивідові стати реальним членом соціуму, отримати статус громадянина.

Ефективність влади багато в чому залежить саме від того, чи зможе вона оптимально використати свої біосимволічні ресурси, налагодити діалог з суспільством в цілому та окремою особистістю зокрема. Широке використання біосимволічного ресурсу влади сьогодні набуває особливого значення, оскільки становлення інформаційної (постіндустріальної) цивілізації передбачає гуманізацію та демасифікацію політики. Політика, а відповідно й влада наближуються до людини, чому має сприяти й застосування біосимволічних засад соціальної природи влади.

Варто зазначити, що на специфіку і вплив біосимволічних ресурсів влади звертали увагу політичні мислителі усіх історичних епох. Аристотель, розглядаючи полісну (державну) владу, вказував, що це є влада одних вільних людей над іншими вільними людьми, між якими встановлений постійний діалог. Сутність такого неперервного діалогу полягає у тому, що відбувається сис-

темна ротація владарюючих і підвладних: «одні владарюють, інші підпорядковуються, почергово стаючи нібито іншими».

3. «Глобальне управління» і політична влада

Політологічний дискурс кінця ХХ століття поповнився новим поняттям — поняттям «глобальне управління» (англійською — *global governance*). Глобальне управління обумовлює необхідність вироблення якісно нових методологічних підходів до з'ясування проблематики трансформації природи влади. Назване евристичне завдання неможливо виконати, не дослідивши хоча б у загальних рисах специфіки феномену глобального управління.

На основі аналізу сучасної західної глобалістики виокремлюють *декілька підходів до розуміння сутності глобального управління*. Перший підхід акцентує увагу на необхідності формування єдиного світового уряду. Варто зауважити, що наведена позиція має значно більше противників, аніж прихильників. Прибічники другого підходу пропонують здійснити реформування міжнародних організацій, передусім ООН, що має постати як реальний центр світового управління, а її структурні підрозділи та інституції мають виконувати функції своєрідних «міністерств» та «відомств». Для більш системного аналізу феномену глобального управління слушно враховувати наступні його ключові параметри: 1) участь різних акторів; 2) наявність або відсутність ієрархічності зв'язків між ними; 3) розмаїття форм і методів взаємодії; 4) використання переговорів для узгоджень.

ОСНОВНІ ІДЕЇ ДИСКУРСУ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Таким чином, актуальність дослідження перспектив впровадження у політичну практику механізмів глобального управ-

лінія може бути пояснена тим, що глобалізація відкриває перед людством цілу низку проблем, вирішення яких є неможливим без суттєвої переорієнтації політики в цілому та політичної і державної влади перш за все. Вимога перегляду функцій влади, що обумовлюється суттєвою зміною її природи та її змістовного наповнення за умов розгортання процесів глобалізації, пов'язана також з необхідністю вирішення тих глобальних проблем, які постали перед людством в останні десятиріччя минулого століття. Фактично, кілька десятиліть тому сформувався ще один парадокс влади: з одного боку, трансформації, які спостерігаються у «смысловому полі» політичної влади тягнуть за собою розгортання найбільш гострих глобальних проблем сучасності; з іншого боку, — ці глобальні проблеми багато в чому спричиняють загальні та/або часткові зміни базових характеристик влади.

4. Дослідження парадоксів владних відносин крізь призму кратологічних концепцій

Влада як категорія політичної науки та явище політичного життя є надто складним феноменом. Саме тому наукове дослідження політичної влади має спиратися на системність аналітичного розгляду та синергію методологічних підходів. Застосування таких дослідницьких принципів дозволить розкрити *феномен парадоксів владних відносин*. Сутністю парадоксів владних відносин є з'ясування природи влади, вивчення механізмів владарювання, віднайдення першопричини влади та похідних і залежних від неї явищ, процесів, інститутів політичного життя суспільства.

Найперший парадокс влади — це проблема *подвійної, амбівалентної ролі влади та її впливу на суспільство*, на кожен окрему особистість. Причому, не має значення, ким є така особа — суб'єктом або об'єктом влади. Адже в обох позиціях можливою є ситуація, коли особистість потрапляє у пастку влади, а влада перетворюється з засобу досягнення певних цілей (суспільно значимих, вузькогрупових або індивідуальних) на самоціль. Доречно вважати, що більшість з розроблених в рамках суспільно-політичного знання *кратологічних концепцій* покликані дати пояснення саме цьому парадоксу влади, а також запропонувати суспільству ті чи інші шляхи уникнення названого перетворення влади.

СУЧАСНІ КРАТОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ

Сучасні кратологічні концепції можна класифікувати за декількома критеріями. Передусім, спираючись на логікогносеологічний аналіз. Усі відомі концепції влади необхідно розділити на дві великі групи:

1) **атрибутивно-субстанціальні концепції**, прибічники яких тлумачать владу як атрибут, субстанційну властивість суб'єкта або навіть як просто самодостатній «предмет» чи «річ»;

2) **реляційні — кратологічні концепції**, що описують владу як соціальні відносини і взаємодію на елементарному та на складному комунікативних рівнях.

Атрибутивно-субстанціальні концепції влади, у свою чергу, можна поділити на такі:

- **потенційно-рольові** — в їх межах влада розуміється як здатність або можливість нав'язування волі якимось суб'єктом; цей підхід найбільш властивий німецькій суспільно-політичній думці (погляди *Г.В.Ф. Гегеля та К. Маркса, Ф. Фіхте та А. Шопенгауера, Ф. Ніцше та М. Вебера*, які оперували поняттями «вольові властивості», «вольові відносини», «жага (воля) влади», «енергія і воля надлюдини», «воля економічно пануючого класу» тощо);

- **інструментально-силові** — влада розглядається не стільки як певний абстрактний потенціал, скільки як реальний засіб примусу, своєрідна і найбільш ефективна форма силового впливу;

представлена традиція поширена в англо-американській політологічній спадщині (наприклад, для *Т. Гоббса* влада — це радше «влада зробити», аніж «влада над людьми», для *Д. Кетлін* та *Г. Моргентгау* влада — це силовий вплив політичного суб'єкта, який контролює певні ресурси та за необхідності навіть використовує пряме насильство);

- *структурно-функціональні* — концепції, в яких влада являє собою особливу інтегративну властивість соціальної системи, яка має на меті підтримку її цілісності, координацію спільних колективних цілей з інтересами окремих елементів, а також забезпечення функціональної взаємозалежності підсистем суспільства на основі консенсусу громадян і легітимізації лідерства; прихильниками цього підходу були такі авторитетні науковці, як *Т. Парсонс*, *Д. Істон*, *Г. Алмонд*, *М. Крозьє*.

Реляційні концепції влади засновані на таких наукових підходах до тлумачення сутності цього соціополітичного феномену:

- *поведінковий* (біхевіористський), згідно з яким усе розмаїття владного спілкування редукується в елементарні мікровідносини між поведінками двох індивідів-акторів та їх взаємними впливами один на одного (найвідоміші представники — *Г. Ласвелл* та *А. Каплан*);

- *інтераціоналістські* — прихильники цих теорій вважають, що владні відносини виконують роль особливого способу обміну ресурсами між людьми (*П. Блау*) або асиметричної взаємодії зі зміною ролей акторів при розділі зон впливу (*Д. Ронг*), або провідного «стабілізатора» у сукупності суспільних відносин, що забезпечує регулювання конфліктів з приводу розподілу та перерозподілу тих чи інших ресурсів (*Р. Дарендорф*, *Л. Козер*);

- *комунікативні* (*Х. Арендт*, *Ю. Хабермас*) та *постструктуралістські* (*М. Фуко*, *П. Бурдьє*) — вони розглядають владу як багаторазово опосередкований та ієрархієзований механізм спілкування між людьми, що розгортається в соціальному полі і просторі комунікації.

Окрім вказаних концепцій та підходів більш системному вивченню природи феномену *політичної влади* може слугувати розгляд кратологічних аспектів у напрацюваннях окремого напрямку сучасної політичної науки — *концепції політичної конкуренції*.

Відповідно до базових ідей цієї концепції, політичну конкуренцію можна тлумачити наступним чином.

По-перше, як процес, під час котрого здійснюється спроба досягти успіху у політичній діяльності шляхом усунення або випе-

редження суперників, котрі намагаються досягти аналогічної мети (визначення вітчизняного дослідника *М. Головатого*). Виходячи з наведеного визначення політичної конкуренції, **політична влада** може розглядатися подвійно: як засіб (ресурс), завдяки якому можливе досягнення поставленої мети політичними акторами та як основний прояв успіху у царині політичної діяльності, адже саме досягнення, здійснення й утримання політичної (державної) влади є провідною метою діяльності у світі політики.

По-друге, **політичну конкуренцію** частина дослідників розглядає в якості однієї з найбільш сутнісних, онтологічних рис (ознак) політики, яка демонструє, що політична взаємодія є результатом зіткнення різних групових інтересів, норм та правил, цінностей і традицій, інших компонентів владного протиборства. Іншими словами, політична конкуренція, політичне протиборство або (у крайніх виявах) політична боротьба є невід'ємними складовими соціопсихологічної структури влади. Влада — це завжди конфлікт, який виникає і розгортається в процесі зіткнення різних інтересів. Причому, варіанти вирішення такого конфлікту можуть бути різноманітними, єдине, що їх об'єднує — пошуки максимального зиску за умов мінімальних витрат. «Логіка використання політичної влади є такою ж, як й логіка вибору у будь-якій іншій царині діяльності. У раціональних істот є цілі, яких вони прагнуть досягти, і вони застосовують засоби, котрі мають, таким чином, який максимізує досягнення цих цілей», — підкреслював французький дослідник *Е. де Ясан*.

По-третє, **політична конкуренція** — це вияв взаємодії між двома і більше групами еліт у боротьбі за владу на більш чи менш регулярних і відкритих виборах (згідно з моделлю *конкурентної елітистської демократії Й.А. Шумпетера*). *Й. Шумпетер* був переконаний у тому, що демократія — це завжди конкурентна боротьба. Тому науковець зауважував: «Демократичний метод — це такий інституціональний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди набувають владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців». Однією з найважливіших соціальних функцій політики дослідник вважав конкурентну боротьбу за владу і посади. Причому, сама конкурентна боротьба («виробництво» за Шумпетером — авт.) є дуже часто «випадковою» по відношенню до отримання «прибутків».

По-четверте, **політична конкуренція** постає як вияв боротьби, властивий політичному полю, на якому діють різнодистанційовані по відношенню до влади суб'єкти (концепції *М. Вебера*, *П. Бурдьє*). З точки зору кратологічної теорії, *концепція політич-*

ного поля може розглядатися як спроба пояснити подвійний ефект політичної влади, що характеризує й її природу, й її сутність (внутрішній зміст) незалежно від історичного часу, особливостей соціальних, політичних, економічних, культурних характеристик того чи іншого суспільства, тієї чи іншої держави. Видатний французький філософ і соціолог *П. Бурдьє* називає цей феномен ефектом універсалізації або ефектом нормалізації. Вказаний ефект легітимізує діяльність політичної (а передусім — державної) влади, подвоює її соціальний вплив у суспільстві. Дія такого ефекту має перш за все психологічне, а не юридичне підґрунтя. «У диференційованому суспільстві ефект універсалізації є одним з найбільш могутніх механізмів, через які здійснюється символічне домінування або, інакше кажучи, легітимація певного соціального порядку», — писав мислитель.

Тлумачення влади як відносин може базуватися також на позиції однієї з двох протилежних *інтерпретацій структурування політики*.

Перший підхід — *веберівський* — пов'язаний з цінностями індивідуалізму. Його прихильники надають перевагу індивідуальним агентами як основним суб'єктами, акторам політичних відносин. Другий підхід близький до *холізму* — спирається на розгляд політики як своєрідної ієрархії «цілісностей», що формують духовну єдність, нематеріальну структуру суспільства. Тому, відповідно до цього підходу, пріоритет у розгляді відносин влади як ядра політики надається всьому, що пов'язане зі «співтовариством», у порівнянні з тим, що асоціюється з індивідуалізмом. Інтерпретації влади знаходять свій вираз через дефініції: 1) *potentia* (влада у тому сенсі, що пов'язане з дією, наприклад індивіда); 2) *potestas* (влада, що розуміється як те, що дозволено робити правилами політичного співтовариства). І це означає, що сенс влади отримує свій вираз у взаємодії між індивідом і тим чи іншим колективом або як мінімум між двома індивідами. А тому **влада постає як відносини**. Протилежною наведеному тлумаченню сутності політичної влади, є позиція одного з найавторитетніших соціологів — *Т. Парсонса*, котрий розглядав **владу як засіб упорядкування політичних процесів**. На думку вченого, наявність влади в руках суб'єкта дає йому можливість виконувати свої політичні зобов'язання та функції. Влада у такому разі постає не як атрибут акторів чи відносин, а як властивість або ресурс тієї чи іншої соціальної та/або політичної системи. Дослідник стверджував: роль влади полягає в тому, що політичні лідери, які від суспільства отримали мандат на прийняття політичних рі-

шень і формування публічної політики, мають забезпечити досягнення соціально важливих цілей, використовуючи владу в якості політичного ресурсу. Тоді влада стає похідною від легітимних повноважень і зосереджується в деперсоніфікованій інституційній системі. Для *Т. Парсонса* влада — це певний обсяг повноважень, делегований окремим суб'єктам та інститутам суспільством.

Науковець з Фінляндії *М. Ківінен* у праці «*Прогрес та хаос: соціологічний аналіз минулого і майбутнього в Росії*» пропонує досліджувати феномен владних відносин, спираючись на п'ять основних напрямків аналізу влади, які, на його думку, сформувалися у сучасній політології.

1. Дослідження еліт як суб'єктів владних відносин (традиція, яка бере свій початок від *А. де Токвіля* та *Ч.Р. Мілса*).

2. Теорія прийняття рішень, що розкриває механізм відбору найбільш значимих проблем, які вимагають вирішення, оскільки невирішеність таких проблем має найбільш суттєві наслідки для суспільства в цілому (концепція *Р. Даля*).

3. Варіант аналізу влади, який вказує на проблему поєднання або непоєднання змісту реальних інтересів суспільства та способу прийняття рішень (*П. Бахрах* та *М. Барац, М. Кренсон*).

4. Зосередження уваги на значимості гегемонії як форми контролю над ідеями і думками (*А. Грамші, С. Люкс*).

5. Проблематика дискурсивної влади (*М. Фуко*).

Розглядаючи парадокси владних відносин, не можна не відзначити особливості погляду на владу одного з найавторитетніших соціальних філософів ХХ століття, французького вченого *М. Фуко*, який розробляв у «пізній» період своєї творчості **концепцію «генеалогії влади»**. Концепція «генеалогії влади», на думку автора, може розглядатися як ключова кратологічна парадигма у світлі теорій постмодернізму та виходячи з провідних наукових дискурсів, які висуває інформаційна цивілізація сьогодні. Відповідно до ідей цієї концепції, *знання генерує владу*, перетворюючи людей у підданих та дозволяючи управляти ними за допомогою того самого знання. Таким чином, утворюється своєрідне «замкнене коло», сутністю якого, якщо перефразувати відому формулу *К. Маркса*, стає наступне правило: «знання — влада — знання». І, на наше переконання, теоретичні та практичні пошуки ефективних шляхів виходу з цього «замкненого кола» стають одним з провідних завдань не лише сучасної політичної науки, але й таких галузей соціального знання, як: соціальна філософія, соціальна психологія, соціологічна наука.

Повертаючись до концепції «генеалогії влади» *М. Фуко*, варто зазначити, що французький науковець, досліджуючи найтісніший зв'язок між владою та знанням, увагу акцентував на проблемі розгляду структурних відносин влади, формулюючи дискурс «*мікрофізики*» влади. «Мікрофізика» влади описується *М. Фуко* через численні суперечності, які унормовуються завдяки застосуванню трьох базових інструментів влади: 1) ієрархічного спостереження, тобто здатності офіційних інстанцій охоплювати усю сферу власного контролю одним поглядом; 2) здатність виносити судження, які нормалізують соціальну ситуацію, та карати тих, хто порушує соціальні норми; 3) здатність спостереження за суб'єктами та винесення суджень про людей й їхню поведінку.

КОНЦЕПЦІЇ ВЛАДИ (ГРУПОВИЙ КРИТЕРІЙ)

Науково обґрунтованим є також поділ усіх концепцій влади на три великі групи: *соціологічні*, *філософські* та *юридичні концепції*, які детально аналізує український вчений *Є. Цокур*.

Як зазначає дослідник, *соціологічні концепції влади* акцентують увагу на соціальних відносинах з приводу влади. Подібні наукові дослідження розвиваються в межах окремої галузі — *соціології влади*. *Є. Цокур* у соціології влади виділяє групу секційних та групу несекційних концепцій влади. Перший напрямок характеризується як «групова концепція влади» або як «традиція реалізму», вона йде від праць *Т. Гоббса* та *М. Вебера*, була продовже-

на такими авторитетними науковцями, як *Г. Лассуелл, Р. Даль, С. Люкс, Е. Гідденс*. У рамках «традиції реалізму» влада розглядається як асиметричне відношення, що включає актуальний або потенційний конфлікт між індивідами. При цьому владарюючі суб'єкти здатні впливати на інших, долаючи їхній опір. «Секційна концепція влади» спирається на твердження про те, що зростання влади одних індивідів і груп спричиняє зменшення влади інших індивідів і груп (ідея «нульової суми»).

Друга традиція — «несекційна концепція влади» — заперечує ідею «нульової суми», висуваючи припущення, що влада може здійснюватися заради загальної вигоди, спільного зиску. Влада, згідно з базовими постулатами цієї традиції, розглядається як колективний ресурс, як здатність досягти певного суспільного блага. Влада досліджується крізь призму її провідної характеристики — *легітимності*, тому підкреслюється її приналежність не окремим індивідам або соціальним групам, а суспільству загалом. Витоки цієї групи концепцій влади беруть початок від праць *Платона, Аристотеля*, пізніше такі ідеї розроблялися *Т. Парсонсом, Х. Арендт*, частково — *М. Фуко*.

До *філософських концепцій влади*, у свою чергу, можна віднести ті, у котрих влада розглядається як загальна абстракція, універсальний регулятор суспільного життя, наукова категорія, що має певні етичні ознаки. На думку *Є. Цокура*, прихильники філософського погляду на дослідження феномену влади здійснюють найширший системний аналіз від «влади-ідеї» до «влади-реальності». Значення розгляду філософських концепцій влади полягає у тому, що вони є невід'ємною складовою кратології як особливого наукового напрямку, бо саме філософський — більш абстрактний, умоглядний погляд на владу як соціальний феномен був історично першим. Завдяки знанню цього конгломерату дослідницьких концепцій не лише розширюються обрії наукового світогляду кожного окремого науковця, але й забезпечується певне його відсторонення (ступінь якого є суто індивідуальною) від суто утилітарного розуміння політичної влади.

Юридичні концепції влади представлені у роботах відомих французьких правознавців *Ж. Веделя, М. Дюверже, Ж. Бурдо*, які займалися дослідженнями на перетині юридичної та політичної наук. Так, професор права *Ж. Бурдо* у десятитомному «Трактаті з політичної науки» (*G. Burdeau «Graité de science politique»*) визначає політичну владу як чинність на службі ідеї. Це чинність, яка породжена суспільною свідомістю, вона призначена вести групу у пошуках загального добра і здатна, якщо буде

потреба, зажадати від членів групи підпорядкування. Французький вчений розрізняє три аспекти влади: юридичний, психосоціологічний та історичний. Влада як юридичний феномен, наприклад, є енергією правової ідеї, що склалася у суспільній свідомості в рамках глобального суспільства.

Юридичні концепції влади дозволяють науковцю-досліднику здійснити структурування феномену влади, надати йому більш чітко окреслених обрисів завдяки акцентуванню увагу саме на специфіці аспектів функціонування влади, які мають нормативно-правовий характер. Вивчення політичної влади крізь призму права найбільш доречним є у контексті досліджень сучасної демократії, політичних систем та політичних режимів.

Резюме за темою. Проблематика дослідження влади є невичерпаною. Тим більше це стосується політичної та державної влади. Поки функціонує суспільство у формі складних організаційних спільнот та ієрархізованих співтовариств, в яких одними з системоутворюючих є відносини панування-підпорядкування, доти актуальність вивчення влади буде тільки зростати. Тому необхідність більш поглибленого розгляду влади як одного з найскладніших соціополітичних феноменів є безсумнівною для сучасної політичної науки. Усі наявні у сучасній політичній науці парадигми та концепції влади спираються на різні методологічні підстави, принципи наукових пошуків, методи соціального пізнання. Безумовно, феномен політичної влади не можна з'ясувати в рамках однієї дослідницької роботи, його вивчення потребує подальших ретельних аналітико-теоретичних розробок, зокрема розгляд крізь призму впливу особистісного чиннику.

Терміни та поняття до теми

Владний дискурс — тип дискурсу, що розкриває механізми влади і її вплив на суспільство.

Глобальне управління — система міжнародних відносин та механізмів, спрямованих на вирішення глобальних проблем через співпрацю різних політичних акторів.

Легітимність влади — визнання влади суспільством як правомірної та такої, що діє в інтересах загального блага.

Парадокси влади — суперечності, які виникають в процесі владних відносин, зокрема зміщення влади від засобу досягнення цілей до самоцілі.

Політичний дискурс — форма мовного спілкування, яка висвітлює політичні питання та владні відносини.

Політична конкуренція — це вияв взаємодії між двома і більше групами еліт у боротьбі за владу на більш чи менш регулярних і відкритих виборах.

Політична рефлексія — процес осмислення політичних явищ через аналіз владних взаємин і їхніх парадоксів.

Професіоналізація політики — процес становлення політики як професійної діяльності з відповідними вимогами до суб'єктів влади.

Символічний інтеракціонізм — теорія, яка пояснює, як через символи та взаємодії формуються соціальні й політичні відносини.

Запитання. Завдання

1. Як і за яких умов владні відносини можуть перетворитися з інструмента на самоціль?
2. Які основні характеристики професіоналізації політики та як вона впливає на сучасні владні відносини?
3. Поясніть та проаналізуйте поділ усіх концепцій влади на три великі групи: соціологічні, філософські та юридичні концепції.
4. У чому полягають ключові проблеми глобального управління та його вплив на трансформацію політичних систем?
5. Як сучасні кратологічні концепції пояснюють парадокси владних відносин?
6. Що таке «символічний інтеракціонізм» у контексті політичної влади, і як він впливає на взаємодію між владою та суспільством?
7. Чи можлива абсолютна симетрія у владних відносинах між державою та громадянами? Проаналізуйте на прикладі конкретної політичної системи.

Теми рефератів та доповідей

1. Роль дискурсу в політичному житті: від владних відносин до професіоналізації політики.

2. Символічний інтеракціонізм і політична влада: концепція Дж. Г. Міда та її вплив на сучасну політичну науку.
3. Глобальне управління: теорії, виклики та перспективи у вирішенні глобальних проблем.
4. Атрибутивно-субстанціальні та реляційні концепції влади.
5. Професіоналізація політики: вплив на сучасну політичну владу.
6. Політичний діалог як форма владних відносин: ідеї симетрії та діалогу в сучасних демократіях.
7. Парадокси влади: владні відносини як інструмент чи самоціль.

Література

1. Бульбенюк С.С. Аналіз могутності і впливу в концепті політичної влади: основні підходи та напрями. / Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 1. С. 155-159.
2. Бульбенюк С.С. Дослідницький концепт політичної влади. / Сучасна українська політика. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Випуск 23. С. 44-53.
3. Бульбенюк С.С. Основні проблеми політичного дискурсу влади. / Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. № 3. С. 178-182.
4. Бульбенюк С.С. Провідні концепції політичної влади. / Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Випуск 5. С. 49.
5. Бульбенюк С.С. Соціопсихологічна природа політичної влади: монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2013. 215 с.
6. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. / І.О. Воронов. Монографія К.: Генеза, 2005. 288 с.
7. Денисенко В.М., Климончук В.Й., Привалов Ю.О. Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. / В.М. Денисенко, В.Й. Климончук, Ю.О. Привалов. Львів: Астролябія, 2007. 212 с.
8. Колбеч П.К. Політика: Основні концепції в суспільних науках. Пер. з англ. / П.К. Колбеч. К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 127 с.
9. Кухта Б. Політична влада та її рішення. Монографія. / Б. Кухта. Львів: ЦПД, 2006. 240 с.

10. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник. / В.Ф. Смолянюк, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Манелюк та ін. К.: КНЕУ, 2021. 328 с.
11. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво вироблення політичних рішень. Пер. з англ. / Д. Стоун. К.: Видавничий дім «АЛЬТЕРНАТИВИ», 2001. 302 с.
12. Цокур Є.Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи: Монографія. / Є.Г. Цокур. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 330 с.
13. Якубовський О.П. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії: Монографія / О.П. Якубовський, Т.О. Бутирська. О.: ОРІДУ НАДУ, 2004. 198 с.
14. Aronowitz S. Science as Power. Discourse and Ideology in Modern Society. / S. Aronowitz. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988. 384 p.
15. Bachrach P., Baratz M.S. Power and Poverty: Theory and Practice. / P. Bachrach, M.S. Baratz. N.Y.-L.-Toronto: Oxford University Press, 1970. 234 p.
16. Baldwin D.A. Paradoxes of Power. / D.A. Baldwin. N.Y.: Basil Blackwell, 1989. 422 p.

Тема 4

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Вивчивши матеріали теми, здобувач знатиме:

- трактування владарювання та його політико-психологічні виміри;
- параметри особистісного виміру влади та її проєкцію на політичну поведінку індивіда;
- особливості складнощів впливу політичної влади на її суб'єкти.

Після опанування матеріалів теми здобувач умітиме:

- визначати та використовувати феномени психолого-політичних механізмів функціонування політичної влади;
- аналізувати психологічні якості суб'єктів, їх дії та мотиви в однакових умовах за психологічними параметрами;
- застосовувати поняття політичної влади задля дослідження та аналізу соціальних трансформацій і розвитку суспільства.

Навчальні питання:

1. Владарювання як феномен та підходи до його розуміння.
2. Особистісний вимір політики та потреба у владі.
3. Психологічні ефекти політичної влади.

1. Владарювання як феномен та підходи до його розуміння

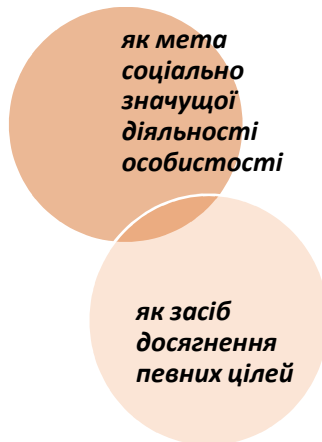
Оскільки *політика* — це феномен, який поєднує раціональне з ірраціональним, об'єктивне та суб'єктивне, то необхідною складовою політологічних досліджень стає вивчення *психологічних мотивів політики*. Розуміння психологічних особливостей політики дозволяє адекватно орієнтуватися у політичних процесах сучасності, а вміння їх використовувати може слугувати на користь суспільству в цілому. Важливою умовою успішної діяльності суб'єктів політики є їх обізнаність в психолого-політичних механізмах функціонування політичної влади.

Одним з центральних психолого-політичних механізмів функціонування політичної влади є феномен **владарювання** (у тому числі і політичного та державного).

Владарювання виступає одночасно соціальним, психологічним та політичним феноменом. Саме через механізми владарювання забезпечується регулювання життя держави та суспільства, регламентація їх функціонування та розвитку, вплив на поведінку та свідомість окремих індивідів та соціальних груп. Владарювання часто розглядається як синонім таких понять: «панування», «гегемонія», «царювання». Однак абсолютне ототожнення вказаних понять не є коректним.

Складовими владарювання є: керівництво, контроль, заохочення, співробітництво, суперництво, примус. В основі кожної складової владарювання — політико-психологічні елементи.

ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ВЛАДАРЮВАННЯ

Тому оцінка владної діяльності тієї чи іншої особи або групи є неможливою без з'ясування мотиваційної складової, емоційно-вольових особливостей та інших характеристик влади психологічного змісту.

У сучасній політичній науці можна виділити декілька підходів до розуміння сутності **владарювання** як характеристики політичної влади, спираючись на базові постулати різних наукових шкіл. Наприклад, відповідно до засад *позитивізму* і *соціальної феноменології*, головною передумовою та водночас результатом існу-

вання влади та владарювання є досягнення *суспільного консенсусу*, тому основною функцією влади має бути стримування суперництва між членами суспільства. Прихильники *марксизму* і *неомарксизму* стверджують, що владарювання не може існувати у безконфліктному середовищі. Парадигма *постструктуралістської «метафізики влади»* трактує владарювання як монополію, носій якої розчинений у всіх без винятку соціальних структурах суспільства та тотожний їм, а соціум являє собою епіфеномен влади.

Метафізичний підхід передбачає розгляд влади та владарювання як первинної субстанції, але ігнорує дослідження її носіїв та їх психологічних особливостей. Варто підкреслити, що метафізичне тлумачення влади та владарювання базується на розумінні її подвійної природи — плюралістичної та, водночас, монополістичної. З одного боку, політична влада завжди складається з кількох/безлічі центрів прийняття політико-управлінських рішень. З іншого боку, завжди існує моноцентричне осердя політичної влади.

ПОДВІЙНА ПРИРОДА ВЛАДИ (метафізичний підхід)

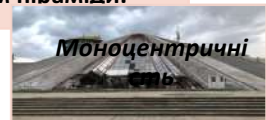
Плюралізм влади

Влада розподілена
між безліччю
конкуруючих
центрів

Моноцентричність влади

Влада має бути
моноцентричною та
організується за
принципом піраміди.

Як бачимо, метафізичне трактування влади тісно пов'язане з такими теоріями демократії, як *партиципаторна* (демократія участі) та *плюралістична*, а також з *концепцією поліархії*. Це пов'язане з тим, що сьогодні значно розширилося поняття демократії, змінилися її ідейно-політичні засади, а значить — ві-

дбулася трансформація політичної та державної влади. Провідною аксіологічною засадою, яка обумовила такі зміни, став своєрідний світоглядний зсув щодо ціннісного ставлення людини у політиці.

Водночас метафізичне тлумачення влади не можна вважати таким, що повністю позбавлене аналізу психологічної природи влади, хоча його представники стверджують, що ігнорують названі якості. Маємо зауважити, що **політична конкуренція** (плюралізм влади) та **концентрація влади** (моноцентричність влади) мають психологічну природу.

Психологічна природа політичної конкуренції полягає у тому, що конкуренція — завжди змагання з метою досягнення переваги. За визначенням українського дослідника *М. Головатого*, політична конкуренція — це процес, під час якого здійснюється спроба досягти успіху у політичній діяльності шляхом усунення або випередження суперників, котрі намагаються досягти аналогічної мети. На думку *М. Головатого*, політичну конкуренцію як специфічну форму політичної взаємодії необхідно розглядати з врахуванням особливостей політичного розвитку кожного конкретного суспільства. Якщо у демократичних суспільствах політична конкуренція сприяє розвитку всієї країни, то у нестабільних суспільствах політична конкуренція лише спричиняє формування й утвердження суб'єкта влади, перетворюючись на *політичну боротьбу*.

Знаний австрійський та американський політолог, економіст і соціолог *Й. Шумпетер* природу політичної конкуренції виводив з політичного плюралізму за умов демократії. *Й. Шумпетер* сформулював класичне тлумачення демократії як конкуренції між двома і більше групами еліт за владу, де лідерство стає домінуючим механізмом будь-якої колективної дії, що викликає активізує приховану до того волю групи та перетворює її у фактор політичного життя.

Концентрація влади (*моноцентричність*) полягає у постійному прагненні влади до зосередження в одному центрі прийняття управлінських і політичних рішень. Концентрація влади найяскравіше виявляється через надмірну персоніфікацію суб'єкта влади — лідера. *Д. Стоун* наводить наступні аргументи на користь моноцентричної влади: вона дозволяє зробити стандартною державну політику в усіх юрисдикціях і підвищує рівень її уніфікації. Одночасно концентрація (моноцентричність) влади часто призводить до домінування жорстких методів управління, волюнтаризму, зміцнення режиму персональної влади.

2. Особистісний вимір політики та потреба у владі

Саме *особистісний вимір політики* спирається на переконання у тому, що у цій царині якнайбільше знаходиться свій вираз людська природа, насамперед, *психологічні якості індивідів*. З таким розумінням політики, а значить — і влади пов'язане поняття «*Homo politicus*» — людини політичної, вивчення якої — це передусім дослідження місця і ролей особи у світі політики. Особливо яскраво дії *Homo politicus* виявляються у царині влади. Однією з найбільш виражених соціально значимих потреб особистості є потреба у владі. Причому, ця потреба, на відміну від багатьох інших, актуалізується зазвичай опосередковано: людина відчуває потребу у владі не тоді, коли вона їй конче необхідна, а у випадках, коли спостерігаються утиски інтересів, прав і свобод індивіда. Так, приміром, німецький філософ, соціолог, соціальний психолог *Е. Фромм* писав: «Поки і доти індивід має силу, панування над іншими йому не потрібно і він не прагне влади». За *Е. Фроммом*, *потреба у владі* — це вияв не сили, а слабкості особистості, яка її прагне.

Американський дослідник *Ф. Макгрегорі* розвинув представлену думку німецького мислителя, підкреслюючи, що влада котра розуміється як тиск і примус з метою досягнення порядку й організованості, зовсім не є головним засобом управління. Отже, відстежується наступний взаємозв'язок: влада стає потрібною не тільки для отримання свободи дій, не тільки для захисту від агресії, не тільки для доступу до матеріальних благ, але й для задоволення самолюбства. Вказаний аспект вияву потреби у владі реалізується, зокрема, у тому, що кількість підлеглих для суб'єкта владних відносин стає найбільш наочним підтвердженням, доказом переваг влади. З таких умов потреба у владі як рушійна сила діяльності людини у політиці стає особливим, одним з найбільш перспективних, напрямком психолого-політологічних досліджень у кратосфері.

Політико-психологічний аналіз потреби у владі буде неповним без розгляду владного впливу. *Владний вплив* передбачає взаємодію суб'єкта та об'єкта такого впливу. Реакція об'єкта впливу залежить від мотивів, що є у нього, та від ресурсів, які використовує суб'єкт впливу. Використання і реалізація владного впливу призводить до певних наслідків для його суб'єкта. Засоби впливу мають відповідати обраному джерелу влади, вони залежать від індивідуальних особливостей суб'єкта влади, від сприй-

няття ним поточної ситуації, від того, чи чинить опір об'єкт впливу.

Аналіз мотивів і дій суб'єктів влади в однакових ситуаційних умовах може проводитися за шістьма психологічними параметрами, які вказують на конкретні варіанти реалізації особистісного виміру влади.

1. *Оволодіння джерелами влади.* Джерелами влади можуть бути престиж, матеріальне становище, статус, керівна посада, можливість контролю за інформацією. Володіння джерелами влади може бути кінцевою метою, досягнення якої приносить задоволення суб'єктові влади.

2. *Здібності.* Оскільки здібності у різних людей не є однаковими, то суб'єкт влади може маніпулювати поведінкою об'єкта владного впливу за допомогою різноманітних ресурсів.

3. *Дії влади.* Схильність до здійснення влади часто залежить від індивідуальних особливостей суб'єкта впливу і може спиратися на різні засоби владного впливу — від примусу та наказу до переконання й умовлянь. Існують чотири основні комбінації передумов, що зумовлюють успішність дій влади: розпорядження джерелами влади, здібностями, прагненням вчиняти вплив на поведінку інших людей та надання переваги тому або іншому засобу впливу. Мотиваційна царина політичних дій обумовлюється співвідношенням наведених вище передумов владного впливу з засобами політики.

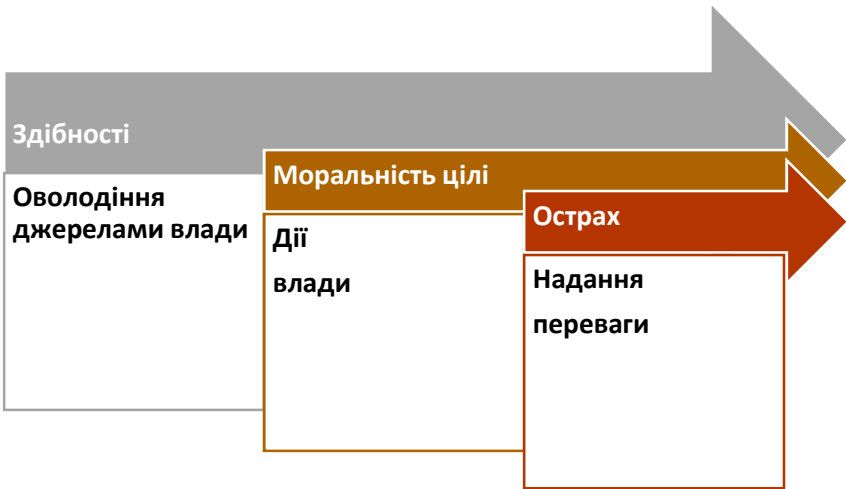
4. *Моральність цілі.* Індивідуальні особливості владного впливу виявляються в тих цілях, заради яких особа прагне влади. Моральність влади може визначатися межами використання влади, відповідністю цілей і засобів, ціннісною вмотивованістю владних прагнень.

5. *Острах перед наслідками дій влади,* що є виявом зворотної реакції об'єкту владного впливу на дії суб'єкта такого впливу. Об'єкт може чинити опір, використовувати власні джерела влади. Тому необхідно розглядати те, в якій мірі застосування влади може викликати зміни у суб'єкті влади зворотну реакцію об'єкту. Це острах влади перед: а) розростанням своїх джерел; б) їх втраченою; в) владним використанням; г) відповідним застосуванням влади; д) поразкою свого впливу.

6. *Надання переваги певним сферам використання влади.* Різні дії влади мають визначатися чотирма факторами: а) силою мотиву й особистою значимістю цілей, досягнення яких можливе тільки при активному сприянні іншої особи; б) відсутністю готовності іншої особи здійснювати це сприяння за власною волею;

в) типом і потужністю джерел влади; г) конкретними засобами впливу, які є у розпорядженні суб'єкта влади та які дозволяють використовувати її.

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ОСОБИСТІСНОГО ВИМІРУ ВЛАДИ (ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ)

Роль і характер впливу психологічних механізмів у структурі особистості на її політичну поведінку є беззаперечною. Порізно можуть виконувати одні й ті самі політичні ролі люди з різними типами темпераменту, з різними психологічними якостями та емоційним статусом. Американський вчений *Р. Мертон* здійснив спробу більш систематизовано дослідити форми психологічного впливу на політичні процеси. На переконання *Р. Мертона*, домінування емоційних установок над усіма іншими міркуваннями може виражатися наступним чином:

- через прагнення людини надавати своїм рольовим і функціонально безособистісним зв'язкам у політиці суто персональний характер (наприклад, у випадку, якщо на виборах програє той кандидат, за якого голосував індивід, для нього це може стати особистою трагедією);
- шляхом ототожнення людиною власної особи з партією або професією (коли, наприклад, партійні цілі починають домінувати над життєвими цілями людини);

- через вияв надмірної солідарності з політичними асоціаціями, в результаті чого подібний корпоративізм підміняє у людини сімейні або інші базові для неї цінності.

3. Психологічні ефекти політичної влади.

Політична влада як складний соціально-психологічний феномен має низку специфічних рис й якостей.

1. Влада сама по собі може впливати на носія та прищеплювати йому певні якості, якими він до цього не міг володіти. Реалізація цієї якості влади залежить від типу політичного режиму. За умов функціонування тоталітарного та авторитарного політичних режимів влада базується на стосунках командира та підлеглого, тому політики повинен неухильно дотримуватися цього принципу, не зважаючи на власні переконання, ідеали, мотиви. Для демократичного режиму характерні стосунки взаємодії, взаємовпливу, взаємоповаги. Особистість політика у такій ситуації оцінюється за здатністю творчо і нестандартно підійти до прийняття політичних рішень, а підлеглий має виявляти ініціативу та вимагає поваги до себе з боку керівництва.

Особливі складності, у тому числі й психологічного гатунку, виникають у суспільствах перехідного типу, коли стан невпевненості, психологічна та політична нестійкість екстраполюються і на діяльність владних структур. Відсутність або брак стану стабільності у державних інституціях негативно позначається на психології носіїв влади, формуючи почуття тимчасовості. З цим пов'язані такі негативні явища, як корупція, поляризація політичних поглядів, феномен «вискочня» у владі, популізм.

2. Поняття політичної влади означає *реальну здатність* конкретних соціальних суб'єктів впливати на інших людей певним чином. Влада виражає відносно стійку здатність індивідів та соціальних груп реалізовувати свою **волю** по відношенню до інших індивідів і груп, тому саме через тлумачення сутності влади у конкретному суспільстві можна проаналізувати та пояснити особливості соціальної стратифікації і політичної нерівності, що формують соціально-психологічну атмосферу у тій чи іншій країні. До того ж, у вказаному контексті поняття «влада» вказує на специфіку взаємодії одного соціального суб'єкта з іншими соціальними суб'єктами з точки зору морально-етичної оцінки їх дій.

3. Поняття «влада» вказує на зв'язок між соціальними подіями й індивідуальними та груповими діями, сприяючи роз'ясненню еволюції соціальних процесів (політичних режимів, бюрократи-

зації державного апарату, демократизації політичної системи тощо). Феномен влади не лише обумовлює можливість змін у соціальній системі, але й дає пояснення, чому ті чи інші процеси і події у політичному житті відбуваються або ні. Таким чином, поняття політичної влади є *важливим інструментом*, що використовується при дослідженні та поясненні специфіки соціальної реальності, при аналізі соціальних трансформацій і розвитку суспільства.

Резюме за змістом теми. Політична влада є складним політико-психологічним феноменом. Знання психології учасників політичних процесів (особистості, групи, маси) має суттєве значення для успішної політичної діяльності. Особливо важливо враховувати особливості психології стосунків всередині самої влади. Психологія влади як складова політологічних досліджень акцентує свою увагу на розгляді взаємодії усвідомлено-раціональних та несвідомо-іраціональних елементів у структурі особистості, яка виступає суб'єктом владних відносин.

Терміни та поняття до теми

Владарювання — можливість і здатність здійснювати волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку й загалом долю людей за допомогою певних засобів (авторитету, права, насильства тощо).

Владний вплив — це здатність індивіда або групи осіб впливати на поведінку, рішення та дії інших людей або інституцій.

Концентрація влади — це процес, при якому політична або економічна влада зосереджується в руках обмеженого кола людей або інституцій, обмежуючи участь інших суб'єктів.

Особистісний вимір політики — це аспект політичної діяльності, який пов'язаний з особистими характеристиками, цінностями та індивідуальними рисами політичних лідерів.

Партicipація (від англ. *participate* — «брати участь») — це передача влади, від того хто нею наділений, до тих кого ці рішення стосуються. Участь, громадська чи громадянська, залучення громади, учасницьке прийняття рішень, учасницьке управління.

Політика — організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована го-

ловним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб.

Політична конкуренція — форма політичної взаємодії, в якій суб'єкти політики в межах правових (або неправових) правил змагаються, борються за переваги в поділі влади, розподілі ресурсів і престиж.

Політична влада — це вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи, а також різними неформальними угрупованнями за допомогою правових і політичних норм.

Запитання. Завдання

1. Яке значення мають психолого-політичні елементи у владарюванні?
2. Розкрийте та проаналізуйте зв'язок між концентрацією влади та персоніфікацією лідера?
3. Поясніть, як Й. Шумпетер визначав природу політичної конкуренції в умовах демократії?
4. Як емоційні установки впливають на політичні дії, згідно з Р. Мертоном?
5. Порівняйте різні підходи до владарювання (позитивізм, марксизм, постструктуралізм) та проаналізуйте їх актуальність у контексті сучасних політичних систем.
6. Проаналізуйте роль особистісного виміру у політиці: як психологічні якості індивідів впливають на їхню політичну діяльність.

Теми рефератів та доповідей

1. Феномен владарювання: складові та характеристики.
2. Психологічна природа влади та її види.
3. Особистісний вимір влади, та його основні параметри.
4. Метафізичний підхід до розуміння влади: плюралізм і моноцентричність.
5. Політична влада як складний соціально-психологічний феномен.

6. Владний вплив: механізми взаємодії суб'єкта та об'єкта в політичній системі.
7. Концентрація влади та її вплив на стабільність політичних систем.
8. Психологічні ефекти політичної влади в умовах демократичних і авторитарних режимів.

Література

1. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. Пер. з англ. / Б. Барбер. // Демократія: Антологія / Упорядник О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 254-262.
2. Бульбенюк С.С. Соціопсихологічна природа політичної влади: монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2013. 215 с.
3. Васютинський В. Соціально-психологічні іпостасі політичної влади. // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб.наук.праць / За заг.ред. М.М.Слюсаревського; упоряд. Л.А.Найдьонова, Л.П.Черниш. / В. Васютинський. К.: Міленіум, 2005. Вип.4. 500 с. С. 47-53.
4. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру: Монографія. / І.О. Воронов. К.: Генеза, 2005. 288 с.
5. Гарькавець С.О. Психологія політичного вибору: Навчальний посібник. / С.О. Гарькавець. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
6. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: Монографія. / О. Дем'янчук. К.: Факт, 2008. 272 с.
7. Канетті Е. Маса і влада. Пер. з нім. / Е. Канетті. К.: Видавничий дім «АЛЬТЕРНАТИВИ», 2001. 416 с.
8. Кухта Б. Політична влада та її рішення. Монографія. / Б. Кухта. Львів: ЦПД, 2006. 240 с.
9. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади. / Політичний менеджмент. 2006. Спеціальний випуск. С. 99-108.
10. Політична психологія. Навчальний посібник. / За ред. С.О. Матвєєва. К.: ЦУЛ, 2003. 216с.
11. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія. / С.Г. Рябов. К.: НІСД, 1996. 124 с.
12. Соколов В.Н., Ханєєв С.Е. Власть. Політика. Массы: Монографія. / В.Н. Соколов, С.Е. Ханєєв. Одесса: Маяк, 2002. 204 с.

13. Холод В. «Мінімальна» концепція невидимого максимуму влади. / В. Холод. // Наукові записки / Збірник. К.: ПiЕНО, 2005. Випуск 27. С. 190-201.
14. Цокур Є.Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи: Монографія. / Є.Г. Цокур. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 330 с.
15. Foucault M. Power / knowledge. / M. Foucault. — Brighton: Harvester, 1980. XII, 200 p.
16. Lasswell H. Psychopatologie and Politics. / H. Lasswell. — New-York, Harvard-University-press, 1960. P. 23 144.
17. Lukes S. Power and Authority. // A History of Sociological Analysis / T.B. Bottomore and R. Nisbet (ed.). / S. Lukes. — L.: Heinemann, 1978. P. 633-676.

Тема 5

ВОЛЬОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ ВЛАДИ ТА ВЛАДАРЮВАННЯ

Вивчивши матеріали теми, студент знатиме:

- взаємозв'язок між категоріями «влада», «воля» та «авторитет»;
- вплив людського потенціалу на політичну владу та її реалізацію;
- природу політичної волі та її роль у функціонуванні влади;
- різні підходи до розуміння владних відносин і способів їх реалізації;
- семантичний аналіз поняття «влада»;

Після опанування матеріалів теми студент умітиме:

- аналізувати людський потенціал політичної влади та його вплив на політичні процеси;
- визначати типи політичних лідерів та їхнє ставлення до влади;
- розрізняти примус і насильство як інструменти влади;
- пояснювати парадокси владних відносин крізь призму кратологічних концепцій.

Навчальні питання:

1. «Людський потенціал» політичної влади.
2. Воля як основа політичної влади.
3. Семантичний аналіз поняття «влада».

1. «Людський потенціал» політичної влади.

У сучасній політичній науці немає одноставної думки щодо визначення місця і ролі *особи у політиці*. Більшість дослідників розглядають *особу як суб'єкта та об'єкт політичних відносин*. Аналіз *політичного статусу особистості* дозволяє визначити шляхи формування правової держави та громадянського суспільства, вказати на межі політичного регулювання соціальних відносин, визначити базові детермінанти розвитку політичної влади. Важливою складовою політичного статусу особистості є психологічні елементи та чинники, які вагомим чином обумовлюють різноманітні вияви політичної поведінки та політичної діяльності

будь-якого індивіда. Тому брак знань про психологічні особливості діяльності політичних суб'єктів за таких умов часто призводить до нерозуміння або викривленого розуміння функціонування соціально-політичних, політико-управлінських та політико-ідеологічних механізмів влади.

Слушно виокремити дві провідні традиції у сучасній політичній науці щодо розуміння проблеми визначення *місця особи у політиці*. Представники першої традиції надають особистості вирішальну роль у визначенні напрямків політичних процесів, сутності та характеру політичної і державної влади. Відповідно до представленого підходу, розуміння політики обмежується розглядом осіб політичних лідерів, вождів, авторитетів, дослідження зосереджуються на вивченні ролі особистості в політиці. Однією з базових категорій цього напрямку наукових пошуків є поняття **«політична роль»**. Політична роль — це система прав і обов'язків, соціальний статус та реальні функції, які пов'язані з визначенням місця особи у політичній системі. Політична роль визначається політичним статусом особи, який обумовлює ті чи інші статусні прояви у політичній діяльності індивіда.

**ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ ДОМІНУЮЧОЮ ПОТРЕБОЮ У ВЛАДІ,
СТАВЛЕННЯМ ДО ВЛАДИ ІНДІВІДА ТА ФОРМУВАННЯМ
ТОГО ЧИ ІНШОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ У ПОЛІТИЦІ
(НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЄРАРХІЙ ПОТРЕБ)**

Домінуюча потреба	Ставлення до влади	Умовне визначення типу особистості
Потреба у свободі	Влада як прагнення до незалежності і самостійності	Нонконформіст
Гедоністичні потреби	Влада як джерело матеріального благополуччя, добробуту або інших особистих зисків	Конформіст
Потреба в самостверженні	Влада як домінування, панування над іншими, показник престижу, високого статусу, слави	Диктатор
Потреба в самовираженні	Влада як гра	Авантюрист
Потреба бути особистістю	Влада як служіння людям, суспільству	Демократ

При визначенні політичного статусу особистості одним з ключових понять є *«потреба у владі»*. Потреба у владі перебуває у динамічній інтенсивності, постійно змінюючись.

По-друге, сам політичний статус є структурним елементом психологічної структури особистості, він визначає особливості формування її соціально-політичної моделі, яка визнається суспільством. У зазначеному аспекті політичний статус варто досліджувати, виходячи з таких рівнів соціальної організації особистості, як: *ретроспективний* (звернений та пов'язаний з минулим), *ситуативний* (обумовлений теперішнім становищем індивіда) та *перспективний* (спрямований на майбутнє).

Прихильники другого підходу щодо визначення місця особистості в політиці дослідницьку увагу привертають до розгляду *моделей підпорядкування індивіда владі, державі*. Особа за такого підходу визначається як пасивний об'єкт управління. Один з прихильників цього напрямку наукових досліджень — професор Принстонського університету, керівник Проєкту з вивчення політичного лідерства *Ф.І. Грінстайн*, який висуває наступні аргументи, що мають довести недоцільність дослідження особи у політиці.

По-перше, особи політичних акторів є нецікавими, бо у порівнянні з взірцевими зразками політичної поведінки, виконання політичних ролей ними мало що значать. Вчений переконаний, що особистість розчиняється у відведеній їй політичній ролі, втрачаючи індивідуальні особливості. Відповідно до другого аргументу, який пропонує професор *Ф.І. Грінстайн*, політичні дії у значно більшій мірі детермінуються оточуючим середовищем, а не особистісними властивостями ключових політичних акторів. По-друге, на думку дослідника, ототожнення окремих особистісно-психологічних вимірів (емоцій, неврозів та внутрішньої напруженості) з особистістю як такою може бути цікавим для психіатра, але аж ніяк не для політолога. Як зазначає вчений, особистісні характеристики політичних акторів є мало суттєвими, тому що політична поведінка цих осіб обумовлюється соціальними ознаками та рисами — їх соціальними рисами, етнічним та соціальним походженням тощо.

У своєму реальному, повсякденному функціонуванні політика являє собою сукупність різного роду *дій (акцій)* та *взаємодій (інтерацій)* соціально-політичних суб'єктів — звідти й вживання поняття *«політичний актор»* при здійсненні аналізу політики в цілому та її суб'єктивно-психологічних факторів зокрема. Отже,

політика стає зрозумілою та прогнозованою лише тоді, коли ми розуміємо, хто її здійснює і на що вона спрямована.

Складовими моделі *політичної взаємодії* є: процеси мотивації, процеси комунікації та процеси структуризації.

Процеси мотивації — це суто особистісні, психічні процеси, які спонукають індивідів включатися у політичну взаємодію. Процеси мотивації активізуються під впливом інформації, яку сприймає індивід та яка формує уявлення особи про політику в усіх її виявах. *Процеси комунікації* являють собою обмін інформацією між учасниками політичної взаємодії. Процеси комунікації стають можливими завдяки тим структурам, які об'єднують людей. *Процеси структуризації* — це створення відносно сталих, прогнозованих відносин між суб'єктом й об'єктом управління на основі спільних правил гри.

Одним з ключових питань у проблематиці кратологічних досліджень є з'ясування специфіки та взаємодії психологічних та політичних чинників у структурі суб'єкта чи носія влади. Зазвичай таким суб'єктом або носієм влади виступає *політичний лідер*.

Цікавою для вивчення «людського потенціалу» політичної влади є *концепція «Я — політика»*, згідно з якою політичний лідер як носій влади — це сума сприйняття, уявлень, відчуттів та усвідомлень людини по відношенню до самої себе. *Концепція «Я — політика»* може розглядатися як модель самоконструювання особи у царині політичних відносин. Як зазначав один з найавторитетніших фахівців — дослідників проблематики психології влади А. Адлер: «потяг до особистісної влади є ніщо інше, як конкретизація бажання стати досконалішим».

Група американських фахівців під головуванням Р. Зілера зробила наступну типологію політичних лідерів та їх відношення до влади на основі дослідження самооцінки і складнощів концепції «Я — політика»:

1) *аполітичні політики* (політичні лідери з високою самооцінкою і високою складністю «Я — концепції») — вони асимілюють нову інформацію, що стосується їх безпосередньо, але без проявів особливої реактивності, тому такі політики є відірваними від інших та їх потреб, відповідно — влада, яка здійснюється ними, дуже часто є також відірваною від суспільних потреб і запитів;

2) *прагматики* (лідери з низькою самооцінкою і високою складністю «Я — концепції») — ці лідери здатні відповідати на найширший спектр соціальних стимулів, вони вміють слухати інших та трансформують свою поведінку на основі встановлення

зворотного зв'язку з оточуючими, отож, влада, яка репрезентує політичну діяльність таких лідерів, принаймні намагається максимально наблизитися до потреб суспільства;

3) *ідеологи* (мають високу самооцінку і низьку складність вияву елементів «Я — концепції») — політичні лідери, які ігнорують думки інших та є безапеляційними в ухваленні рішень, тому для них влада має бути навіть вищою за суспільні потреби і запити, адже, на глибоке переконання ідеологів, не соціум, а саме влада знає, що і як потрібно робити;

4) *недетерміновані лідери* (особи з низькою самооцінкою і низькою складністю «Я — концепції») — вони бурхливо реагують на вузьке коло соціальних стимулів і повністю залежать від власного оточення, тому їх влада не є самостійною і спрямована на забезпечення вузькокорпоративних або вузькогрупових інтересів лідерського оточення.

Близькою до концепції «Я — політика» є «*Я-концепція*», серед авторів якої був *Г. Лассуелл*. Цей американський вчений одним з перших у політичній науці звернув увагу на необхідність досліджень уявлень людини про саму себе, аналізуючи ступінь розвитку особистості та її самооцінку, їх втілення у політичній поведінці. За *Г. Лассуеллом*, деякі люди мають надзвичайно сильну *потребу у владі* й інших особистісних цінностях (наприклад, у повазі) «як засобах компенсації травмованої або неадекватної самооцінки».

У структурі «*Я-концепції*» прийнято виділяти три ключові аспекти: «*образ Я*», «*самооцінка*», «*соціальна орієнтація політичного лідера*». Якщо останні два аспекти пояснюються доволі однозначно більшістю науковців, то розумінні «*образу Я*» є досить суперечливим, оскільки це найбільш суб'єктивізована категорія. Так, «самооцінку» зазвичай визначають як «самоповагу», «позитивне почуття щодо самого себе», «відношення наших досягнень до наших претензій». «Соціальна орієнтація лідера — це, перш за все, почуття автономності на противагу почуттю залежності від думки інших людей у самовизначенні», — зауважують науковці.

Трактування категорії «*образ Я*» є найбільш різноманітним. Американські вчені *Д. Оффер* та *Ч. Строзаєр* розглядають «образ Я» політичного лідера як загальну суму сприйняття, думок і почуттів людини по відношенню до самої себе. Така загальна сума, на їх думку, може бути умовно поділена на шість складових — «шість Я»: фізичне, сексуальне, сімейне, соціальне, психологічне Я та Я, яке долає конфлікти.

Розгляд «*людського потенціалу*» *політичної влади* та його рис передбачає пошук відповідей на питання «Хто управляє?». На це

питання можна відповідати по-різному, зачіпаючи такі аспекти політичної системи та політичної діяльності:

а) якою є конституційна система влади, тобто які органи та в якій царині є центрами політичної влади?

б) з кого утворюється група політичних керівників та вищих державних, партійних й інших посадових осіб?

в) які психологічні риси й особливості поведінки цього керівного складу?

Таким чином, визначення «людського потенціалу» політичної влади має спиратися, перш за все, на вивчення специфіки політичної діяльності владарюючих суб'єктів. Це, у свою чергу, висуває перед дослідниками наступне евристичне завдання — визначити з наукових позицій, кого і за якими критеріями відносити до особливої політичної групи — суб'єктів влади. Один з найвідоміших польських соціологів і політологів, фахівець у царині дослідження політичних відносин *Є. Вятр* пропонує брати до уваги при окресленні кола суб'єктів політичної (державної) влади наступні показники: 1) соціальне походження; 2) ступінь самооновлення політичного керівництва, що визначається долею його нових членів, які мають походження з родин з високим політичним становищем (чим вищим є цей показник, тим менш відкритий характер властивий керівній групі); 3) ступінь поповнення ззовні політичного керівництва.

Визначення соціальних характеристик суб'єктів владних відносин висуває ще одне завдання перед дослідником — з'ясувати специфіку психологічних рис та типів поведінки владарюючих суб'єктів, політичних лідерів. *Є. Вятр* формулює такі чотири категорії, які мають тлумачитися лише як доповнення до основних, але без котрих соціологічний і політологічний аналіз типів **політичних лідерів** був би неповним:

1) ставлення до ідеології власного політичного руху («чистими типами» лідерів за цим критерієм є лідер-ідеолог та лідер-прагматик);

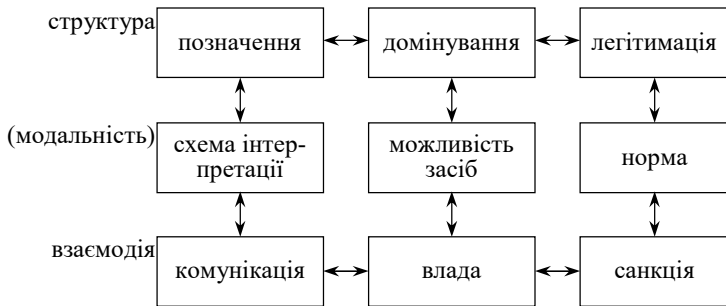
2) ставлення до власних прихильників (можна виокремити два основні типи — лідер-харизматик, який формує волю своїх послідовників, та лідер-представник — він виражає волю тих, хто за ним стоїть);

3) ставлення до противників (на основі цього критерію виділяють лідерів-фанатиків — тих, хто прагне знищити своїх противників будь-якою ціною, та лідерів-угодовців, які спрямовують свою діяльність на пом'якшення конфліктів і знаходження компромісних рішень);

4) спосіб оцінки дійсності лідером.

На окрему увагу при розгляді засад взаємодії суб'єктів політичної влади звертає *концепція самовпізнання (ідентифікації) авторитетного* англійського соціолога, директора Лондонської школи економіки (1997—2003 рр.), одного з найбільш цитованих соціальних теоретиків сучасності *Е. Гідденса*. Провідною ідеєю цієї концепції є думка про те, що для того, аби стати соціальним та/або політичним агентом, індивід має реалізувати власну здатність до використання «...усього спектру влади, включаючи й вплив на використання влади іншими». Науковець підкреслює: той чи інший індивід припиняє бути соціальним та/або політичним агентом, якщо він або вона «втрачає здатність «перетворювати», тобто реалізовувати певний вид влади». Інший англійський дослідник — *К. Вінч* наступним чином інтерпретує концепцію *Е. Гідденса*: влада має формувати такі форми соціального і політичного життя, які мають бути єдиними та заснованими на консенсусі. Відповідно, перед суб'єктом влади висуваються вимоги «знання форм життя» як усвідомленого з'ясування відмінностей та схожостей соціальної та/або політичної діяльності.

**ДУАЛЬНІСТЬ СТРУКТУРИ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СУБ'ЄКТІВ ВЛАДИ (за К. ВІНЧЕМ)**

Проблематика розгляду психологічних особливостей політичного лідерства як одного з аспектів вивчення психологічних засад функціонування політичної влади, безумовно, не вичерпується проаналізованими у представлений статті концепціями.

2. Воля як основа політичної влади

Одним з найбільш поширених пояснень *природи влади*, її надзвичайного впливу на суспільство в цілому та на окремих його

представників є звернення до такої основи будь-якого різновиду влади (політичної, економічної, соціальної) як *воля*.

Кожний соціум складається з людей з абсолютно різними, часто антагоністичними потребами, інтересами, цінностями, втім, завдяки здійсненню *вольового керівництва й управління* таке «різнобарвне» суспільство перетворюється у певну цільову єдність. «*Воля*, яка має піклування про спільні цілі союзу (суспільства, держави, нації — авт.), яка владарює й керує виконанням її наказів є союзною владою», — писав авторитетний німецький науковець, фундатор соціології права, який розробляв загальну теорію держави, *Г. Єллінек*. Відповідно до термінології *Г. Єллінека*, «*союзна влада*», яку сьогодні називають *політичною* та/або *державною*, поділяється на просту союзну владу, що має дисциплінарний характер, та пануючу владу — ту, котра не виносить опору. Власне політичні ознаки найповнішим чином виявляються, на переконання вченого, у функціонуванні пануючої влади. *Панування* — це той критерій, який відрізняє союзну, тобто політичну владу від усіх інших різновидів влади у суспільстві. Найвищим виявом пануючої союзної влади є влада державна, яка утримує на законних підставах особливий апарат примусу та насильства.

З'ясування проблематики *вольової природи політичної влади* часто здійснюється крізь призму розгляду дихотомії «*влада — панування*». Психологічний вимір панування має суттєві відмінності: жага панування (лат. *libido dominandi*) передбачає наявність сили, яка дозволяє реалізувати волю тих, хто владарює.

Вивчення *політичної волі* як одного з аспектів з'ясування певних особливостей природи політичної влади є одним з поширених напрямків кратологічних досліджень. Проблематиці досліджень феномену політичної волі у тих чи інших аспектах приділяли свою увагу такі видатні мислителі минулого, як *Аристотель*, *Августин Блаженний*, *Н. Макіавеллі*, *Б. Спіноза*, *Ж.-Ж. Руссо*, *І. Кант*, *Г.В.Ф. Гегель*, *К. Маркс*, *Ф. Ніцше*, *А. Шопенгауер*, *М. Вебер*.

Одну з найбільш оригінальних концепцій волі створив німецький науковець *А. Шопенгауер*, який, на відміну від представників класичної філософської традиції (скажімо, *Аристотеля*, *Б. Спінози*, *І. Канта*, *Г.В.Ф. Гегеля*), наголошував на необхідності зосередження дослідницької уваги на вивченні *безсвідомих аспектів людської психіки*, на *вольовому компоненті поведінки людини*. Саме *А. Шопенгауер* є творцем *метафізичної концепції волі*, що фактично поклала початок якісно новому напрямку досліджень у царині феномену політичної волі. Ключовим для мисли-

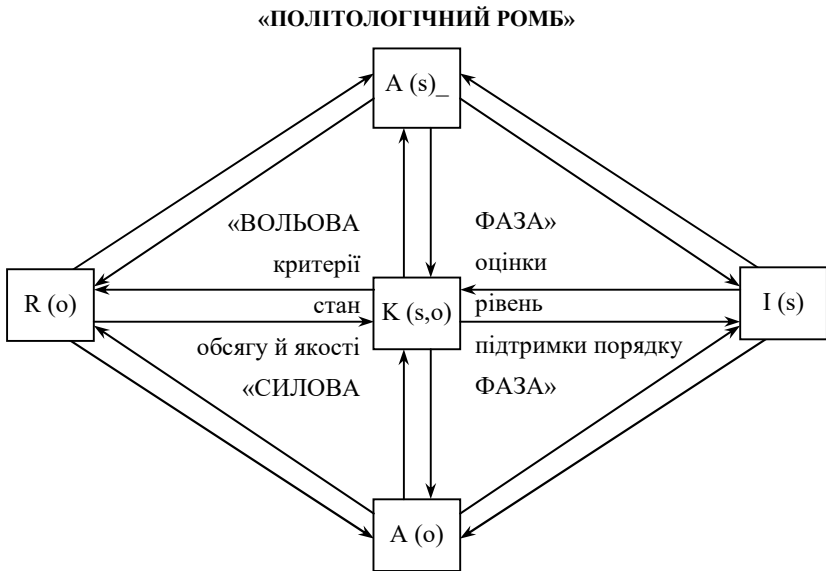
теля стає вивчення свободи волі або «вільної волі». «Отже, вільна воля є така, яка не визначається підставами, [...] така воля може рішуче нічим не визначається, якою окремі вияви (вольові акти), як чисто і досить примітивні, виходять з неї самої, не будучи необхідно викликані попередніми умовами, а, значить, не будучи чимось визначеним, згідно з правилом», — підкреслює А. Шпенглер в есе «Свобода волі».

Необхідно зауважити, що з огляду на кратологічну проблематику, дослідження питання про свободу волі є особливо важливим, адже саме свобода волі або мовою німецького мислителя «вільна воля» перетворюють владу на особливий соціополітичний і соціопсихологічний феномен, головна відмінна характеристика якого — це бажання і можливість поширювати свою волю на інших, на суспільство в цілому. Так, німецький юрист і політичний філософ, автор *концепції політичної теології* К. Шмітт, розглядаючи сутність державного суверенітету, пов'язує в єдину систему три поняття — «воля», «влада» та «панування» через такий універсальний політичний інститут як держава. Вчений був переконаний у тому, що влада у державі здійснюється зазвичай завдяки особистій волі правителя, котра включається у державний механізм як органічне ціле. Тому сама держава виступає в якості «вихідної сили панування», забезпечуючи у суспільстві «владу порядку».

Не менш важливим питанням є вивчення співвідношення понять «влада» і «владні відносини», тому що ці поняття не є тотожними. При цьому обидва поняття пов'язує феномен політичної волі. Наявність та функціональний прояв *владної волі* передбачає і наявність *волі підлеглої*, що обумовлює становлення відносин залежності — владних відносин. Група вітчизняних науковців під головуванням професора Н. Нижника визначають владні відносини як «...ті рамки, в межах яких здійснюється владна діяльність». «Разом з тим, владні відносини складаються з процесу взаємодії як між суб'єктом і об'єктом влади, так і між її суб'єктами, відносин об'єкту до владних вимог, а також змісту і реальності владного вольового впливу», — продовжують науковці. Отже, владні відносини, воля владних суб'єктів по відношенню до об'єктів влади може бути реалізована як безпосередньо через здійснення державно-управлінських відносин, так і шляхом створення або санкціонування різних правових норм, що відповідають інтересам суб'єкта влади та/або інтересам, потребам, запитам суспільства в цілому чи окремих його соціальних груп.

Подібне кратологічне тлумачення проблематики *політичної волі* взаємопов'язане зі з'ясуванням питання про можливість і допустимість використання *владного примусу* («сили» або навіть «насильства») як вияву політичної волі та здатності нести за його застосування той чи інший ступінь політичної (а в деяких випадках й юридично-правової) відповідальності. Одним з найгостріших питань, що обговорюються як на рівні теоретичних політологічних досліджень, так і в сфері поточних політичних відносин і процесів, постає питання про можливі й необхідні обсяги обмеження свободи окремих осіб або суспільства в цілому з боку політичної (передусім державної) влади.

Цікавим є науковий підхід щодо виокремлення для системного аналізу феномену політичної влади базових компонентів у структурі комунікації в межах державно-публічної влади. Такими компонентами виступають: 1) агенти; 2) цінності; 3) способи (інструментально-інституційні); 4) ресурси. Спираючись на окреслені особливості взаємовпливу і взаємопроникнення феноменів політичної влади та політичної волі, була створена багатовимірна теоретико-логічна модель владного спілкування (публічної влади як регулятивного механізму соціального спілкування) — «*Політологічний ромб*».

«A (s)» — агент у ролі колективного владарюючого (управляючого) «суб'єкта» (держава);
 «A (o)» — агент у ролі сукупного підвладного (того, ким управляють) «об'єкту» (громадянське суспільство);
 «K (s,o)» — цінності, традиції домінуючої культури;
 «R (o)» — ресурси суспільства;
 «I (s)» — інституційні форми підтримки порядку та інструментальні способи взаємодії агентів;
 A (s) → I (s) — прийняття управлінського рішення як вираження й акумуляція «загальної публічної волі»;
 I (s) → A (o) — здійснення управлінського впливу через застосування «силових» методів й інструментів державного управління;
 A (o) → I (s) — громадянський тиск (політична участь);
 I (s) → A (s) — громадянське волевиявлення і представництво інтересів у процесі вироблення і корегування публічних рішень;
 A (s) → R (o) — організований контроль «згори» (здатність регулювання);
 R (o) → A (o) — централізований розподіл;
 A (o) → R (o) — соціальний вплив (здатність мобілізації) та боротьба за перерозподіл;
 R (o) → A (s) — соціальна підтримка та контроль над владою «знизу»;
 A (s) → A (o) — легітимне панування (порядок статутів та віддачі наказів);
 A (o) → A (s) — легітимне підпорядкування (визнання та виконання наказів);
 A (o) ↔ K (s,o) ↔ A (s) — норми та правила гри;
 I (s) K ↔ (s,o) ↔ R (o) — критерії оцінки

«Політологічний ромб» висвітлює наступні особливості взаємодії сфер функціонування політичної влади та політичної волі.

1. Місце, роль та значення вольової царини (політичної волі) у кратологічній структурі (перш за все — у царині функціонування публічної влади — авт.).

2. Розкриває взаємозв'язок феномену політичної волі з іншими важливими складовими публічного поля політики (це є особливо важливим, зважаючи на один з найбільш поширених у сучасній політичній науці методологічних підходів, відповідно до якого ядром, осередком політики виступає влада — авт.).

3. Формулює опосередковану відповідь на питання про можливі і необхідні обсяги обмеження свободи окремих осіб або суспільства в цілому з боку владних осіб й інститутів.

Взаємозв'язок феноменів політичної волі та політичної влади можна простежити, спираючись на політико-семантичний аналіз обох понять. Варто зауважити, що власне семантичний аналіз у кратологічних дослідженнях застосовується доволі часто. Причому, науковці здійснюють розгляд семантичної природи у тій чи іншій мові не лише поняття «влада», але й «суміжних», близьких за змістом та сенсом понять (наприклад, «сила», «авторитет», «вплив», «примус» тощо).

Вольова природа політичної влади не викликає жодних сумнівів. Дослідження політичної історії світової цивілізації та безпосереднього політичного життя сьогодення підтверджує, що владу не можна і не варто зводити виключно до насильства, бо така влада стає безперспективною, швидко втрачаючи свою ефективність. Тому, аби влада діяла продуктивно, на користь розвитку соціуму, в ім'я суспільного прогресу та заради кожного конкретного індивіда, вона мусить спиратися не стільки на застосування примусу і насильства, скільки на переконання й авторитет, в основі яких — *вольове начало*. Вольове начало можна розглядати як універсальний ресурс влади. Український політолог *В. Холод* називає такий універсальний ресурс синергетичним ефектом влади, що є результатом та обумовленістю взаємодії всіх її складових, він пов'язаний з компетентністю, кваліфікацією й адекватним сприйняттям владою соціальних реалій суспільства. Дослідник виводить наступну формулу функціонування влади: **«влада = силове відношення + знання + воля (воля до владарювання) + компетентність»**.

Значна частина дослідників, які займаються проблематикою політичної волі у контексті кратологічного підходу, окрему увагу звертають на необхідність розгляду взаємодії феноменів «*воля*» й «*авторитет*». Ці два поняття є нерозривними, взаємозалежними і взаємообумовленими. Політична воля зазвичай постає як спонукальний мотив політичної діяльності загалом, тих чи інших політичних дій і вчинків зокрема. *Політичний авторитет*, у свою чергу, стає тим підґрунтям, специфічним аксіологічним базисом, на який спирається політично значима діяльність. Саме посилення на авторитет у подібних ситуаціях виявляється основним або додатковим стимулом до вчинення політичних і соціальних дій.

Вивчаючи феномен авторитету з позицій вияву політичної волі, можна виокремити два основні його типи — «*відкритий*» та «*закритий*». Специфіка «*відкритого*» авторитету полягає у тому, що цей різновид політичного авторитету не замикається на

самому собі, на свідченнях власної істинності. Він не є догматичним за своєю природою, що, безумовно, не може не позначитися на його сутності. «Відкритий» авторитет спирається на більш гнучкі механізми функціонування політичної влади, він повністю або частково відкидає егоїстичні мотиви соціальної і політичної діяльності.

«Закритий» авторитет, у свою чергу, наполягає на самому собі як абсолютному свідченні, як єдиному критерію істини для послідовників. Це тип авторитету, який обирає індивідуум, визначає у подальшому напрям його діяльності загалом та політичної поведінки, зокрема. Можна стверджувати, що «закритий» авторитет влади дуже часто пов'язаний не тільки з явищем присвоєння «чужої волі», але й з феноменом соціального та політичного відчуження. Політична (а передусім державна) влада, яка базується на «закритому» авторитеті, спрямовує суттєву частину своїх вольових зусиль на відчуження соціально і політично значущих характеристик інших, «невладних» акторів політики. Подібне присвоєння «чужої волі», політичне і соціальне відчуження у світі політики пов'язане перш за все з функціонуванням державної системи та її механізму публічної влади.

«Закритий» тип авторитету політичної влади може тлумачитися по-різному. Одним з провідних напрямків розуміння його сутності є вивчення психологічних особливостей феномену панування, що лежить в основі будь-якої влади, а перш за все — влади політичної та державної. Подібне розрізнення набуває особливого значення у контексті з'ясування проблематики природи демократичної влади у сучасному суспільстві.

3. Семантичний аналіз поняття «влада»

Розгляд поняття «влада» в провідних європейських мовах показує наступні особливості. Французькою «влада» — *«le pouvoir»* — це не тільки влада як така, але й синонім центрального уряду; англійське поняття *«the power»* означає і владу, і державу, і державну могутність; німецьке *«die Gewalt»* — це влада, міць, навіть насильство; а чеське слово *«vlast»* має значення батьківщина, вітчизна, у той час як влада позначається поняттям *«moc»*, владні органи — *«urady»*, а уряд — *«vlada»*.

ПОНЯТТЯ «ВЛАДА» У ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ

Отже, навіть побіжний полісемантичний аналіз поняття «влада» вказує на складну внутрішню структуру цього феномену. Такий аналіз засвідчує багатшаровість явища політичної влади, яка має не тільки суто політичні, але й соціальні, психологічні (частково навіть емоційно-афективні), юридичні, культурні прояви. Цим можна пояснити, що дуже часто як синоніми або навіть безпосередні аналоги до поняття «влада» помилково вживаються слова «міць», «вплив», «панування» тощо. Як влучно зауважила класик політології ХХ століття, німецько-американська дослідниця *Х. Арндт*: «Я вважаю доволі сумним відбитком нинішнього стану політичної науки той факт, що наша термінологія не проводить різниці між такими ключовими словами, як влада, міць, сила, авторитет та, нарешті, насильство. ... Використання їх в якості синонімів не тільки вказує на певну глухоту до лінгвістичного значення, що саме по собі досить серйозно, але також призводить до певного роду сліпоти щодо реальностей, яким вони відповідають».

Резюме по темі. Якщо дослідник прагне пізнати найсуттєвіші властивості політики, її внутрішній зміст, то передусім він має спрямувати свої наукові пошуки у напрямку з'ясування взаємодії суб'єктів політики, політичних акторів у сфері владних відносин. політична влада виникає у відносинах між людьми, вона сама є

суть міжособистісні та міжгрупові відносини — відносини між суб'єктами політики, які наділені свідомістю, волею та здатністю до діяльності, тобто суто психологічними характеристиками і властивостями. До того ж, політична влада — це завжди підпорядкування (добровільне або примусове) інтересів одного суб'єкта або суб'єктів волі іншого суб'єкта політики, який і є носієм влади, її активним началом. Тому вивчення політичної волі як однієї з ключових характеристик політичної влади посідає чільне місце у кратологічних дослідженнях.

Терміни та поняття до теми

Авторитет — це здатність особи чи інституції впливати на інших без примусу, завдяки довірі та визнанню її правомірності або компетентності.

Владні відносини — це взаємодія між суб'єктом та об'єктом влади, в рамках яких суб'єкт влади впливає на об'єкт для досягнення своїх цілей.

Вільна воля — це концепція, згідно з якою воля не є зумовленою зовнішніми чинниками, і політичні дії можуть бути результатом особистого вибору.

Державна влада — це найвища форма політичної влади, яка використовує апарат примусу та насильства для підтримання порядку і виконання своїх рішень.

Легітимне панування — це влада, яка визнається і приймається суспільством як правомірна, заснована на законах і правилах.

Людський потенціал політичної влади — це сукупність індивідуальних якостей, характеристик та здібностей, які дозволяють політичним лідерам впливати на суспільство, зокрема через їхню мотивацію, психологічні риси та політичну поведінку.

Насильство — крайній метод реалізації влади, коли підлеглі змушені виконувати волю суб'єкта через загрозу або фізичну силу.

Панування — це специфічний різновид влади, який ґрунтується на примусі та абсолютній підлеглості одних суб'єктів іншим.

Пануюча влада — це форма політичної влади, яка не допускає опору і встановлює контроль через примус та силу. Вона найяскравіше виражається у державній владі.

Примус — це застосування сили або тиску для забезпечення підпорядкування владі, що є частиною механізмів управління у політиці.

Соціальний вплив — це здатність суб'єктів політики впливати на суспільство через авторитет, комунікацію та ресурсну підтримку.

«Політологічний ромб» — це модель, яка пояснює механізм взаємодії суб'єктів влади та суспільства у процесах політичної волі, включаючи прийняття рішень, застосування сили та реакцію суспільства.

Запитання. Завдання

1. У чому полягає відмінність між легітимним пануванням і соціальним впливом?
2. Чим відрізняється пануюча влада від інших форм політичної влади?
3. Що таке політична влада і які її основні характеристики?
4. Що таке політична воля, і як вона впливає на прийняття політичних рішень?
5. Як визначається людський потенціал політичної влади та яку роль він відіграє у функціонуванні влади?
6. Як потреба у владі впливає на формування політичної поведінки індивіда?
7. Як примус та насильство використовуються як інструменти політичної влади?
8. Яке значення має політичний статус особистості у системі владних відносин?
9. Які є основні форми влади, що базуються на прагненні до незалежності, домінування або служіння суспільству?
10. Яку роль відіграє авторитет у взаємодії політичної волі та влади?

Теми рефератів та доповідей

1. Авторитет і примус як інструменти політичної влади
2. Владні відносини: природа, структура та вплив на суспільство
3. Вольове начало у політичній владі: від переконання до насильства.
4. Людський потенціал політичної влади: роль особистості у владних відносинах

5. Політична воля як основа ефективного владарювання
6. Політологічний ромб: теоретична модель владної комунікації
7. Семантичний аналіз поняття 'влада' в європейських мовах
8. Типологія політичних лідерів: від нонконформістів до диктаторів.

Література

1. Артемюк Б. Суспільство: свобода і розвиток. К.: [б.в.] 2006. 192 с.
2. Баштанник В.В. Державне управління в системі владно-партійної взаємодії. К. 2002. 20 с.
3. Бега А., Гнат В., Сафін Д. Аналіз політики: Посібник. К.: Міжнародний центр перспективних досліджень 2007. 55 с.
4. Васютинський В. Соціально-психологічні іпостасі політичної влади. К.: Міленіум 2005. С. 47-53.
5. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру. / І.О. Воронов. Монографія К.: Генеза, 2005. 288 с.
6. Гоббс Т. Левіафан. К: Дух і літера 2000. 600 с.
7. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: Монографія. / О. Дем'янчук. К.: Факт, 2008. 272 с.
8. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. К.: Лібра 1999. 488 с.
9. Каменчук Т.О. Політична компетентність державної влади в системі управління: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: 23.00.02 / Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили. / Т.О. Каменчук. Миколаїв, 2006. 20 с.
10. Кухта Б. Політична влада та її рішення. Монографія. / Б. Кухта. Львів: ЦПД, 2006. 240 с.
11. Основи демократії: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / За заг. ред. А. Колодій. К.: Вид-во «Ай Бі», 2002. 684.
12. Політичне лідерство: навчальний посібник / В.А. Гапоненко, та ін. К.: КНЕУ, 2021. 324 с.
13. Політичні технології в сучасних владних процесах: навчальний посібник. / В.Ф. Смолянюк, С.С. Бульбенюк, Ю.М. Манелюк та ін. К.: КНЕУ, 2021. 328 с.
14. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету і легітимності. Київ: Національний ін-т стратегічних досліджень, 2007. 117 с.
15. Теорія влади: навч. посіб. / І.М. Жаровська. Х.: Право, 2016. 240 с.

Тема 6

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЇЇ КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ

Вивчивши матеріали теми, здобувач знатиме:

- основні принципи організації державної влади;
- умови функціонування політичного механізму управління;
- специфіку прийняття та реалізації політико-управлінських рішень.

Після опанування матеріалів теми здобувач умітиме:

- оцінювати ефективність діяльності суб'єктів політичної влади;
- виявляти фактори, що впливають на прийняття владних рішень;
- аналізувати прикладний аспект функціонування державної влади.

Навчальні питання:

1. Управлінсько-бюрократична система та політична (державна) влада.
2. Прийняття та реалізація політико-управлінських рішень у контексті розгляду політичної стратегії та тактики.
3. Альтернативні погляди на дослідження прикладних аспектів функціонування політичної (державної) влади.

1. Управлінсько-бюрократична система та політична (державна) влада

У контексті кратологічних досліджень окремий погляд потрібно зосередити на розгляді специфіки функціонування сучасної **управлінсько-бюрократичної системи**, яка має тісний взаємозв'язок зі сферою владних відносин. Управлінсько-бюрократична система базується на використанні наступних організаційно-розпорядчих, соціально-економічних та моральних **методів**, серед яких:

- прямий вплив на об'єкт управління;
- обов'язковий характер виконання вказівок, розпоряджень, постанов та інших рішень вищих органів управління для підпорядкованих об'єктів;

- суворо визначена відповідальність за невиконання вказівок і розпоряджень;
- вплив на соціально-психологічний клімат в колективі з метою гармонізації соціальних відносин у сфері управління;
- підвищення рівня відповідальності службовців шляхом делегування повноважень, що дає чиновнику змогу приймати рішення від імені керівника;
- зміцнення авторитету службовця;
- зарахування до резерву на керівну посаду талановитих службовців нижнього і середнього рівнів управління, розкриття перед ними перспектив розвитку організації та особистого просування по службі;
- особиста неформальна похвала підлеглого в процесі ділових контактів;
- публічна форма аналізу роботи в присутності інших співробітників;
- доброзичлива позитивна і конкретна критика допущених підлеглими недоліків;
- зменшення відповідальних доручень і позбавлення права самостійного прийняття рішення частини службовців.

Суттєвою атрибутивною властивістю політичної та державної влади є *«управлінська якість»*, яка тісно пов'язана з такими рисами влади, як: моноцентричність, верховенство та домінування владної волі держави. «Управлінська якість» політичної влади має тісний взаємозв'язок з проблемами *політичної компетентності*.

Питання політичної компетентності політичної (насамперед, державної) влади постає як одна з найбільш гострих проблем сучасної політики. Саме *політична компетентність державної влади* є тим чинником, який може сприяти або заважати подоланню нестабільності суспільно-політичного розвитку, мінімізувати чи поглиблювати кризові явища у країні. Політична компетентність державної влади є критерієм ефективності й успішності здійснюваної нею політики, забезпечуючи високий рівень її легітимності. Політична компетентність зачіпає особливу політичну царину — сферу діяльності керівників вищого рангу — політичного керівництва, що пов'язане з прийняттям політичних й управлінських рішень. На думку вітчизняної дослідниці *Т. Камєнчук*, «абсолютна політична компетентність включає володіння владними структурами знаннями усього спектру сучасних політичних технологій: гуманітарних, інформаційних, виборчих, а також методами „створення подій”».

КРАТОЛОГІЧНІ ПОНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКО-БЮРОКРАТИЧНОЇ СИСТЕМИ

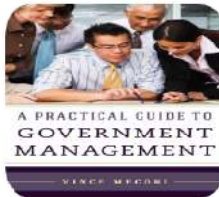
Управлінська
якість

Політична
компетентність

Політичне
керівництво

Державне
управління

«Управлінська якість» політичної влади також пов'язана зі сферою *управління політичною ситуацією*. Адже ефективність політичної (державної) влади багато в чому залежить від уміння з боку суб'єкта владних відносин досягти тієї чи іншої політичної мети, яка може бути зумовлена багатьма чинниками, що й формують політичну ситуацію. Політичною наукою, передусім прикладною її частиною, вироблено цілий комплекс методик і технологій з управління політичною ситуацією. Однією з найбільш розповсюджених й авторитетних соціопсихологічних і політологічних технологій щодо управління політичною ситуацією є *модель «образ»*, що визначає суб'єктивну картину світу політики або його фрагментів.

Складовими теоретичної моделі «образ» є такі елементи:

а) образ-знання — постає у формі зафіксованого знання, тобто відображеної суб'єктом картини існуючої реальності;

б) образ-значення — він надає значення політичному об'єктові (індивіду, групі, події тощо), включаючи конкретний об'єкт до оцінної системи;

в) образ бажаного майбутнього — особистість у політиці прогнозує можливі зміни, передбачає значущі для майбутнього можливі події.

Зміна характеру динаміки цивілізаційних процесів вимагає суттєвих зрушень у функціонуванні політичної системи кожної окремої країни, що має спиратися на ефективне функціонування суб'єктів владних відносин. Таке ефективне функціонування суб'єктів влади спирається, зазвичай, на два основні механізми владно-управлінської діяльності — *керівництво* й *управління*.

Керівництво визначає стратегію, тобто встановлює системні цілі, ідеали та цінності, створює довготермінові програми розвитку, формулює політичну доктрину держави, окреслює основні орієнтири ідеології, визначає час реалізації стратегії та її методи. *Управління*, у свою чергу, покликане здійснювати цілеспрямований вплив на все суспільне життя країни, являючи собою свідому діяльність, яка спрямована на реалізацію системних цілей та цінностей, а тому слугує підтримці та формуванню певного політичного й соціально-економічного режиму влади, його захисту. «У цілому можна сказати в загальному плані, що якщо керівництво — це висока політика, то управління — це тактика, це виконання, реалізація планів і завдань, які були сформульовані керівництвом», — зауважує український політолог *Б. Кухта*.

Ефективність забезпечення діяльності *політичного керівництва* та *державного управління* може оцінюватися за такими критеріями: загальносистемними, соціально-економічними, конкретно-управлінськими, внутрішньосистемними. Саме *критерій системності* (загальної та внутрішньої) є базовим для визначення як ефективності, так й легітимності функціонування політичної (державної) влади. *Системність* як основа функціонування органів політичного керівництва та державної служби безпосередньо пов'язана з ідентифікацією суб'єктом владних відносин стратегічних інтересів, тобто з визначенням предметного простору політичної діяльності і державного управління. Ідентифікація стратегічних інтересів повинна мати легітимний характер — отримати статус національних доктрин (зовнішньополітичної, національної безпеки, реформування окремих сфер життя суспільства).

Велика група вітчизняних дослідників розглядає проблематику ефективності функціонування політичної (державної) влади, успішної реалізації нею функцій керівництва й управління у контексті аналізу стану політичної нестабільності, зокрема у періоди перебігу трансформаційних процесів. Один з перших українських

дослідників проблем державного розвитку С. Рябов пов'язував поняття «політична стратегія» і «стратегічний розвиток» як ключові при дослідженні вказаної проблематики з необхідністю забезпечення *легітимації державної влади*, політико-владної діяльності як основного засобу подолання політичної нестабільності у суспільстві.

Важливою умовою легітимації політико-владної управлінської діяльності, закріплення її *авторитету* у суспільстві виступає визначення способу оптимальної організації складових елементів політичного механізму управління — системи державної влади. Кожний з елементів політичного механізму управління має виконувати певну функцію, задовольняти визначені суспільні інтереси і потреби.

Аналіз названих процесів показує, що *політичний механізм управління* як цілісна система може функціонувати лише за умов виконання наступних вимог.

1. Бути спроможним до адаптації, пристосованим до умов й інтересів, що постійно змінюються, раціонально організовувати і розподіляти внутрішні ресурси.

2. Бути цілеспрямованим, здатним вирішувати визначені завдання.

3. Бути сталим на основі загальних норм і цінностей, що мають засвоюватись інституціями й індивідами.

4. Мати здатність до інтеграції (тобто внутрішньої єдності й впорядкованості).

Варто загострити увагу на вивченні ще одного феномену управлінського характеру — *стратегічного управління*. Одним з авторів поняття «стратегічне управління» є відомий американський аналітик І. Ансофф, який використовував це поняття для аналізу економічної діяльності організації. Пізніше термін «стратегічне управління» почав вживатися і політичними дослідниками, які певним чином екстраполювали економічні категорії на політичний ґрунт. Згідно з визначенням І. Ансоффа, діяльність щодо стратегічного управління можна розглядати як таку, що «спрямована на забезпечення майбутньої життєздатності організації за умов, які змінюються». Стратегічна соціальна архітектура управлінської діяльності визначається, за словами науковця, наступними особливостями: «структура і динаміка влади»; «системи і процедури»; «організаційна культура, норми, цінності і моделі дійсності, які лежать в основі організаційної поведінки»; «межі і можливості щодо обробки та передачі інформації; організаційні завдання окремих осіб і груп». Поняття «політична вла-

да» та «стратегічне управління» є нерозривно пов'язаними один з одним. Влада фактично постає як з'єднувальний елемент складної конструкції стратегічного управління.

I. Ансофф відзначає, що у соціальній архетиктоніці стратегічного управління виокремлюються наступні важливі елементи: культура, управляючий, система управління, інформація, структура і влада. Так, стратегічна культура орієнтована на успіх, який базується на гнучкості та винахідливості, а також на вмінні передбачувати майбутню ситуацію суб'єктом управління. Управляючого або суб'єкт управління *I. Ансофф* називає «добродійним лідером» та «провідником новацій». Сутністю системи управління є стратегічне планування, стратегічне проблемне управління та стратегічний контроль. Метою інформаційної підсистеми є пошук проблем та знаходження можливостей. Структура стратегічного управління для забезпечення ефективності має бути динамічною. Влада повинна бути централізованою та спиратися на керівництво інноваційного спрямування. Таким чином, ті аспекти проявів політичної влади, які пов'язані зі стратегічним управлінням, обов'язково мають бути враховані саме за умов модернізаційних та постмодернізаційних, які здійснюються у тому чи іншому суспільстві.

2. Прийняття та реалізація політико-управлінських рішень у контексті розгляду політичної стратегії та тактики

Зосереджуючи дослідницьку увагу на такій важливій складовій функціонування системи державної влади на рівні управлінсько-бюрократичного апарату, як сфера ***прийняття та реалізації політико-управлінських рішень***, необхідно зазначити, що політико-управлінські рішення є, насамперед, реакцією на внутрішні і зовнішні впливи всередині політичної системи. Ці рішення спрямовані на вирішення проблеми і максимальне наближення до наміченої цілі, завдяки чому вони можуть розглядатися в якості об'єктивних показників ефективності державної влади, однієї з основ її легітимності.

Таким чином, значення політико-управлінських рішень для функціонування політичної системи в цілому і кратосфери зокрема важко переоцінити. Тому особливо важливим є з'ясування усього комплексу тих факторів та чинників, які сприяють максимальній оптимізації здійснення процесу прийняття та реалізації політико-управлінських рішень. Варто зауважити, що соціально-

політична ситуація, яка безпосередньо впливає на процес прийняття та реалізації політико-управлінських рішень, характеризується наступними рисами.

1. *Наявність мети.* Необхідність прийняття рішення диктується наявністю мети якої потрібно досягти.

2. *Наявність альтернативних ліній поведінки.* Рішення приймається в умовах, коли існує більш як один спосіб досягнення мети або декілька альтернативних способів досягнення мети. Якщо ж альтернатив не існує, тобто можлива лише одна лінія поведінки і вибору не має, то рішення приймати не потрібно, воно очевидне.

3. *Наявність обмежуючих факторів.* Рішення, як правило, приймаються в умовах дії великої кількості факторів, які обмежують можливість вибору. Обмежуючі фактори можна розділити на три групи: економічні, технічні, соціальні. У даному випадку, під соціальними факторами розуміються вимоги соціальної та політичної доцільності здійснення тієї чи іншої альтернативи. Зазначені фактори створюють обмеження для досягнення поставленої мети та ускладнюють процес прийняття рішення.

Прийняття політико-управлінських рішень

Політична стратегія   Політична тактика

Методологія прийняття та реалізації політико-управлінських рішень обов'язково спирається на розрізнення *політичної стратегії* та *політичної тактики*. Методологія впровадження в життя політичної стратегії та тактики є тим показником, який висвітлює адаптивні можливості, здатність всієї системи державної влади та управління вчасно й адекватно реагувати на суспільні запити, аналізувати ті складнощі, що супроводжують кризові явища суспільно-державного розвитку.

Американський вчений *В.Н. Данн* у праці «*Державна політика: вступ до аналізу*» сформулював такий алгоритм процесу вироблення політики та *прийняття політико-управлінських рішень*, що відображає сутність визначення ієрархії стратегічних цілей:

- встановлення порядку денного, що вимагає здійснення ранжування проблем на першорядні та другорядні, а також на такі, що взагалі мають бути залишені поза увагою посадовців;

- формулювання політики — воно пов'язане з визначенням з боку провідних суб'єктів влади альтернатив політики з метою знаходження найбільш оптимального варіанту розв'язання проблеми; ці альтернативи можуть мати форму виконавчих наказів, рішень суду і законодавчих актів;

- прийняття політики, яке передбачає, що одна з альтернатив політики приймається суб'єктами влади та прийняття політико-управлінських рішень за наявності підтримки парламентом, консенсусу між керівниками організацій або рішення суду;

- впровадження політики — ухвалена політика впроваджується в життя адміністративними підрозділами;

- оцінювання політики — процес, у результаті якого урядові органи аудиту й обліку визначають, чи діють виконавчі установи, законодавчі й судові органи у відповідності до встановлених законом вимог виконання політики й досягнення її цілей.

Український дослідник *Г. Почепцов* пропонує наступні критерії розрізнення *політичної стратегії* та *політичної тактики*:

- стратегія працює у межах багатовимірнього простору, управляючи не лише прихильниками, але й противниками, опонентами, а тактика функціонує в одновимірному середовищі, спрямовуючи свої дії виключно на прихильників;

- стратегія працює за принципом багатьох кроків, а тактика передбачає тільки один хід;

- стратегія конструює майбутній і віртуальний простір, а тактика спрямована на сьогоднішній і реальний простір;

- стратегія передбачає зміну точок зору, а тактика — утримання однієї точки зору;

- стратегія має спрямовуватися від розширення поля можливостей до розширення поля дій через зміну правил гри.

Науковець зауважує: специфікою політичної стратегії за сучасних умов, особливо у кризових ситуаціях, є те, що вона має бути спрямована саме на агресивне зовнішнє середовище, вміти адекватно реагувати на виклики та ризики глобалізації. Наявність розробленої та ефективної політичної стратегії є свідченням політичної сили, могутності держави, а значить — міці влади. Якщо влада прагне адекватно реагувати на всі динамічні зміни, що відбуваються у сучасному світі, вона має розробляти систему потенційної стратегії.

Г. Почепцов розробив низку принципів *потенційної стратегії для політичної (державної) влади*. По-перше, така політична стратегія має збільшувати «поле бачення» — розширювати часові рамки інтересів і можливостей учасників, дозволяти бачити сьогодення скрізь призму майбутнього. По-друге, потенційна стратегія повинна бути звернена до негативного контексту, тому що для вирішення певних проблем необхідною є багатоваріантність стратегії. По-третє, потенційна стратегія влади — це стратегія не тільки і не стільки планування, але й виконання, бо реальність важливіша за будь-яку стратегію. По-четверте, така стратегія являє собою вищий рівень управління, а тому — може компенсувати недостатність ресурсів влади, маючи можливості для адаптації до умов, що постійно змінюються. По-п'яте, потенційна стратегія спрямована на визначення пріоритетів, адже ресурсна підтримка можлива лише в обмеженому обсязі. Таким чином, застосування потенційної стратегії є вкрай важливим, адже наявність такої стратегії посилює суб'єкта влади, підвищує його адаптивні можливості.

Підхід до з'ясування особливостей політичної стратегії та політичної тактики, сформульований українською дослідницею С. Наумкіною спирається на необхідність врахування соціопсихологічних властивостей означених феноменів. С. Наумкіна розглядає поняття «політична стратегія» та «політична тактика» з точки зору *здатності політичної влади загалом і системи політичного управління зокрема до самокоригування*, оскільки політичне управління є тією цариною, діяльність суб'єктів якої не передбачає їх права на помилки. **Політична стратегія**, на думку науковиці, — це створення такої системи політичного управління, яка формує «простір для максимально діалектичного й оперативного уточнення розрахунку» розвитку суспільства. **Політична тактика**, як зазначає дослідниця, — це оперативний елемент політичної діяльності, що створює й обслуговує «відповідні організаційні умови для високоєфективної реалізації стратегічного розрахунку».

Автори *«Англійсько-українського словника термінів і понять з державного управління»* визначають *чотири біхевіористські чинники*, які впливають на прийняття рішень на рівні політичної стратегії та/або політичної тактики:

- *цінності* — основні принципи і переконання, якими керуються ті, хто ухвалює рішення, зіткнувшись з ситуацією вибору;
- *особистість* — характеристики на зразок інтелекту пов'язані з різними етапами процесу ухвалення рішення;

- *схильність до ризику* — цілком очевидно, що особистість, яка не зважає на існуючі ризики, оскільки вони її не лякають, ухвалює рішення, ставить цілі та обирає способи досягнення поставлених цілей абсолютно відмінні від тих, хто ухвалює рішення в подібній ситуації, але остерігаючись ризику;

- *потенціал для розбіжностей* — криється у можливості виникнення стурбованості, яка пов'язана з конфліктом між переконаннями людини і реальністю; істотні розбіжності, до того ж, можуть негативно впливати на організаційну ефективність.

3. Альтернативні погляди на дослідження прикладних аспектів функціонування політичної та державної влади

Всебічний розгляд взаємодії феномену політичної влади з іншими ключовими феноменами політичного життя, пов'язаними з цариною прийняття та реалізації політико-управлінських рішень, був би неповним без вивчення поняття *«політика»*. Варто відмітити, що як в історії суспільно-політичної думки, так і в напрацюваннях сучасної політичної науки, можна віднайти безліч визначень поняття *«політика»*. З огляду на проблематику представленого дослідження, перш за все ми маємо розглянути ті визначення, які пов'язують царину політику з процесом прийняття політико-управлінських рішень.

Американський дослідник *Г. Колбеч* пропонує розуміти під терміном *«політика»* те, яким чином практики використовують його для формування способів дії, тобто тлумачити *політику як оперативне поняття*. Перевагою такого підходу є те, що він вказує на функціональні напрямки вияву політики, іншими словами — на сутність основних функцій політики і влади. Серед базових *характеристик дій політики* науковець виділяє наступні.

1. *Когерентність* — ознака політики, яка означає, що усі окремі дії у царині політики та владних відносин узгоджуються між собою, утворюючи єдину, цілісну, організовану систему. Тому політика має справу з тим, яким є чи має бути управління цією системою. Можна стверджувати, що ознака когерентності є базовою не тільки для феномену політики, але й для з'ясування специфіки політичної (державної) влади.

2. *Ієрархія* — процес здійснення політики точиться навколо людей з вищих ешелонів влади, які віддають накази відповідно до чітко визначених офіційних процедур. Аналіз специфіки полі-

тичної діяльності ключових політичних акторів — провідних владних суб'єктів є одним з центральних не тільки у межах кратологічних досліджень, але й в наукових розвідках загального політологічного характеру.

3. *Інструментальність* — політика уявляється як процес досягнення конкретних цілей. У політиці має існувати певний публічний порядок, який дає змогу визначати й вирішувати проблеми, це означає, що сутністю діяльності уряду виступає вибір цілей для вирішення проблем. Слід зауважити, що на процес політико-управлінського вибору мають вплив як фактори об'єктивного, неупередженого характеру, так і певні суб'єктивізовані фактори та чинники.

Як бачимо, дослідження політики крізь призму інтересів людини, соціальних груп, їх свідомість і поведінку дозволяє більш детально проаналізувати механізми і процедури функціонування політичної (державної) влади, владних відносин. Подібний підхід є надзвичайно важливим, тому що в останні десятиріччя, перш за все у країнах розвинутої демократії, все більшої ваги набуває залучення людей до світу політики, що призводить до суттєвого розширення кола суб'єктів влади, а значить — висуває вимоги щодо перегляду традиційних підходів до розгляду особливостей політико-психологічної структури влади.

Американський професор *Д. Гелд* розглядає *владу* не лише як здатність і можливість діяти, приймати рішення, але й як *бездіяльність*. Проаналізувавши наукові напрацювання у царині кратології, американський політолог дійшов висновку, що «владу не можна розуміти, виходячи лише з того, що діячі або організації роблять чи не роблять». «Оскільки влада є ще й структурним явищем, сформованим та, в свою чергу, формуючим соціально структуровану і культурно змодельовану поведінку груп та діяльність організацій. ...Отже, тим, хто має владу, не треба постійно доводити свою могутність, якщо їх панівне становище вже захищене існуючими структурами правил і ресурсів», — узагальнює висновки своїх колег *Д. Гелд*.

Перерозподіл правил і ресурсів у структурі влади породжує нерівномірні життєві можливості, що здатні створити ситуацію, яку американський дослідник називає «наутономічною». «*Наутономія* пов'язана з нерівномірним виробництвом та перерозподілом життєвих можливостей, які обмежують і послаблюють можливості політичної участі», — пише *Д. Гелд*. Явище наутономії дає можливості одним політичним суб'єктам тримати під контролем ресурси та визначати правила, а інших об-

межує у цьому, перетворюючи на «аутсайдерів» політичного життя. Таким чином, однією з засадничих характеристик у структурі влади є можливість розпоряджатися визначними суспільними ресурсами та перетворювати власну поведінку і поведінку інших.

Саме з аналізом зазначеної властивості пов'язані наступні підходи до розуміння сутності влади. Так, *М. Вебер* писав про владу як про «вірогідність того, що один актор в рамках соціальних відносин виявиться у змозі реалізувати власну волю, незважаючи на опір». Для *Г. Ласуелла* політична соціологія має займатися питаннями про те, хто, що, коли й як отримує. *Е. Гідденс* визначає владу як «перетворюючу здатність» людини, тобто «здатність втручатися у ланцюг подій, аби якось їх змінити». На переконання вченого, влада має визнаватися первинною по відношенню до інших соціально-політичних феноменів. Аспектами авторитетної влади, на його думку, виступають легітимний авторитет та нагляд.

Група американських дослідників (*Bachrach & Baratz, 1962; Lukes, 1974*) виявили різницю між владою, яка виявляється у відкритих рішеннях, та тією, що характеризується не-рішеннями, тобто у ситуації, коли влада є результатом мобілізації зміщення у межах громади, котра пасивно сприймає встановлену інституціалізовану владу. За таких умов потенційні проблеми розвитку суспільства ніколи не досягають політичної арени, а влада ніколи не має повного контролю. Тому науковці розглядають поняття «*діалектика влади*» — неповний контроль та неповне підпорядкування у межах певних структур й організацій влади.

Професор соціології і декан Школи соціальних наук при Стаффордширдському університеті *Д. Джеррі*, узагальнюючи усі зазначені підходи до розуміння політичної влади, стверджує: «Таким чином, в осмисленні та вивченні влади виникають проблеми, які нелегко вирішити. Тому деякі дослідники (*Lukes*) піддають сумніву саме поняття з точки зору ціннісної доцільності».

Технології владарювання включають заходи та прийоми як великомасштабного, фундаментального, систематичного і довготривалого, так й оперативного, локального, короткотермінового, негайного застосування. Іншими словами, технологія владарювання сьогодні має базуватися на принципах стратегії та тактики політичної діяльності. Причому, ключовим поняттям для обох цих напрямків технології владарювання є поняття «*функція влади*».

Однією з базових функцій влади, з огляду на необхідність вирішення завдань у царинах політичної стратегії та політичної та-

тики, є *аналітична функція*. Вітчизняний фахівець з проблем політичної аналітики *А. Баронін* визначає наступні принципи ефективної реалізації аналітичної функції влади:

- *об'єктивності* — передбачає, що результати політичного аналізу не будуть залежати від упередження й особистих інтересів аналітика чи замовника аналітичного продукту;

- *повноти* — політичний аналіз має бути повним і всебічним, тобто охоплювати всі аспекти явища, події, процесу, що досліджуються;

- *достовірності* — аналіз повинен покладатися на достовірну інформацію та виключати будь-які суб'єктивні домисли, що не підкріплені фактами;

- *обґрунтованості* — кожний висновок у політичній аналітиці обов'язково має бути підкріплений фактами, аргументами;

- *компетентності* — політичний аналіз повинна здійснювати та особа, яка має спеціальні аналітичні навички, відповідний рівень фахової підготовки;

- *конкурентності* — політична аналітика має бути конкурентною;

- *поліваріантності* — політична аналітика повинна надавати продукт, який передбачав би увесь спектр можливих варіантів розвитку події, явища чи процесу, що вивчається.

Функції влади нерозривно пов'язані з *владними механізмами*, провідними з яких є: а) створення; б) дія, взаємодія, здійснення, існування, функціонування; в) передача влади. *Механізми влади* можна розглядати як своєрідні пружини, котрі сприяють розгортанню владної динаміки, постають як рушійні сили усіх процесів, що здійснюються в царині владних відносин. Механізми влади, крім того, доречно трактувати й як вияв її внутрішньої структури, будови.

Резюме за змістом теми. Модернізаційні та постмодернізаційні трансформації сучасного суспільства, обумовлюють вимоги перегляду методологічних засад вивчення феномену влади, зокрема його дослідження крізь призму категорій «політичне (державне) управління», «політико-управлінські рішення», «політична стратегія», «політична тактика». Нині важливими складовими політичної (державної) влади стають її управлінська якість та компетентність, високий рівень функціональності.

Терміни та поняття до теми

Державне управління — організація та управління публічними послугами і відносинами в державі, пов'язаними з поведінкою осіб і груп, які діють в рамках державних інституцій та бюрократичного механізму. Воно включає реалізацію державних політик, управління ресурсами, а також забезпечення діяльності державних органів на національному, місцевому та регіональному рівнях.

Керівництво — свідома, цілеспрямована дія людей на суспільну систему в цілому або на окремі її ланки, що забезпечує їх оптимальне функціонування і розвиток на основі використання властивих суспільству об'єктивних закономірностей розвитку.

Наутономія — це поняття, що описує нерівномірне виробництво та розподіл життєвих шансів, які обмежують політичну участь громадян. Вона виникає, коли доступ до економічних, культурних або політичних ресурсів контролюється окремими групами, створюючи бар'єри для рівної участі, що підриває демократичний процес та автономію особистості.

Політична стратегія — ретельно спланований підхід, що включає аналіз політичного контексту, визначення цілей, мобілізацію ресурсів і застосування тактики для ефективного досягнення політичних цілей та впливу на суспільні чи державні процеси.

Політична тактика — короткострокові дії та конкретні маневри, спрямовані на досягнення негайних результатів або впливу в рамках загальної політичної стратегії, з урахуванням поточної ситуації та ресурсів.

Політичне керівництво — процес управління трудовою діяльністю групи, який здійснюється керівником шляхом соціального контролю і влади на основі адміністративно-правових повноважень.

Управлінська якість — здатність керівника ефективно організувати, координувати та мотивувати діяльність людей і ресурсів для досягнення цілей організації, забезпечуючи оптимальний баланс між продуктивністю, інноваціями та стійкістю.

Управління — сукупність пов'язаних між собою впливів на діяльність кого-чого-небудь для досягнення мети.

Функція влади — здатність та обов'язок державних або інституційних структур приймати рішення, здійснювати контроль, регулювати суспільні відносини та забезпечувати виконання законів і політичних рішень з метою підтримання порядку, стабільності та розвитку в суспільстві.

Запитання. Завдання

1. Які основні методи використовує управлінсько-бюрократична система?
2. Як соціально-політична доцільність впливає на вибір альтернативи в процесі прийняття рішення?
3. В чому полягає основна відмінність між керівництвом і управлінням?
4. Який алгоритм процесу вироблення політики та прийняття політико-управлінських рішень сформулював В.Н. Данн?
5. Визначте роль, яку відіграє системність у функціонуванні органів політичного керівництва та державної служби.
6. Назвіть критерії розрізнення політичної стратегії та політичної тактики, запропоновані Г. Почепшовим.

Теми рефератів та доповідей

1. Вплив глобалізації на національні системи державної влади.
2. Місцеве самоврядування в системі державної влади: децентралізація та її наслідки.
3. Основні моделі державної влади: порівняльний аналіз.
4. Принципи організації державної влади: поділ влад, система стримувань і противаг.
5. Системи державної влади в різних країнах: порівняльний аналіз.
6. Система державної влади в Україні та її ключові елементи.
7. Форми державного правління: переваги та недоліки різних моделей.
8. Цифрова трансформація державного управління: можливості та ризики.

Література

1. Бульбенюк С.С. Соціопсихологічна природа політичної влади: монографія / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». К.: КНЕУ, 2013. 215 с.
2. Васютинський В. Соціально-психологічні іпостасі політичної влади. // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць / За заг. ред. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдьонова, Л.П. Черниш. / В. Васютинський. К.: Міленіум, 2005. Вип.4. 500 с. С. 47-53.
3. Воронов І.О. Феномен влади: горизонти людського і політичного виміру: Монографія. К.: Генеза, 2005. 288 с.
4. Гарькавець С.О. Психологія політичного вибору: Навчальний посібник. / С.О. Гарькавець. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
5. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: Монографія. / О. Дем'янчук. К.: Факт, 2008. 272 с.
6. Канетті Е. Маса і влада. Пер. з нім. / Е. Канетті. К.: Видавничий дім «АЛЬТЕРНАТИВИ», 2001. 416 с.
7. Кухта Б. Політична влада та її рішення. Монографія. / Б. Кухта. Львів: ЦПД, 2006. 240 с.
8. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади. / Політичний менеджмент. 2006. Спеціальний випуск. С. 99-108.
9. Політична психологія. Навчальний посібник. / За ред. С.О. Матвеева. К.: ЦУЛ, 2003. 216с.
- 10.Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: Монографія. / С.Г. Рябов. К.: НІСД, 1996. 124 с.
- 11.Холод В. «Мінімальна» концепція невидимого максимуму влади. / В. Холод. // Наукові записки / Збірник. К.: ІПіЕНО, 2005. Випуск 27. С. 190- 201.
- 12.Цокур Є.Г. Легітимність політичної влади: джерела, особливості, перспективи: Монографія. / Є.Г. Цокур. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 330 с.
- 13.The handbook of public administration. // Prof. Dr. Bekir Parlak / Livre de Lyon, 2022 2 p.
- 14.Sites of Power, Problems of Democracy // David Held / Alternatives 19 (1994), 221-236, 1994 16 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВЛАДУ: ДЕФІНІЦІЇ, ПОЯСНЕННЯ, СХЕМИ ТА ТАБЛИЦІ.

Що таке політична влада?

Політична влада — це здатність і можливість суб'єкта (держави, партії, групи, класу, особи і т.п.) здійснювати свою волю, справляти вплив на людей і суспільство за допомогою авторитету, права, насильства та інших засобів згідно з нормами суспільства до якого належать владні і підвладні.

За кожною дією, актом політичної влади, звичайно, стоять певні інтереси суспільства соціальних прошарків груп, особистостей.

Саме ці інтереси наповнюють владу енергією, надають їй волю, підштовхують до рішучих дій.

Що таке потреба у владі?

Потреба у владі це:

- потреба в організації суспільного виробництва та інших життєво важливих процесів;
- потреба в необхідності виконання спільних справ;
- потреба в психологічній захищеності.

Які основні концепції влади існують в політичній науці?

Основні концепції:

- *Біхевіористська* (behavior-поведінка) — влада як певний тип поведінки, заснований на постулаті про можливість зміни поведінки інших людей.

- *Інструменталістська* — влада як можливість використання певних засобів, зокрема насильства
- *Телелогічна* — влада як досягнення певних цілей і одержання результатів
- *Структуралістська* — влада як особливі відносини між керівником і підлеглим
- *Конфліктологічна* — влада як можливість прийняття рішень щодо розподілу благ у конфліктних ситуаціях
- *Реляціоністська* (relation — відносини) — влада як міжособистісні стосунки, які дають змогу одному індивідові змінювати поведінку іншого.
- *Біологічна* — влада як біологічне явище, притаманне як тварині, так і людині, що передається на генному рівні і виражається в підкоренні одних іншим
- *Психологічна* — джерело влади у природженій здатності людей до конформізму та групового мислення
- *Раціоналістична* — влада як вияв притаманних людині розумності та раціональності мислення
- *Ірраціоналістична* — джерело влади є в ірраціональних мотиваціях людей, що ґрунтується на примітивних стереотипах поведінки, міфах, символах. Влада здійснюється за допомогою культу людини — сильної, жорсткої, агресивної
- *Соціокультурна* — влада пояснюється особливостями культури даного суспільства.

Охарактеризуйте етапи розвитку влади

- *Анонімна* (розпорошена) характерна для примітивного суспільства.
- *Індивідуалізована*, яка з'являється в процесі розподілу праці з появою нових видів діяльності.
- *Інституалізована* — оформлена у виді спеціалізованих інститутів на які покладені певні функції.

За якими критеріями можна характеризувати владу?

- Основні види:*
- економічна;
  - політична;

	— державна;
	— партійна;
	— профспілкова;
	— армійська;
	— духовна;
	— сімейна.
<i>Рівні:</i>	— мегавлада (ООН, НАТО та ін.);
	— макровлада (центральні органи держави);
	— мезовлада (регіональні органи);
	— мікровлада (малі групи, організації).
<i>За суб'єктами:</i>	— авторитарна (самодержавство)
	— олігархічна (групократія)
	— самоврядна (влада всіх)
<i>За функціями органів:</i>	— законодавча
	— виконавча
	— судова

Які існують види влади?

Політична влада — політичні відносини панування та підлеглості

Економічна — об'єктивно обумовлені матеріальними потребами суспільства відносини, в яких власник засобів виробництва підпорядковує своїм інтересам інших учасників виробництва

Духовна влада — організація в усіх формах духовного життя та використання ідейного впливу панівних у країні сил і духовних цінностей з метою інтеграції свідомості і волі людей у систему інтересів цих панівних сил

Сімейна влада — побудований на силі авторитету вплив членів сім'ї на сімейну життєдіяльність відповідно до власних можливостей та ідеалів.

Які особливі характеристики має політична влада?

• Зачіпає інтереси великих груп людей, завжди має суспільний характер, бо «...політика починається там, де мільйони» (В. Ленін)

- Знаходить свій вираз у керуванні суспільством економічно панівних класів, соціальних верств і груп
- Виявляється в існуванні так званої еліти — певної групи людей, професійно зайнятих керівною політичною діяльністю, котрі здійснюють владну волю
- Знаходить свій вираз через функціонування політичних інститутів, між якими й усередині яких вона розподіляється
- Виявляється в процесі підготовки, прийняття і практичної реалізації політичних рішень
- Впливає на людей через переконання, авторитет, традиції, емоції, примус, виховання.

Чим відрізняється політична влада від влади в первісному суспільстві?

Влада первісного суспільства:	Влада політична (державна):
влада виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства	влада виражає і захищає інтереси панівного класу його частини або іншої домінуючої групи
носії влади професійно і статусно не відокремлюються від інших членів суспільства	носії влади в організаційному відношенні відокремлені в певні структури.
населення не оподатковується	для утримання політичної влади встановлюються податки
влада не поділяється за окремими функціями на певні види	функції влади розподіляються між окремими органами, виникає специфічна структура влади
влада поширюється на всіх членів роду, племені на якій би території вони не знаходились	влада поширюється на всіх людей, що перебувають на даній території
влада регулюється нормами общино-колективістської моралі, укоріненими в традиціях, звичаях, віруваннях	влада регулюється особливими, загальнообов'язковими правилами поведінки- юридичними нормами

Які характерні риси має державна влада?

- легальність в застосуванні сили і інших засобів володарювання в межах країни;
- верховенство, обов'язковість рішень влади для всього суспільства, в тому числі і для всіх інших видів влади;
- публічність, всезагальність, можливість виступати від імені всього суспільства;
- моноцентричність, тобто наявність одного центру прийняття політичних рішень;
- багатоманітність ресурсів;
- наявність особливого апарату управління;
- суверенність органів влади по відношенню до інших держав;
- монополія на регламентацію життя суспільства;
- домінування владної волі держави.

Чим відрізняється державна влада від влади політичної партії?

Влада державна	Влада політичної партії
узагальненість дії на основі права від імені всього суспільства	корпоративна частковість впливу (влада партії)
обов'язковість настанов аж до використання каральних органів	морально-ідеологічна імперативність, влада впливу
суверенність	регламентованість конституцією, законами, нормами
територіально організована	Екстериторіальна, регіональна сфера впливу
Межа компетенції — державний кодон і громадянське суспільство	Межа сфера впливу іншої партії, політичної сили
Альтернатива — безвладдя	Альтернатива влада іншої партії
Законовідповідальність	Суб'єктивна доцільність
Мета- суспільні справи	Мета — перемога «своїх»

Яку структуру має влада?

1) *Суб'єкти влади:*

Політичні інститути (державні, громадські), еліта, лідери

2) *Форми:*

Планування, керування, регулювання, контроль, координація, організація, мобілізація

3) *Джерела влади:*

Авторитет, харизма, сила, престиж, закон, багатство, знання, інтерес, таємниця

4) *Об'єкти влади:*

Суспільство, клас, етнос, група, індивід

В чому полягає структура механізму владних відносин?

- наявність у владних відносинах не менш як двох суб'єктів (або суб'єкта і об'єкта);

- волевиявлення владного суб'єкта, яке здійснюється у вигляді наказу, який передбачає санкції за непокору;

- обов'язкове підкорення підпорядкування тому, хто здійснює владу;

- соціальні норми, що закріплюють право одних видавати акти; інших- їм підкорюватись.

Що таке умови здійснення влади?

Умови існування влади: * Наявність не менш як двох суб'єктів владних відносин (як окремих осіб, так і соціальних інститутів);

- Існування наказу владного суб'єкта і існування санкцій у разі непокори

- Влада передбачає привілеї

- Підкорення того, над ким здійснюється влада, тому, хто владу здійснює

- Організація і субординація

За допомогою яких методів здійснюється влада?

Основні методи здійснення влади:

Методи влади — це способи прийому, засоби впливу владних на підвладних з ціллю домогтися їх підкорення.

Демократичні	Недемократичні
Закони ,правові норми	Нав'язування владними стереотипів поведінки
Авторитет (істинний)	Авторитет (хибний)
Переконання	Примус, насильство, терор
Аргументація, роз'яснення	Демагогія, популістські заяви
Вказівки, інформація про рішення	Накази та заборони
Заохочення	Покарання, загроза використання санкцій
Вивчення і врахування суспільної думки, Діалог з позицією	Тотальний контроль гоніння на інакомислячих
Політичний та ідеологічний плюралізм	Заборона та зіткнення різних політичних та ідеологічних груп
Підказки	Маніпулювання
Політичне маневрування	Політична гра

За допомогою яких форм реалізується влада?

- панування;
- керівництво;
- управління;
- координація;
- організація;
- контроль.

На основі яких принципів функціонує політична влада?

- Легітимність;
- Дієвість;
- Реальність;
- Передбачливість;
- Колегіальність;
- Самокритичність;
- Твердість;
- Толерантність.

Яку характеристику мають ресурси влади?

Політичні — наявність авторитетних політичних партій, відпрацьований державний керівний апарат, політичні традиції і звичаї, наявність політичних лідерів, розвинена політична теорія, політична культура населення і політичних структур

Правові — наявність правових цінностей, розвинена система права і правова наука, досконалі механізми правотворчості, правозахисту і правозастосування, висока правова культура населення та ін.

Інформаційні — володіння світовою, регіональною та місцевою інформацією, впровадження електронних технологій, застосування засобів масової інформації тощо

Суб'єктивні — політична свідомість, компетентність, організованість, політична воля, уміння приймати рішення і брати на себе відповідальність за вчинені дії, далекоглядність, рішучість

Економічні — наявність розвинутої матеріальної і технічної бази суспільства, упорядкованість грошової системи, вигідне географічне положення, корисні копалини, сучасна технологічна база виробництва, кваліфікована робоча сила, широкі зовнішньоекономічні зв'язки та ін.

Культурні — освічене населення, швидкі темпи поширення нових знань, доступність освіти і культури для населення, сучасні політичні знання і можливість їх освоєння та ін.

Демографічні — фізично і розумово здорове населення, брак різкої вікової дисгармонії, усталеність демографічних відносин тощо.

Соціальні — місце в соціальній структурі суспільства, соціальна мобільність (підвищення або зниження соціального статусу).

Силові — апарат примусу.

Які функції виконує політична влада?

- Вироблення стратегії керування суспільством
- Розроблення та прийняття зважених рішень з основних напрямків розвитку суспільства
- Мотиваційна (формулює мотиви політичної діяльності)
- Оперативне керування та регулювання суспільних процесів
- Динамічний розвиток суспільства
- Інтеграція (об'єднання соціально-політичних сил в суспільстві)
- Регулятивна (регулює життєдіяльність в суспільстві)
- контроль за найважливішими параметрами стабільності та спрямованості розвитку суспільства.

Які є різновиди політичної влади?

РІЗНОВИДИ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

<i>Тоталітарна</i>	всеосяжний (тотальний) контроль над всіма сферами життя суспільства і окремої особи; наси́льство; панування однієї партії та ідеології; мілітаризація суспільного життя і свідомості населення
<i>Авторитарна</i>	відстороненість політичної влади від громадян; дозволено все, що не загрожує владі; невтручання в економічну сферу суспільства; опора на силу (армія, каральні органи); можливі деякі елементи демократизму (вироби, іноді опозиція) *
<i>Демократична</i>	дозволено все, що не заборонено законом; виборність влади на підставі змагання і конкуренції верховенство закону; розвинуте громадянське суспільство

*опозиція, яка не загрожує владі

Що таке легітимність політичної влади?

Легітимність — визнання і підтримка політичної влади певного суб'єкта. Це відповідність влади законно встановленим нормам, а також загально визнаним цілям і цінностям.

ЛЕГІТИМНІСТЬ ВЛАДИ

Ліберально-демократичний погляд	Прагматичний погляд
⇓	⇓
легітимна тільки та влада яку здобули законним способом	легітимна та влада, яка здатна підтримувати в суспільстві спокій, стабільність, порядок незалежно від способу її здобуття

1. Згода під загрозою насильства.
2. Легітимність в силу традиції.
3. Згода в силу апатії.
4. Прагматичне підкорення заради особистої влади.
5. Інструментальна легітимність задля реалізації ідеї спільного блага.
6. Нормативна згода.
7. Ідеальна нормативна згода.

Які є основні типи легітимності політичної влади?

Основні типи легітимності політичної влади

1. *Традиційна влада* — звичай коритися владі, віра у непорушність встановленого порядку.
2. *Харизматична влада* — віра у надзвичайні особистісні якості та велич політичного лідера.
3. *Раціонально-легальна влада* — підкорення законам, за якими обираються та діють представники влади.
4. *Ідеологічна* — переконання підтримувати владу на основі ідеологічної обробки суспільства, віри в правильність ідеологічних цінностей.

5. *Соціально — евдемонічна* — ґрунтується на визнанні влади як основного джерела задоволення різноманітних потреб членів суспільства.

6. *Структурна* — правомочність влади випливає з переконання в законності і цінності встановлених структур і норм, що регулюють політичні відносини.

7. *Національно-патріотична* — підтримка влади, яка захищає національні інтереси і цінності.

Оцінні показники:

1. Рівень примусу, необхідний для проведення політики.
2. Наявність спроб усунення уряду або його лідера.
3. Сила вияву громадянської непокори.

Що являє собою криза легітимності влади?

- Зростання бюрократизації та корумпованості всіх інститутів влади, їхнє зрощення з кримінальними структурами.
- Низька економічна ефективність влади.
- Суперечності між універсальними цінностями, що панують у суспільстві, і еґоїстичними інтересами владної еліти.
- Суперечності між ідеєю демократії і соціально-політичною практикою, що виявляються в спробах розв'язати проблеми силовим способом.
- Заборона політичних партій і незалежних ЗМІ.
- Обмеження прав і свобод, брак у політичній системі механізмів захисту інтересів населення.
- Націоналізм, етнічний і релігійний сепаратизм у багатонаціональних державах.
- Втрата владною елітою віри в правомірність своєї влади, виникнення в ній гострих соціальних суперечностей, істотні розбіжності між різними гілками влади.

Які існують шляхи та засоби виходу з кризових ситуацій?

- Підтримка постійних контактів з населенням.
- Проведення роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей.
- Посилення ролі правових методів досягнення цілей та оновлення законодавства.

- Врівноваженість гілок влади.
- Виконання правил політичної гри без утиску інтересів сил, які беруть в ній участь.
- Організація ефективного контролю з боку громадянського суспільства за різними рівнями державної влади.
- Зміщення демократичних цінностей в суспільстві.
- Відкритість і гласність політичних рішень.
- Подолання політичного та правового нігілізму правлячої еліти і пересічних громадян.
- Адекватність дій влади щодо суспільних потреб.
- Звільнення влади від впливу «тіньових» залежностей, їх обмеження, надання їм гласних, легальних форм.

Що таке теорія розподілу влади?

Функціонування сучасної демократичної держави здійснюється через розподіл владних повноважень

Влада:

1. Законодавча:

- забезпечує правові засади державного і суспільного життя;
- накреслює головні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики країни;
- визначає правову організацію і форми діяльності виконавчої і судової влади;
- діяльність обмежена принципами права, правами людини, ідеями свободи і справедливості;
- перебуває під контролем народу і спеціальних конституційних інститутів.

2. Виконавча:

- безпосередня реалізація та виконання правових норм, установлених у суспільстві;
- діяльність здійснюється в рамках закону;
- практична діяльність державних структур щодо реалізації своїх повноважень.

3. Судова:

- має виняткове право здійснювати правосуддя;
- керується тільки законом і не залежить від суб'єктивного впливу законодавчої і виконавчої влади;
- забезпечує організаційно-правовий контроль за нормативними актами цих влад, здійснюючи тим самим реальний розподіл влади.

У чому полягає сутність теорії розподілу влади?

1. Верховенство законодавчої влади, підпорядкованість виконавчої і судової.
2. Чітке розмежування таких функцій:
  - а) правотворча;
  - б) виконання правових наказів;
  - в) правосуддя.
3. Заборона присвоєння повноважень, наданих одному державному органу іншим.
4. Здійснення цих функцій різними державними органами.
5. Наявність систем стримування і протизваг, тобто взаємний контроль і обмеження (збалансованість) гілок влади з метою додержання кожною з них своїх повноважень і водночас забезпечення їхньої самостійності і незалежності.

Які нові тенденції існують в розвитку влади?

Нові тенденції в розвитку влади:

- Посилення інтенсивності процесів демократизації політичної влади.
- Зростання фактору легітимності влади як обов'язкової ознаки цивілізованої влади.
- Розгрупування політичної влади, становлення системи розподілу влади.
- Посилення конфліктності між різними гілками влади.
- Високі темпи бюрократизації владних структур.

Що можна сказати про шляхи досягнення політичної влади?

- отримання в спадок (монархії);
- революції;
- заколоти, перевороти;
- реформи (особливо конституційні);
- вибори, які можуть бути чесними, змагальними, демократичними, так і формальними і навіть фальсифікованими;
- призначення (кооптація).

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ

Що являє собою політична опозиція?

Політична опозиція — це громадські рухи та політичні партії, котрі діють організовано (легально чи нелегально), явно чи приховано) і прагнуть перебрати владу з рук правлячої державно-політичної еліти у своє власне використання або ж передати її в руки іншій політичній силі.

Які характерні риси має опозиція?

Основні риси політичної опозиції:

- не володіння владою, або не входження до складу політичної коаліції, яка володіє владними посадами;
  - не прийняття, критика та формулювання альтернатив щодо політичного курсу, який проводять представники влади;
  - прагнення самостійно, або в складі нової, щодо існуючої, комбінації політичних сил легально змінити правлячу політичну команду та оволодіти державною виконавчою владою.
  - спільномірна політична вага з правлячими політичними силами.
- Конкуренція можлива за умови існування зіставних за силою впливу політичних сил.

Що означає політична опозиція з позицій демократії?

Політична опозиція з позицій демократії означає, що державна влада визнає її соціально-політичну необхідність, а відтак перетворює опозиційні сили в обов'язкових учасників політичного процесу. Опозиція з позицій демократії означає, існування в суспільстві політичної сили,

яка публічно висловлює свою незгоду з програмою та практикою діючої влади і в такий саме спосіб пропонує власні проекти політичних дій, чим і рекрутує своїх прихильників. Не будь-яке і будь-чим невдоволення а саме претензії до влади і наявність альтернативних програм та механізмів реалізації в цьому суть опозиції.

Що таке парламентська опозиція?

Відповідь на це питання дає італійський професор Дж. де Верготіні який вважає, що парламентська опозиція — це діяльність політичних суб'єктів, спрямована на контролювання функціонування уряду, що засновується на відмінній від уряду програмній орієнтації та передбачає в майбутньому переобрання влади від діючої урядової команди.

Які види опозиції найчастіше виокремлюють політологи?

За формами дій опозиційна діяльність може поділятися на помірковану і радикальну, конструктивну і деструктивну, конституційну і неконституційну, легальну і нелегальну.

Виходячи із *ступеня відповідності цілей* та програмних настанов опозиційних формувань основоположним принципам конституційного устрою, західні політологи традиційно виділяють два основних типи опозиції. Опозиція, представники якої прагнуть добитися змін у певній політико-правовій системі у межах чинного законодавства, вважається *системною*. Та ж , представники якої прагнуть зміни соціально-політичних «правил гри» не передбачуваними законодавством засобами, вважається *позасистемною*.

До першої групи належить більшість центристських політичних організацій, включаючи ліво- і правочентристські партії (ліберальні, соціал-демократичні, консервативні, демократично-християнські та ін.).

Другу групу складають ліво- і праворадикальні партії і угруповання. Політично максималістська, надмірно ідеологізована та радикалізована опозиція є деструктивною опозицією, яка переважно демонструє негативне ставлення до будь-якої іншої організації, що не поділяє її поглядів.

У правовому полі держави системна опозиція, як правило, є активною і реалізує себе через значну кількість проблемних питань та протилежних позицій стосовно діючої влади. У такому випадку вона займає конструктивну позицію, оскільки не захоплюється ідеологічними крайнощами, не зачіпає основ державної влади і працює на рівні тонших механізмів суперництва з чинними владними структурами (наприклад, позовів до суду з приводу того чи іншого закону, виконавчого рішення і т. д.)

Системна опозиція у країнах із стійкими демократичними традиціями поділяє засади і принципи функціонування даної суспільно-політичної системи, шукаючи водночас альтернативні шляхи її розвитку, наголошуючи на власному альтернативному баченні ключових проблем еволюції суспільства і способів їх вирішення, критикуючи правлячу політичну силу. Отже, коли йдеться про наявність опозиції як про обов'язкову умову стійкості демократії, насамперед мається на увазі лояльна, конструктивна, системна опозиція.

Які параметри характеризують лояльну опозицію?

Базові параметри лояльної опозиції:

- беззастережне та привселюдно підтвержене зобов'язання домагатися влади виключно за допомогою виборів та безумовна готовність у випадку поразки на виборах віддати владу іншим політичним силам, що прийняли таке ж зобов'язання.
- чітка та безкомпромисна відмова від застосування насильства з метою досягнення або збереження влади, за винятком тих випадків, коли це допускається законом (наприклад, при спробах незаконного захоплення влади радикалістськими утвореннями).
- відмова від будь-яких неконституційних закликів до збройних сил та інших збройних формувань держави захопити чи утримувати владу всупереч чинному законодавству.
- безумовна відмова від фразеології насильства задля мобілізації прихильників з метою захоплення влади, від закликів фізичного знищення опонентів, у тому числі недемократично або ж антидемократично налаштованих.
- зобов'язання брати участь у політичному процесі, у виборах і в парламентській діяльності, не виставляючи умов, що виходять за межі, яких вимагає гарантія прав і свобод у відкритому демократичному суспільстві.
- принципова готовність прийняти на себе відповідальність за керування політичним процесом або бути частиною більшості, яка здатна

підтримати політичну систему у дієздатному стані; готовність у передкризових (кризових) умовах прийняти участь у діяльності уряду, який у протилежному випадку може бути ослаблений і навіть зруйнований кризою.

- готовність об'єднатися з опонентами, ідеологічно далекими, але налаштованими на виживання демократичного ладу за кризових обставин. Така готовність може і повинна діяти проти партії, ідейно близьких, але готових підірвати демократію за допомогою фразеології насильства і спроб придушити цивільні свободи легальної опозиції.

- відмова опозиційної сили від таємних контактів та підтримки нелояльної опозиції, екстремістських утворень, чітке і ясне розмежування між партіями, що підтримують політичну систему, та «антисистемними» партіями.

Охарактеризуйте групи країн, де опозиція займає та відіграє відмінну роль

Український дослідник А. Романюк акцентує увагу на існуванні різних груп країн, де опозиція займає і відіграє відмінну роль.

До першої групи можна зарахувати опозицію в країнах, де встановлюються однопартійні уряди більшості (Великобританія).

Друга група — країни, де діють коаліційні уряди більшості (Німеччина, Австрія, Іспанія, Франція, Греція, Ірландія, Нідерланди).

До третьої групи варто віднести країни, де переважають однопартійні та коаліційні уряди меншості (Данія, Норвегія, Швеція).

Четверту групу (як виключення) становлять країни, де опозиція інституційно не оформлена в парламенті, вона носить ситуативний характер і залежить від конкретних ситуацій в зовнішній і внутрішній політиці (Швейцарія).

До особливої групи слід віднести опозицію США, також існує двопартійна система, але в умовах президентської республіки. Відповідно на федеральному рівні, а також на рівні штатів і місцевих органів влади представлені як республіканці, так і демократи. Федеративний устрій багатьох країн сприяє інтеграції опозиції у політичну систему: **ВЕЛИКІ ОПОЗИЦІЙНІ ПАРТІЇ ПРАКТИЧНО НІКОЛИ НЕ УСУВАЮТЬСЯ ВІД ВЛАДИ ПОВНІСТЮ**. Зазнавши поразки на загальнонаціональних виборах, вони, як правило, продовжують контролювати деякі місцеві виконавчі та законодавчі органи. Слід додати, що американські партії не презентують опозиційних цінностей та ідеологій, природа яких суперечила б наявному політичному режимові.

Які функції в суспільстві виконує опозиція?

Як свідчить практика більшості демократичних країн світу, *функціями опозиції є*:

- вираження соціального невдоволення існуючим станом справ, критика політики уряду;
- підтримання правлячої партії у «бойовій готовності» шляхом невинного спостереження за нею, що обмежує можливості зловживання владою, порушення законів;
- підтримання соціальної стабільності шляхом артикуляції і представництва ширшого кола соціальних інтересів;
- забезпечення високого ступеня консенсусу при прийнятті рішень шляхом врахування інтересів не частини (навіть більшості) суспільства, а інтересів суспільства як цілого;
- високий ступінь горизонтальної ротації влади, оскільки опозиційні партії чергуються при владі, забезпечуючи представництво різних соціально-політичних сил;
- оцінка якості роботи головних політичних інституцій з позицій відповідності соціально-політичного стилю та результатів їх діяльності загальносуспільним очікуванням.

Англійський політичний діяч Лорд Болінброк запропонував врахувати такі *функції опозиції*:

- систематична аргументована критика діяльності уряду з вказівками на його помилки і недоліки;
- пропозиції альтернативних варіантів вирішення проблем, що виникають; та механізмів їх реалізації;
- контроль за діями влади з точки зору їх відповідності конституції, передвиборчим обіцянкам;
- легальна зміна існуючого уряду на наступних виборах.

Які канали впливу використовує опозиція?

Опозиція може впливати на політичний розвиток держави через формальні державні інституції (наприклад, комітети і комісії парламенту) та через неформальні механізми політичного пресингу (групи тиску, лобювання).

Охарактеризуйте позитивні та негативні риси опозиції.

До *позитивних* рис можна віднести таке:

- сприяння відокремленню і відображенню інтересів груп населення, яких не влаштовують пріоритети соціального чи економічного розвитку;
- критика влади та протидія окремим, не досить проробленим рішенням чи діям;
- розвиток опозиції у напрямку критики, контролю та альтернативи дає змогу владним структурам враховувати альтернативні рішення і тим самим зменшувати конфліктність у суспільстві.

Що стосується *негативного*, то можна зазначити:

- амбіційні претензії опозиційних лідерів;
- можливі популістські заяви та обіцянки, відсутність чіткої програми дій.

Які особливості має політична опозиція в Україні?

Основні особливості політичної опозиції в Україні:

- В Україні немає конституційно затвердженого, законодавчо оформленого інституту опозиції.
- В українському суспільстві доволі часто спостерігається гра в опозицію;
- Існує процес пошуку популярності на критиці влади;
- Опозиція більше критикує, ніж пропонує альтернативні, обґрунтовані варіанти вирішення актуальних суспільних проблем;
- Відносини «влада-опозиція» часто характеризуються як взаємоподолання, а це свідчить про психологічну неготовність до компромісу.
- Неоднозначність, різнобарвність ціннісних орієнтацій в середині опозиції;
- Висока здатність опозиції до короточасних вольових зусиль і політичній пасивності в інші часті; в довготривалій перспективі.
- Використання неефективних методів щодо опанування діям влади.
- Відсутність дієздатної опозиції спричиняє підвищення рівня соціальної нестабільності, провокує політичну апатію населення, або навпаки — розвиток подій за конфліктним (протистояння) сценарієм.

ДОДАТОК 2

ДІЛОВІ ІГРИ

1. Груповий пазл «Основні концепції влади»

1-й етап — індивідуальна робота.

Відповідно до базових концепцій та підходів до розуміння влади готуються різнокольорові картки з запитаннями про сутність того чи іншого підходу (концепції) та приклади їх реалізації з поточного політичного життя. Кожному здобувачу, який бере участь у роботі на цьому етапі, пропонується за 20 хвилин сформулювати відповідь, а також у письмовій формі визначити свою позицію для подальшого її представлення на розсуд експертам.

2-й етап — робота експертів.

Експертні групи формуються зі здобувачів з однаковими кольорами карток. Вони оцінюють роботу своїх колег з попередньої групи, рівень аргументованості сформульованих ними позицій. Після цього представники кожної з експертних груп мають спроектувати власні, альтернативні підходи до розуміння політики в сучасному світі. Час на виконання — 25 хвилин.

3-й етап — командна робота.

У роботі беруть участь здобувачі, які виконували завдання на 1-му етапі, та представники експертних груп.

Завдання: спробувати зробити прогноз можливих векторів розвитку владних відносин й інститутів у найближчій перспективі у світовому масштабі та окремо — в Україні. У своєму прогнозі здобувачі мають змодельовати найбільш оптимістичний та найбільш песимістичний варіанти, визначивши ті чинники, які можуть призвести до кожного з них. Час на виконання — 25 хвилин.

4-й етап — підсумки.

За 5 хвилин кожному здобувачеві пропонується сформулювати по три головні ідеї тих концепцій і підходів, які були представлені на 1-му етапі гри.

Останні 5 хвилин заняття відводиться на виконання такого письмового завдання: у двох-трьох реченнях кожен здобувач має підбити підсумки заняття та дати відповідь на питання «Яким чином змінилося моє ставлення до політичної влади та розуміння її основних концепцій і підходів після сьогоднішнього заняття?».

2. Оксфордські дебати на тему: «Чи потрібна харизматична влада сучасній Україні?»

Оксфордські дебати — це командна інтелектуальна рольова гра, в якій одна команда аргументовано доводить одну тезу, а інша — антитезу. В ході гри команди змагаються одна з одною з метою коректного обстоювання власної позиції з досліджуваної проблематики. Обов'язок обох команд кваліфіковано та в межах визначеного часового лагу представити свою позицію, наводячи аргументи «за» і «проти». Регламент дебатів передбачає: 1) визначення кількості учасників (дорівнює кількості студентів групи); 2) час та порядок виступів гравців команд; 3) змістовне наповнення промов; 4) види тем і підтем, що граються у представленому форматі; 5) засоби доведення своїх тез, які використовують гравці команд (вербальні, графічні тощо); 6) завдання команд та хронометраж на їх виконання; 7) обов'язки гравців.

В Оксфордських дебатах відсутній час для підготовки відповідей між виступами гравців, що робить їх формат дуже динамічним.

Хід гри:

1. Загальний огляд.

Представники Команди 1 та Команди 2 лаконічно у вступному слові дискутують тему дебатів. Викладач виконує ролі Головуючого та Секретаря дебатів.

2. Основна частина.

1) Конструктивна промова Стратега Команди 1: пояснення загальної філософії (позиції, що відстоюється) команди; представлення основних тез та чітких принципів, на яких вони базуються; підтримка власної позиції незалежними аргументами.

2) Конструктивна промова Стратега Команди 2: пояснення загальної філософії (позиції, що відстоюється) команди; представлення основних антитез та чітких принципів, на яких вони базуються; підтримка власної позиції незалежними аргументами.

3) Конструктивна промова Оponenta Команди 2: аргументована критика позицій, представлених Стратегом Команди 1.

4) Конструктивна промова Оponenta Команди 1: аргументована критика позицій, представлених Стратегом Команди 2.

5) Конструктивна промова Захисника Команди 1: представлення нових аргументів на користь власної позиції; спростування аргументів Оponenta Команди 2; відновлення позиції своєї команди.

6) Конструктивна промова Захисника Команди 2: представлення нових аргументів на користь власної позиції; спростування аргументів Опонента Команди 2; відновлення позиції своєї команди.

7) Фінальна промова представника Команди 1: висвітлення нових суперечок; за потреби наведення нових аргументів; кристалізація позиції своєї команди; висновки.

8) Фінальна промова представника Команди 2: висвітлення нових суперечок; за потреби наведення нових аргументів; кристалізація позиції своєї команди; висновки.

9) Питання із залу до будь-яких команд.

10) Підсумкове голосування.

3. Ділова гра

«Взаємодія громадянського суспільства і держави»

Здобувачі поділяються на 8 експертних груп, які розглядаються: ідеальна модель, модель конфлікту цінностей, модель домінування держави, модель корпоративної держави, модель домінування громадянського суспільства, модель інноваційного суспільства, модель інертного протистояння, модель держави системної кризи.

Представники кожної з експертних груп заздалегідь (впродовж 1-2 тижнів) проводять підготовчу роботу щодо з'ясування особливостей тієї чи іншої моделі, її «сильних» і «слабких» сторін, специфіки прояву у конкретній державі. Кожною з експертних груп готується мультимедійна презентація.

Хід гри:

1. Презентація проектів, підготовлених експертними групами.

2. Поділ експертних груп на групи-пазли (в кожному з них мають входити студенти з усіх експертних груп).

3. Обмін інформацією між групами-пазлами таким чином, щоб представники інших мали змогу визначити модель взаємодії громадянського суспільства з державою за базовими ознаками.

4. Колективне обговорення переваг і недоліків кожної з запропонованих моделей, можливостей її втілення в сучасній Україні. Спроба вироблення синтетичної моделі взаємодії громадянського суспільства з державою, максимально придатної для нашої країни.

5. Підбиття підсумків. Можливість зробити висновки надається усім бажаючим.

4. Ділова гра «Громадське лобіювання»

Метою ділової гри є моделювання ситуації здійснення повномасштабного проекту громадського лобіювання актуальної для місцевої громади проблеми з метою донесення її до конкретних посадових осіб, органів системи державної влади і місцевого самоврядування та сприяння прийняттю ними відповідних політико-управлінських рішень. Кампанія має будуватися за правилом «наростання тиску».

Алгоритм проведення гри «Сім кроків лобіювання».

Крок 1 — визначення актуальних проблем громади (колективне обговорення у студентській групі можливих варіантів проблем та вибір однієї з них як предмету громадського лобіювання).

Крок 2 — створення ініціативної групи (обирається самими студентами).

Крок 3 — формування мети лобіювання (передбачає визначення кінцевої мети та проміжних завдань лобіювання з урахуванням можливих ускладнень і розрахунком матеріальних, інтелектуальних, часових і людських ресурсів, яких потребуватиме кампанія).

Крок 4 — визначення «мішені» («мішень» — та посадова особа чи орган системи державної влади і місцевого самоврядування, на який буде спрямована кампанія з метою прийняття потрібних політико-управлінських рішень; визначення мішені також конкретизує і методіку та інструменти впливу — звернення, судові позови, скарги, масові акції тощо).

Крок 5 — складання плану кампанії (перелік заходів, розподіл обов'язків між членами команди за напрямками кампанії, призначення відповідальних за кожну акцію).

Крок 6 — надання процесу лобіювання публічності (заходи з залучення до кампанії ЗМІ).

Крок 7 — контроль.

Основні інструменти кампанії громадського лобіювання:

- мітинги;
- пікетування;
- страйки;
- виступи в ЗМІ;
- відриті листи в ЗМІ;
- бойкоти;
- збір підписів;
- флешмоби;

- роздачі, презентації, подарунки;
- кампанія «від дверей до дверей»;
- робота громадської приймальні;
- листівкова кампанія;
- масові заходи (фестивалі, концерти, ярмарки);
- збори громадськості;
- семінари, конференції;
- робота громадської приймальні;
- особисте спілкування;
- залучення до роботи з населенням відомої особи;
- наметові табори;
- кампанія написання листів;
- голодування.

5. Ділова гра «Президентські вибори»

1. Зміст ділової гри.

Змістом ділової гри є відтворення здобувачами ситуації передвиборчого зібрання кандидатів на посаду Президента, перед якими поставлене завдання точно й дохідливо репрезентувати свою політичну програму, забезпечивши собі максимальну підтримку аудиторії. Сутністю цієї ігрової ситуації є моделювання вибору політичного лідера загальнонаціонального масштабу. Проведення представленої ділової гри має на меті допомогти здобувачам краще розібратися з розстановкою політичних сил у сучасній Україні, з визначенням характеристик, які висуваються саме перед політичними лідерами загальнонаціонального масштабу. До того ж, проведення запропонованої ділової гри допомагає здобувачам сформулювати первісні *навички* ораторського мистецтва, роботи з аудиторією, *вміння* управляти нею, а також навички політичного аналізу, діагностики і корекції особистісних якостей та рис, знайомство учасників з особливостями процесу прийняття важливих рішень в обмежених умовах. Таким чином, представлена ділова гра допомагає студентській молоді не тільки закріпити знання у царині політології, але й визначитися зі специфікою власних емоційно-психологічних якостей суб'єктів влади, що сприятиме становленню особистості як майбутнього спеціаліста.

2. Основні діючі особи:

- голова передвиборчого зібрання (головуючий);
- кандидати в президенти (3 — 6 осіб);

- члени президентської команди (ідеолог, іміджмейкер, менеджер зі зв'язків з громадськістю);
- представники засобів масової інформації;
- виборці.

3. *Варіант проведення гри «Один на один».*

Цей варіант ділової гри передбачає її проведення у формі *ток-рингу*, під час якого кандидати презентують свої програми за умов вирішення таких завдань:

1. Забезпечити скорочення дефіциту бюджету, яке може бути досягнуте двома шляхами. По-перше, через підвищення доходів бюджету за рахунок запровадження нових податків або підвищення податкових ставок на вже існуючі фіскальні збори. По-друге, через зниження видавничої частини бюджету, через зменшення державних витрат з бюджетних джерел.

2. Отримання підтримки більшості виборців, для чого необхідно дати виборцям такі обіцянки, які будуть для них найбільш прийнятними, але варто обіцяти, що деякі обіцянки можуть бути виконані тільки за рахунок збільшення видатків з державного бюджету.

Далі кандидати у президенти відповідають на запитання своїх опонентів та представників ЗМІ. Цю частину ділової гри можна побудувати у формі диспуту.

Гра завершується голосуванням виборців по системі абсолютної більшості, що передбачає перемогу того кандидата, який набрав підтримку 50 % + 1 голос виборців. Тому дуже часто голосування відбувається у два тури.

У процесі підготовки ділової гри команда кожного з кандидатів у президенти повинна сформулювати передвиборчу програму. Для цього представники кожної з команд мають здійснити:

- вивчити громадську думку у середовищі студентів — виборців;
- створити соціальний портрет аудиторії;
- з'ясувати приблизні шанси власного кандидата;
- розробити агітаційні матеріали.

Кожному кандидату в президенти варто оформити свою візитівку, в якій треба вказати ПІБ, вік та соціальний статус.

4. *Підготовка кандидата в президенти до виборів.*

1) Вивчення громадської думки, виявлення інтересів своїх потенційних виборців.

2) Визначення власних інтересів, постановка цілей, задач виборчої кампанії в цілому та окремих її заходів.

3) Аналітична робота щодо виявлення власних виграшних і програшних сторін, з'ясування для себе, на які достоїнства варто робити ставку. А які недоліки краще приховати.

4) Підготовка власної програми.

ДОДАТОК 3

КЕЙСИ

ПОЛІТИЧНА МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ (ДЕРЖАВНОЇ) ВЛАДИ

Політична маніпуляція — це одна з найбільш поширених технологій влади як сьогодення, так і далекого минулого. Наприклад, на думку Платона, маніпуляція, хоча і є одним з явищ навколишньої дійсності, одночасно є унікальною, тому що є одним із засобів, що дозволяють підпорядкувати волю та навіть людині не тільки певні думки, але і скерувати її на виконання певних дій без жодного фізичного примусу. В епоху Відродження маніпулювання людьми виступає атрибутом політики, набуваючи форму «макіавеллізму». Н. Макіавеллі створив низку маніпулятивних правил, головним принципом яких було створення спотвореного сприйняття суспільства.

Завдання 1: проаналізуйте маніпулятивні правила Н. Макіавеллі та наведіть конкретні приклади їх використання у сучасній політиці (вітчизняній та/або зарубіжній).

Особливим інструментом у маніпуляціях свідомістю є громадська думка — судження людей, яке видається за колективне, де відбивається ставлення людей до подій та явищ у формі осуду чи схвалення. Маніпуляція як похідна влади за цих обставин виконує функції соціального регулювання, управління та контролю.

Завдання 2: наведіть конкретні приклади реалізації наведених функцій влади за допомогою маніпуляції громадською думкою у сучасному політичному житті (України та/або будь-якої іншої держави).

Кейс № 1. «Soft Power» політичної (державної) влади в епоху інформаційного суспільства

Сучасний світ — це світ інформаційної цивілізації, яка характеризується домінуванням несилкових (ненасильницьких) методів здійснення влади. Такі методи у політичній науці називають «soft power» — «м'яка сила» або «м'яка влада». Оскільки провідною ознакою інформаційної цивілізації є домінування не сили і грошей, а знання та інформації, то «soft power» реалізується переважно завдяки практики дискурсу — мо-

вленневих та текстових форм передачі інформації, створення політичних цінностей, формування політичних переконань.

Однією з головних умов здійснення влади за допомогою дискурсу є контроль самого дискурсу та його виробництва. Владні групи та їхні представники контролюють або мають доступ до широкого спектру дискурсивних ролей, жанрів, стилів. Так, масмедійні корпорації (ЗМІ), а часто і їхні керівники, контролюють як фінансові, так і технологічні умови відтворення дискурсу, наприклад, пресу, телебачення, видавничий бізнес, телекомунікаційну та комп'ютерну індустрію. В інформаційну еру спосіб виробництва артикуляції контролюється групами, які позначають терміном «символічні еліти», до яких належать журналісти, письменники, художники, науковці, які реалізують владу на основі «символічного капіталу». Але і вони мають відносну свободу при виборі дискурсивних жанрів і стиля презентації дискурсу, тому що більшістю елітарних груп управляє держава або приватні корпорації.

Завдання: проаналізуйте приклади реалізації «soft power» через формування дискурсів ЗМІ та наведіть конкретні приклади їх використання у сучасній політиці (вітчизняній та/або зарубіжній).

Кейс № 2. Логічні прийоми пропаганди як метод політичного менеджменту (на прикладі російської пропаганди)

Жодна пропаганда не може складатися цілком з брехні — або, навпаки, тільки правди. Пропагандист змішує правду, напівправду, брехня, замовчування і недомовки, грає на непомітних для недосвідченого слухача логічні нестиковки і спотворення сприйняття. Логічні прийоми пропаганди — це спотворення логіки, розриви між посилками і висновком, що призводять до неправильної аргументації. Але в пропаганді вони використовуються цілком осмислено, тому доречніше називати їх логічними прийомами або трюками.

«Яквасчетизм»

Термін *whataboutism* («яквасчетизм») увів в оборот у 2007 році оглядач журналу *Economist* Едвард Лукас у своїй колонці про «корисних ідіотів». У відповідь на будь-яку критику на адресу Росії ті, пише Лукас, вдавалися до старого аргументу радянської пропаганди: у Росії немає свободи преси — а як щодо порушень свободи слова в самій Британії? «Яквасчетизм» в сучасному вигляді — це модифікація класи-

чної логічної помилки (або виверти) *tu quoque*, тобто «сам такий»: замість того, аби відповісти на звинувачення по суті, опонент звинувачує співрозмовника в тому, що він сам не здатний діяти у відповідності з декларованими цінностями. «А говорить, що Б шкідливо, але він сам робить Б, тому Б не шкідливо»: тут шкоду Б ніяк не залежить від дій А.

Анекдотичне свідоцтво

Приєм «анекдотичне свідоцтво» — це окремих випадок, який пропагандист використовує, щоб зробити якийсь загальний висновок, що підтверджує його точку зору. Найяскравіший приклад з недавніх — це «росіянка, живе в Німеччині, розповідає, як нахабно поведуться іммігранти-мусульмани». Особистий досвід однієї людини тут використовується як доказ загальної картини «Європа гине під натиском мусульман», яку малюють російські державні ЗМІ.

Опудало

За допомогою цього прийому пропагандист підміняє аргумент свого опонента на невірний, більш слабкий або дурний, і сперечається з «солом'яним опудалом». Опонент може бути взагалі вигаданим — це популярний жанр спору «з одним знайомим опозиціонером», з «людиною, яка називає себе лібералом», який стверджує, що Росія повинна віддати Крим, що росіяни в країнах Балтії — це загарбники, у яких прав повинно бути менше, ніж у біженців з Близького Сходу, і так далі. Сюди ж відносяться і спростування вигаданих — тобто прямо сфальсифікованих — заяв керівництва України, представників Держдепартаменту США тощо.

Прийом Галілея

Галілей виступив проти значно переважаючих сил противника і мав рацію; відтак, кожен, хто виступає проти більш сильного противника, завжди на боці правди. Цей виверт майже винятково використовується в російській пропаганді, що веде мовлення за кордон: хтось, критикує США, повинен мати рацію, які б безглузді не були його аргументи. Серед героїв телеканалу RT (колишній Russia Today) маса прихильників найбільш диких теорій змови, які звинувачують уряд США або світовий уряд в різних злочинах. Їх правота полягає виключно в тому, що вони наважилися критикувати існуючий порядок речей, хоча їх доводи насправді абсурдні.

Помилкова дилема

Пропагандист, який застосовує прийом «помилкова дилема», ставить слухача перед вигаданим вибором лише з двох взаємовиключних варіантів. Наприклад: «У Росії може бути тільки свій, особливий шлях розвитку, інакше вона загине». Насправді у Росії може бути безліч можливих шляхів, жоден з яких не призведе до розпаду країни. Відомий афоризм «У Росії тільки два друга — її армія і флот», що використову-

ється для виправдання ізоляціонізму і мілітаризації, — це теж помилкова дилема, адже насправді у Росії може бути скільки завгодно друзів, а не нуль або тільки два.

Апеляція до традиції

Це приватний випадок принципу Юма — з того, що «є», не виникає «повинно бути», або чого-то не повинно бути, тому що його не було до цього. Цей прийом часто використовується пропагандистами для дискредитації ідей, що суперечать існуючим порядком речей. Наприклад: «Росії не підходять західні цінності, так як вони не традиційні для нашої країни».

Завдання: Проаналізуйте представлені вище прийоми пропаганди та наведіть конкретні приклади їх використання у сучасній політиці (вітчизняній та/або зарубіжній).

Кейс № 3. Когнітивні викривлення як метод політичного менеджменту (на прикладі російської пропаганди)

Це порушення сприйняття, що ведуть до неправильних висновків або ірраціональної поведінки. Але в пропаганді вони можуть використовуватися цілком навмисно і досить успішно, адже когнітивні викривлення в тій або іншій мірі властиві всім, навіть найбільш раціонально мислячим людям.

Помилка підтвердження

Людям властиво з усієї маси доступної їм інформації вибирати факти, що підтверджують їх власні спостереження, і відкидати ті, які цьому суперечать, нехай навіть правдиві. Цим викривленням часто користуються російські пропагандисти. Наприклад, вибирається одне висловлювання західного політика про Росію або одна критична стаття і використовується як доказ тези «Захід ненавидить Росію/західні ЗМІ тільки лають Росію». Згодом глядач, якому нав'язано цю думку, буде сам розцінювати кожен окремий випадок як підтвердження цієї тези, хоча автор того ж висловлювання в іншому контексті міг висловлюватися про Росію цілком доброзичливо або нейтрально. Приватний випадок помилки сприйняття — це «ефект віддачі», коли людина, яка дотримується помилкової думки, стикається з незаперечним доказом її помилковості, але натомість лише сильніше зміцнюється в своїй думці.

Помилка атрибуції

У побутовому сенсі помилка атрибуції — це коли людина у невдачах звинувачує інших, їх особисті якості, а у власних невдачах — зовнішні чинники («Вася не здав іспит, тому що не готувався, а я — тому що попався поганий квиток»). У пропагандистському сенсі помилка атрибуції використовується, наприклад, коли в політичних, економічних та інших бідах України російські коментатори бачать дурість, жадібність і корумпованість українського керівництва, а в російських — підступи Заходу.

Завдання: Проаналізуйте методи когнітивного викривлення та наведіть конкретні приклади їх використання у сучасній політиці (вітчизняній та/або зарубіжній).

Кейс № 4. «Сім гріхів пропаганди» як інструмент політичного менеджменту (на прикладі сучасної російської пропаганди)

Клайд Міллер, один із засновників Інституту аналізу пропаганди (Institute for Propaganda Analysis), складаючи свої інструкції щодо протидії пропаганді, навіть не замислювався про їх застосування десь, крім США, — ні сталінський СРСР, ні нацистська Німеччина, ні майбутня світова війна американців тоді майже не цікавили. Все, чого хотів домогтися Міллер, — це навчити співгромадян робити більш свідомий політичний вибір. Хоча російською Міллера ніколи не видавали (крім одного конспекту його робіт, зробленого російським медіа аналітиком Василем Гатовим), всі прийоми з брошур ІАПа, за винятком конкретних історичних прикладів їх використання в рекламі або популяризації «Нового курсу» Рузвельта, в повній мірі застосовні і до сучасної Росії. Можна подивитися будь-який випуск «Вістей тижня з Дмитром Кисельовим» або «Анатомію протесту», прес-реліз МЗС або пояснювальну записку до чергового репресивного законопроекту — там обов'язково знайдеться один, а частіше відразу кілька з «семи гріхів пропаганди» за Міллером.

Навішування ярликів (Name-calling)

Це найпростіший й очевидніший прийом, який використовується в російській пропаганді, що транслюється як на домашню, так і на зару-

біжну аудиторію. До ідеологічному противнику пропагандист застосує слова, що викликають у слухача виключно негативні асоціації. З їх допомогою можна маніпулювати страхом і ненавистю — потужними, некерованими емоціями. У Міллера в якості прикладів таких ярликів наводяться «червоний» або «комуніст», а самі очевидні ярлики в сьогоднішній російській пропаганді — це «хунта», «бандерівці» і «фашисти». Оскільки ярлики мають лише опосередковане відношення (або взагалі ніякого) до реальної суті ідеологічних розбіжностей між пропагандистом і його об'єктом, ними можна жонгливати як завгодно. Зверніть увагу, як зі зміною зовнішньополітичного порядку «хунта» і «фашисти» практично миттєво зникли з громадського дискурсу, а замість них тепер в недільних випусках передачі Дмитра Кисельова з'явилися «ісламісти». «Ісламіст» — це кожний, хто воює проти союзника Росії Башара Асада, незалежно від його реальних релігійних поглядів.

Блискучі узагальнення (Glittering generalities)

За допомогою таких узагальнень пропагандист переносить вагу якогось універсального поняття на своє повідомлення з метою переконати слухача прийняти його, не піддаючи сумніву. Такими поняттями можуть бути «народ», «патріотизм»; у Міллера — «свобода», «демократія» і «американський образ життя», а в Росії це «духовність» або «традиційні цінності».

Перенесення (Transfer device)

За допомогою цього прийому пропагандист для посилення свого повідомлення користується ім'ям якоїсь особи, організації, соціальної групи або громадського інституту, що володіє престижем або впливом у суспільстві: наприклад, священиків або ветеранів. Перенесення тісно пов'язаний з використанням яскравих образів: національного прапора, релігійних символів, портрета президента. А може бути і навпаки: щоб підкреслити злочинську сутність української влади і пригнічення російськомовного населення Донбасу, у випусках новин використовуються архівні кадри з маршируючими гітлерівськими солдатами, а у статтях — натягнуті історичні аналогії (дії українських військ в Донбасі — це те ж саме, що «волинська різня»). У цьому випадку на об'єкт пропаганди переноситься не позитивна цінність, а негативна. Ще один специфічно російський випадок застосування методу переносу — різні західні «експерти», «політологи» або «ЗМІ», що транслюють потрібну пропаганді точку зору. У них може не бути ніякого реального впливу в їх середовищі: «закордонні ЗМІ», що повідомляли про падіння рейтингу Обама або зростанні авторитету Путіна на Заході — це один-єдиний крихітний сайт, а «експерт» — нікому не відомий блогер. В окремих випадках для перенесення використовуються джерела, спеціально заведені і підтримувані для цієї мети. Наприклад, пропаганда, націлена на зарубіжну аудиторію, може бути абсолютно неефективна — скажімо, сайт польською мовою, розхвалюють Росію і Путіна, в Польщі ніхто не

читає. Але російські інформаційні агентства можуть цитувати його як «польські ЗМІ» і створити у читача враження, що підтримка Путіна в Європі набагато значніше, ніж вона є насправді.

Свідоцтво (Testimonial)

Пропагандист може залучити на свою сторону як експерта з певного питання, так і просто популярну у глядачів людину, чії політичні погляди не мають жодного стосунку до її таланту або успіху. Співаки і спортсмени, які засідають в Думі членами партії влади, старіючі голлівудські зірки, що обіймаються з Путіним і Кадировим, — це все класичне свідоцтво за Міллером. Жерар Депардьє, з сяючим виглядом демонструє свій новий паспорт з двоголовим орлом, має невиразне уявлення про політичний устрій Росії, але його свідчення активно використовуються російською пропагандою як символ підтримки Росії на Заході.

«Простий хлопець» (Plain folks)

Тут все досить очевидно. Кадри, на яких Обама з апетитом наминає гамбургер, а Путін рибалить, — класичний прийом «простий хлопець» по Міллеру, намагання бути ближче до виборця, показати «я такий же, як ви». Правда, у випадку з Путіним цей метод дає збій: імідж Путіна як всевисьного й премудрого батька нації суперечить цій показній простоті, тому якщо він рибалить (всі люблять рибалку!), обов'язково повинен зловити рекордно велику щуку, а якщо пірнає з аквалангом, то неодмінно дістати з морських глибин старовинну амфору.

«Туз у рукаві» (Card stacking)

У Міллера card stacking — це коли фокусник показує карткові трюки, дає глядачеві вибрати карту з колоди, ніби випадкову, але насправді покладену в потрібному йому порядку. Стосовно до пропаганди прийом «туз у рукаві» належить до виборчого використання фактів, коли одні замовчуються, а інші, другорядні, навпаки, випинаються. «Туз у рукаві» особливо ефективний в якості методу оборони. Кандидат від партії влади, якого підозрюють в корупції, може підкреслювати, скільки при ньому було відкрито дитячих садків і висаджено дерев (його корумпованість від цього не змінюється). А якщо західний політик заявляє, що в Росії порушуються права людини, телеведучий у своїй аналітичній програмі може заявити, що російська опозиція працює на західні спецслужби (навіть якщо це і так, порушення прав людини це ніяк не суперечить).

«Застрибай на воза» (Bandwagon)

Метод «застрибай на воза» — це апеляція до більшості, до стадного інстинкту, притаманного будь-якій людині. Людина більше схильна зробити вибір, навіть якщо він особисто їй не близький, якщо бачить, що такий вибір зробили сотні, тисячі, мільйони, стільки-то відсотків,

більшість таких саме, як вона. Для цього в рекламі використовуються вирази типу «стільки-то відсотків споживачів користуються зубною пастою такої-то марки», а в політиці — кадри з масовими демонстраціями, юрбами задоволених виборців, що йдуть на дільницю; слова, включають в себе максимально широкі групи населення, типу «Єдина Росія» або «Загальноросійський народний фронт». І звісно, горезвісні 86% росіян, які, згідно з соціопитуваннями, у всьому підтримують владу: сама ця цифра переконує тих, хто сумнівається у вірності обраного курсу. А на тих, хто все-таки відмовляється «скочити на воза» і зробити вибір більшості, виявляється додатковий тиск — їх оголошують маргіналами і відщепенцями.

Завдання: Проаналізуйте «сім гріхів пропаганди» та наведіть конкретні приклади їх використання у сучасній політиці (вітчизняній та/або зарубіжній).

Навчальне видання

БУЛЬБЕНЮК Світлана Степанівна
МАНЕЛЮК Юрій Михайлович

ОСНОВИ КРАТОЛОГІЇ. ПОЛІТИЧНА ВЛАДА

Навчальний посібник

*Видається в авторській редакції
Верстка О. Федосенко*

Підписано до друку 27.01.24. Формат 60×84/16. Папір офсет.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,78.
Обл.-вид. арк. 8,86. Зам. № 24-5882
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
03051, м. Київ, Берестейський проспект, 54/1
E-mail: litera@kneu.edu.ua

Для нотаток